

СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА

Издавач:

МИНИСТЕРСТВО ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Адреса на Редакцијата:

Министерство за одбрана

Списание „СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“

ул. „Орце Николов“ бб 1000 Скопје

Телефони: 3282-058, 3282-299 и тел. факс 3113-527

Интернет адреса: WEB на Министерството за

одбрана: www.morm.gov.mk, публикации, СОВРЕМЕНА

МАКЕДОНСКА ОДБРАНА на македонски и на англиски јазик

Списанието излегува два пати годишно.

Цената на еден примерок е 70 денари.

Претплата за 2006 година изнесува 140 денари (плус поштенски трошоци).

Претплата за странство е двојно поголема (плус поштенски трошоци).

СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА

ТЕОРЕТСКО СПИСАНИЕ НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ОДБРАНА НА РМ

ИЗДАВАЧКИ СОВЕТ

Талат ЦАФЕРИ, претседател

проф. д-р *Трајан* ГОЦЕВСКИ

Апостол АРБЕЛСКИ

проф. д-р *Росе* СМИЛЕСКИ, полковник

проф. д-р *Митко* КОТОВЧЕВСКИ

проф. д-р *Марина* МИТРЕВСКА

Мирослав СТОЈАНОВСКИ, генерал мајор

д-р *Назми* МАЛИКИ

д-р *Петар* АТАНАСОВ

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

проф. д-р *Трајан* ГОЦЕВСКИ

проф. д-р *Сокле* КОЧОСКИ, полковник

проф. д-р *Митко* КОТОВЧЕВСКИ

м-р *Жанет* РИСТОСКА

проф. д-р *Зоран* НАЦЕВ

д-р *Оливер* БАКРЕСКИ

Добре ТРАЈАНОВСКИ, потполковник

Главен и одговорен уредник: проф. д-р *Трајан* ГОЦЕВСКИ

Заменик главен уредник: проф. д-р *Сокле* КОЧОСКИ, полковник

Технички уредник: *Билјана* ИВАНОВА

Компјутерска обработка: *Александар* АТАНАСОВ

Ликовно решение на корица: *Кочо* ФИДАНОВСКИ

Лектор: м-р *Жанет* РИСТОСКА

Печат: „БМ-АБА“ ДОО - Струмица

Сите права се резервирани

Се забранува репродуцирање на публикацијата и нејзините делови, како и нивно трансформирање во разни медиуми: електронски, магнетни ленти, механичко фотокопирање, снимање и друго, без писмено одобрение на издавачот и авторите.

All rights reserved

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means: electronic, electrostatic, magnetic tape, mechanical photocopying, recording or otherwise, without permission in writing from the publisher and authors.

Според мислењето на Министерството за култура бр. 07-7144/2 од 27. 12. 1999 година, за списанието „СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“ се плаќа повластена даночна стапка.

СОДРЖИНА

1

*Општо-теоретски, доктринарно-стратешки и други теми
од областа на одбраната*

Билјана ВАНКОВСКА

**ДИЛЕМИТЕ НА РЕФОРМАТА НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР
ВО ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКИТЕ ОПШТЕСТВА: ДЕМОКРАТИЈА
И/ИЛИ МИР?**.....9

Митко КОТОВЧЕВСКИ

**РАЗУЗНАВАЧКО БЕЗБЕДНОСНАТА ЗАЕДНИЦА
НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**..... 23

Жанет РИСТОСКА

**ПРОМЕНИТЕ ВО СИСТЕМОТ НА НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ
И ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА КАКО РЕЗУЛТАТ
НА НОВИОТ ВИД БЕЗБЕДНОСНИ ЗАКАНИ**..... 43

2

*Геополитички, геостратешки, военополитички и теми
од меѓународен ангажман во областа на одбраната*

Тони МИЛЕСКИ

ПОЛИТИЧКО-ГЕОГРАФСКИОТ ПРОЦЕС НА БАЛКАНОТ..... 57

Тања МИЛОШЕВСКА

**КОРУПЦИЈАТА КАКО МЕЃУНАРОДЕН БЕЗБЕДНОСЕН
ПРОБЛЕМ**..... 73

Методи ХАЏИ-ЈАНЕВ	
ТРЕТМАНОТ НА ТЕРОРИЗМОТ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ КОНВЕНЦИИ.....	89

3

Евроатлантски интеграции

Стојан СЛАВЕСКИ	
НОВИТЕ ВИДОВИ МИРОВНИ ОПЕРАЦИИ ПРЕКУ ПРИМЕРОТ НА ПОРАНЕШНАТА ЈУГОСЛАВИЈА	107
Горан ЗЕНДЕЛОВСКИ	
41-ТА МИНХЕНСКА КОНФЕРЕНЦИЈА ЗА БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА.....	125

4

Техничко-технолошки досвојувања, вооружување и опрема

Сокле КОЧОСКИ	
БЕЗБЕДНОСТ НА ХРАНАТА СО ОСВРТ НА СКЛАДИРАЊЕТО НА ПРОДУКТИТЕ ЗА ИСХРАНА И ОДБРАНА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ.....	137

6

Значајни рубрики од областа на безбедноста, одбраната и заштитата

Оливер БАКРЕСКИ	
МЕДИУМИТЕ И ОДБРАНАТА.....	155
Билјана АВРАМОСКА	
ПЛАНИРАЊЕ И ОСТВАРУВАЊЕ НА ОДНОСИТЕ СО ЈАВНОСТА.....	171

Менде СОЛУНЧЕВСКИ	
УЛОГАТА НА НАТО ВО ЗАШТИТАТА И СПАСУВАЊЕТО ОД	
ПРИРОДНИ И ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКИ НЕСРЕКИ	181

7

Прикази на книги, стручни трудови и др. од областа на одбраната

Рина КИРКОВА	
ПРИКАЗ кон книгата „МАКЕДОНИЈА РУБИКОВА КОЦКА НА	
БАЛКАНОТ“ од д-р Тони Милески.....	191

ДИЛЕМИТЕ НА РЕФОРМАТА НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР ВО ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКИТЕ ОПШТЕСТВА: ДЕМОКРАТИЈА И/ИЛИ МИР?

Билјана ВАНКОВСКА

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии - Скопје

Апстракт: *Текстот прериситува критички осврт на концепциите за реформа на безбедносниот сектор, како и неговото имплементирање во пост-конфликтните општества на територијата на поранешна Југославија. Старијата премиса е дека демократијацијата не дејствува праволиниски во општествата во кои демократијацијата мора да му го оспори приоритетното место на процесот на градење на мирот. Т.н. пропаднати држави (failed states) најнапред мораат да воспостават прекин на насилствата и јакнење на цивилната контрола, за дури подоцна да преминат кон висшеска демократијација во контекст на создавање услови за градење на позитивен мир. Во исто време, во текстот се прави обид за компаративна анализа на состојбите и предизвиците во регионот, а кои се однесуваат на незавршениот процес на градење држави и нации.*

Клучни зборови: *безбедносен сектор, реформа, демократијација, пост-конфликтно градење на мирот*

Abstract: *The paper aims at a critical reconsideration of the concept of security sector reform as well as its implementation in the context of post-conflict societies on the territory of ex-Yugoslavia. The basic premise is that the so-called democratization thesis does not have a straightforward effect in societies in which democratization has to take a back seat in regard to the priority of the post-conflict peace-building. Failed states, first and foremost, have to establish cease of hostilities and enforcement of the civilian control of all armed structures, as a precondition for the forthcoming democratization in the context of positive peace building. At the same time, the paper aims at a comparative analysis of the state of affairs and the challenges in the region, which are directly related to the unfinished state- and nation-building processes.*

Key words: *security sector, reform, democratization, post-conflict peace-building*

1. Новите концепти во постконфликтните општества: Од каде да се тргне?

Моментот кога поранешна Југославија започна да ја учи азбуката на демократијата (барем во декларативна смисла), а во тој контекст и концептот на демократска контрола над вооружените сили, коинцидираше со крвавиот распад на Федерацијата во кој војската зема активно учество. Речиси деценија и половина потоа, се чини дека најлошото мина, вооружените конфликти се смирија, а сега веќе бројните држави во регионот, како да се пред еден нов потфат - враќање кон иднината. Во настојување да се надомести загубеното во војните и конфликтите, се настојува да се интензивира демократскиот процес, додека меѓународната заедница пружа асистенција на најразлични начини, поддржувајќи ја нормализацијата во регионот и отворајќи ги хоризонтите за можните евроинтеграции.

Меѓутоа, сега сè изгледа поинаку од пред 15 години: самиот регион, видот на проблемите, па дури е изменета и т.н. демократизациска парадигма. Она што пред деценија и половина изгледаше како вистинско откритие и предизвик за голем број млади научни работници и експерти во безбедносната сфера - парадигмата на демократските цивилно-воени односи - се чини како одеднаш да исчезна од теорискиот хоризонт. Во меѓувреме, оваа парадигма минуваше низ сопствена теориска еволуција, најнапред бивајќи трансформирана во сплетот на односите меѓу војската и општеството (преименувана во општествено-воени односи), за конечно да се искристализира низ концептот на реформа на безбедносниот сектор (Security Sector Reform, SSR)¹. Ситуацијата е уште потешка кога овој концепт, во рамките на регионот, претставува не само теориска новина, туку и практичен предизвик за имплементација во услови на постконфликтен период. Генералната дилема пред која стојат голем број држави од територијата на поранешна Југославија веќе не е дилемата меѓу социјализмот и либералната демократија, туку помеѓу демократијата и негативниот или позитивниот мир. И секако, сè би било поедноставно доколку т.н. донаторска заедница (или *democracy-promotion community*) точно би ја разбирала суштината на овие конфликти, за потоа да ги утврди конкретните цели и приоритети на реформата на безбедносниот сектор.

Агендите на најголемиот број меѓународни, владини и невладини, организации се фокусирани на реформата на безбедносниот сектор како приоритет во рамки на нивната заложба за политичка асистенција. Ова е,

¹ Johanna Mendelson Forman, "Promoting Civil Society in Good Governance: Lessons for the Security Sector", во: Ph. Fluri and M. Hadzic (eds), *Sourcebook on Security Sector Reform*, (Geneva: DCAF, 2005), www.dcaf.ch/_docs/sourcebk_ssr/Forman.pdf

несомнено, голем чекор напред во однос на некои претходни периоди. Најголемата промена е во тоа што на развојната политика (development policy) веќе се гледа и низ призмата на реформата на безбедносниот сектор - или обратно, проблемите на безбедносниот сектор се идентификуваат како проблеми и на политиката на развојот. Меѓутоа, што тоа практично значи и како треба конкретно да се постигне е помалку јасно. Расправите обично се водат околу концептот на развојот, доброто владеење (good governance), како и целите и средствата на реформата на безбедносниот сектор. Меѓутоа, се чини, сосема легитимно да се постави прашањето за тоа што точно претставува безбедносниот сектор, кој е неговиот обем и каква е неговата структура, да се испитаат факторите што го детерминираат, и конечно да се утврдат најдобрите реформски стратегии. Параметрите на анализата, како што најчесто се случува, се движат околу круцијалното прашање: дали во постконфликтните општества воопшто има што да се реформира, кога станува збор за безбедносниот сектор? Или, дали можеби би било посоодветно да се зборува за трансформација наместо за реформа на безбедносниот сектор?

Најнапред, од голема важност е да се укаже дека концептот на реформа на безбедносниот сектор за многу кратко време стана вистински хит во донаторската заедница, но истовремено, во морето настојувања да се дефинира и имплементира, се сведе на помодна фраза (buzzword) под која можат да се подведат најразлични содржини. Со други зборови, што повеќе се зборува и пишува за него, сè помалку станува јасно што тој подразбира. Постои консензус во врска со неговата комплексност и мултидимензионалност, но кога доаѓа до неговата практична дефиниција и операционализација, проблемот ја добива својата вистинска тежина. Наједноставниот начин на дефинирање би се свел на определбата дека безбедносниот сектор има своја политичка и безбедносна страна. На пример, во контекст на документите кои се користат од страна на Пактот за стабилност на ЈИЕ, безбедносниот сектор ги опфаќа оние владини институции кои имаат овластувања да употребат или наредат употреба на сила, присила или да лишат од слобода; тука се и институциите кои имаат надлежност да ја заштитат државата и нејзините граѓани, како и оние цивилни структури кои се задолжени за надгледување, контрола и менаџмент со безбедносните сили. Освен политичките институции, дефиницијата ги опфаќа и воените и паравоените структури, разузнавачките служби, полицијата, пограничните структури, царината, судскиот и казниот систем, како и парламентарниот, судскиот и административниот менаџмент и надзор над овие структури.²

² Working Table III, *Security and Defence Issues: The SSR. Regional Conference*, Bucharest, 25-26 October 2001; дефиницијата е исто така достапна и на: www.stabilitypact.org.

Според една друга, доста теориски влијателна дефиниција, безбедносниот сектор може да се дефинира како склоп кој ги опфаќа оние елементи на кои им е доделена легитимна и ексклузивна улога во употребата на присила во општеството за да се справуваат со внатрешните и надворешните закани за безбедноста на државата и граѓаните.³ Во овој текст, заради неговиот посебен фокус, анализата ќе остане фокусирана главно на вооружените сили, нивната демократска контрола и односите со општеството, кое како и самите вооружени сили, сè уште ги лекува своите трауми од (не)завршените конфликти.

Искуството од деценија и половина покажува дека западната политичка и донаторска заедница веруваат во брзи решенија, во проекти свртени кон конкретни и опипливи резултати, а со тоа и во видливи и мерливи резултати во земјите на кои им се пружа асистенција. Проектите ослободени од ризик (*risk-free projects*) обично не подразбираат одговорност за погрешните проценки или мерки, освен кога станува збор за “локалците“ и нивната неспособност да ги искористат предложените солуции и програми. Подготвеноста за инволвирање во области кои претпоставуваат долгорочни ангажмани и трпение, без притоа да постои каква било гаранција за видлив прогрес во текот на една или две генерации, е минимална. Заради сложеноста и неможноста да се интервенира со брзи реформи, нексусот војска-општество не е многу популарен во т.н. *policy community*, или поточно повеќе се допира површно отколку сèопфатно. Само повремено, односно кога стануваат ургентни, некои од проблематичните аспекти на овој однос испливуваат на површина и привлекуваат соодветно внимание.

Реформата на безбедносниот сектор (т.е. на политичкиот систем и јакнењето на демократската контрола над безбедносните структури, како и реформата на самите безбедносни институции) претставуваше сериозен проблем во земјите на територијата на поранешна Југославија уште во времето кога самиот концепт воопшто и не беше промовиран, или кога овие држави не беа инволвирани со војните за стекнување независност. Оттука, може со сигурност да се каже дека безбедносните сектори на овие држави не се само предмет на нужни реформи и демократизација, туку се дел на еден стар наследен проблем, како и на суштинското прашање зошто и како започна сè.

Парадигмата на реформата на безбедносниот сектор доживуваше свој моментум, барем декларативно, во различни контексти во секоја од овие држави. Во некои од нив, пак, како Словенија на пример, парадигмата воопшто и не доживеа широка промоција, бидејќи од самиот почеток на опстојувањето

³ Jane Chanaa, *Security Sector Reform: Issues, Challenges and Prospects*, IISS Adelphi Paper 344, 2002, Oxford University Press, Oxford and New York.

како независна држава словенечката транзиција беше сметана за единствена успешна приказна. Во другите, пак, како во Хрватска и Босна, се чекаше конфликтите да завршат, ако не со целосен мир, тогаш барем со прекин на насилството и примирје за да се почне со размислување на оваа тема. Во т.н. трета Југославија (СР Југославија) мораше да се чека падот на режимот на Слободан Милошевиќ, што беше токму сигналот што го чекаа некои меѓународни организации за да тргнат во реформски програми.⁴ На Косово, претстои изградба на нов безбедносен сектор симултано низ настојувањата да се изгради нова држава - или поточно, безбедносните структури на некој начин постоеја и постојат без јасна државна рамка. Интересно е дека приказната за реформа на безбедносниот сектор во Република Македонија доцнеше и не беше идентификувана како приоритет во целото време на т.н. оаза на мирот. Прашањето стана актуелно дури по завршување на конфликтот од 2001 година, во контекст на реформите започнати со рамковниот договор, а на интензитет доби дури по Прашкиот самит на НАТО од ноември 2002 година. Значи, по настанувањето на некои случувања кои послужија како катализатор на процесите, одеднаш како и домашните и меѓународните фактори да се сложија дека прашањето за реформа на безбедносниот сектор заслужува приоритетно внимание. Поблиската анализа, меѓутоа, покажува дека во тоа заедничко настојување постои голема конфузија и бројни недоразбирања. Накратко, лесно може да се утврди дека и двете страни (и домашната и странската) имаат различни, па дури и контрадикторни перцепции за проблемите и можните решенија.

2. Кон реформа на безбедносниот сектор без разбирање на конфликтите

Од аспект на позициите на меѓународните актери, дискурсот се сведува на класичните шеми за демократскиот менаџмент на безбедносните структури и, дури од неодамна, се појавува свеста за различните предизвици кои ги наметнуваат постконфликтните ситуации. Што се однесува на регионот на поранешна Југославија, меѓународната заедница главно, беше инволвирана во т.н. конфликтен менаџмент, губејќи ја притоа од вид потребата најнапред да го разбере конфликтот во чие решавање се впушта. Не беше многу поразличен ни пристапот во промоцијата на демократијата, која главно се

⁴ Thomas Carothers, *Ousting Foreign Strongmen: Lessons from Serbia, Policy Brief, Carnegie Endowment for International Peace*, vl. 1, no. 5, May 2001; Jan Oberg, *The Yugoslav Nonviolent Revolution, TFF PressInfo 99*, October 9, 2000 (www.transnational.org)

сведуваше на прескрибирање на т.н. демократски лек (или на демократијата како лек за сите болести и проблеми) за општествата во кои главните актери го црпеа својот легитимитет од т.н. патриотско насилство или (наводната) борба за човекови права со насилни методи. Во апелите за воведување на демократска контрола над вооружените структури (најчесто во контекст на понудениот „морков“ во вид на идно членство во НАТО), меѓународните актери игнорираа еден фактор од суштествено значење. Имено, безбедносните структури во голем број од овие општества не се само (наши) државни институции, туку истовремено претставуваат и симболичка манифестација на т.н. култура на насилство. разбирливо, тогаш главната дилема гласи: како да се помогне во изградба на вооружени сили кои ќе бидат добро оспособени и опремени на начин кој го бараат НАТО стандардите, а притоа да се елиминира имиџот на етнонационалистичка институција во постконфликтното опкружување? И втората дилема не е ништо поедноставна: како да се опремаат вооружените сили во ситуација кога разоружувањето на општеството е еден од централните приоритети на постконфликтното градење на мирот, а при тоа државните структури и паравоените формации, меѓу другото, се разликуваат и по својот етнички предзнак? Или, како да се одржи за војската толку потребниот корпоративен дух и етос, кога еден дел од државната територија се наоѓа вон контрола на надлежните државни органи, а само присуството на меѓународниот фактор е оној кој го гарантира прекинот на насилствата?

Досегашните искуства покажуваат дека меѓународната политичка и донаторска заедница настапува не само без доволно претходно знаење, туку често пати и без јасен увид во состојбата на теренот. Така, се случува во одредена држава најнапред да мора да се пристапи кон координација на постојните меѓународни мисии, програми и актери кои стигнале по разни канали и со различни мандати во областа на реформата на безбедносниот сектор (билатерални, мултилатерални, меѓувладини или невладини канали). Локалците, секако, ја поздравуваат секоја помош која доаѓа бесплатно (па дури и кога доаѓа во вид на наметнати договори со приватни воени компании, како што беше случај со контроверзниот МПРИ во Хрватска, Босна и Македонија). Така, на крајот, како резултат се јавува какофонија на гласови и совети, кои доаѓаат од различни национални и меѓународни искуства и добри практики. Уште полошо е тоа што е сосема мал бројот на тие совети, кои доаѓаат од развиените демократии и врз база на класичните демократизациски шеми, се применливи во пост-конфликтните општества. Накратко, т.н. демократизациска теза се гледа и препорачува како единствен лек, со што се имплицира погрешното уверување дека демократијата/демократијазацијата = мир.

Едно од прашањата на кои им се придава поголемо внимание во контекст на која било реформа, а особено на онаа на безбедносниот сектор, е она за

дефиниција на состојбата - како предконфликтна или постконфликтна. Тоа е обично лажна дилема затоа што, всушност, контрадикција и не постои: постконфликтната состојба може лесно да се претвори во предконфликтна доколку не се решат базичните контрадикции кои го овозможиле појавувањето на насилството уште на самиот почеток. Оттука и сомневањето кај голем број аналитичари и истражувачи на мирот и конфликтите дека Дејтонскиот или Кумановскиот договор донесоа траен мир. Точно е дека тие значија ефикасен прекин на огнот, со што се сочуваа бројни човечки животи и се спречија натамошните разурнувања, но корените на конфликтите (па и самото оружје) се сè уште присутни, иако прикриени, во самите пазуви на општествата. Една попесимистичка прогноза би укажала на можност од повторна ескалација на некои од регионалните конфликти, како на оној во Јужна Србија или во Косово, на пример.

Западната академска и политичка заедница веруваат дека со реформа на безбедносниот сектор во овие држави, т.е. со воведувањето на демократски надзор над безбедносните структури и преку нивното модернизирање би можеле да се остварат неколку цели, како што се, на пример: демократизација, добро владеење, економски развој, професионализација, градење на мирот и побрзата интеграција во евроатлантските структури.⁵ Сепак, она што недостасува е отсуството на свест дека вака убаво наведените цели се, во суштина, контрадикторни и би можеле да се блокираат меѓусебно, многу повеќе отколку да се помагаат и поттикнуваат. Најевидентна е релацијата меѓу градењето на мирот и економскиот развој низ реформа на безбедносниот сектор, од една страна, и нивната компатибилност со барањата кои произлегуваат од зголемената професионализација и интегративните агенди, од друга.

Домашните актери во реформите (односно, владите) најчесто брзаат да се пофалат со големиот прогрес и стабилноста, што се смета за особено важно во контекст на заложбите за зачленување во НАТО (или кај некои во Партнерството за мир). На пример, македонската влада (како, впрочем, и хрватската и албанската) изгледаше многу загрижена заради одлуките на самитите на НАТО од Прага и Истанбул, но покажа решителност за надокнадување на загубеното до 2006 година, за кога се претпоставуваше следната рунда на проширување на Алијансата. Решителноста да се спроведат неопходните реформи, секако, не може да го анулира фактот дека проблемите

⁵ A. Foster, T. Edmunds and A. Cottey, *Soldiers and Societies in Post-Communist Europe: Legitimacy and Change*, (New York: Palgrave Macmillan, 2002).

од постконфликтниот период се „хималајски“ во споредба со оние кои постоеја пред неколку години. Се заборава дека елементот на насилство ги прави сите реформи многу потешки и подолготрајни, а дека конфликтите оставаат и тешки консеквенци врз социјалните и економски состојби во државата. Владите на некои држави се наоѓаат на почетокот на патот кога станува збор за втемелување на безбедносен сектор врз демократски принципи, а што е уште позагрижувачко политичката волја не значи ставање на мораториум на реално можните безбедносни закани, кои би создале евентуална потреба од потпирање на безбедносните структури такви какви што се, без оглед на степенот на нивна демократска трансформација. Ставањето во функција, на еден или на друг начин, го јакне јавниот углед и легитимитет на овие структури, што се појавува како значаен капитал со кој тие подоцна ќе влезат во реформите и со кој ќе преговараат за својата нова општествена позиција.

Владите во регионот ги поздравуваат програмите за реформа на безбедносниот сектор, но понекогаш пропуштаат да ја видат сета комплексност на зафатот. Во својот потесен обем, програмите за реформа на безбедносниот сектор се фокусираат главно на државните структури, најчесто на војската и на полицијата, додека останатите сегменти (разузнавачките и тајните служби, царината и сл.) по малку се запоставуваат или се оставаат за подобри времиња. Вториот аспект кој недостасува е нужноста од интер и интрасекторска координација и соработка. Со други зборови, многу често се случува некои структури да се однесуваат како функционални ривали (најчесто на релација војска-полиција) во поглед на зафаќањето од ионака ограничениот државен буџет. Освен тоа, акцентот најчесто се става врз реформите во безбедносниот дел на оваа сложена структура, додека политичките структури (т.е. оние од кои се очекува да ги спроведат реформите) сосема ретко се гледаат себе си како дел на безбедносниот сектор, а уште поретко како дел на проблемот. Истото се однесува и на меѓународните организации: тие пледираат и заговараат јакнење на влијанието на цивилното општество и на пристап во реформите по принципот “од доле кон горе” (bottom-up approach), но во исто време цврсто и некриотички се држат до некои влади, како до главни партнери во преговорите, без оглед на нивниот слаб демократски кредибилитет. Притоа се заборава дека често пати цивилното општество и политичката држава можат да се најдат на спортивставени позиции, па дури и делови од цивилното општество да станат мета на ударите на политичките (репресивни) органи.

Државите кои тврдат дека знаат што сакаат во смисла на безбедносните аранжмани и интеграции не секогаш имаат изградени сопствени национални безбедносни стратегии и други доктринарни документи. Оние, пак, кои ги имаат на хартија, или не се придржуваат до нив или ги имаат ископирано од држави со сосема различни перформанси. Во секој случај, централното прашање во

контекст на секоја национална безбедносна стратегија е - колку безбедност е доволно и безбедност за кого? Дел од меѓународната заедница се обидува да ги поттикне реформските процеси, нудејќи го членството во НАТО како награда. Концептот на реформа на безбедносниот сектор, дури и кога ги опфаќа т.н. ДДР програми (disarmament, demobilization and reintegration of former combatants - разоружување, демобилизација и реинтеграција на бившите борци), сепак е претесен и се однесува само на она што се нарекува hard security - или воена безбедност, кој води малку сметка за хуманата безбедност. Искуствата од внатрешните конфликти и постконфликтното градење на мирот јасно покажува дека евентуалниот успех на ДДР програмите најмногу зависи од тоа колкаво внимание ќе се посвети на генералната ситуација во земјата и на невоените аспекти на безбедноста.

Значаен дел од реформата се однесува на вооружените сили, а владите и воените врвови се единствени кога станува збор за плановите за модернизација и побрза професионализација, скратување или аболиција на воената обврска, и сл. Некои странски експерти укажуваат дека владите ќе имаат потешкотии во објаснувањето на граѓаните, т.е. даночните обврзници (а особено на невработените, социјалните случаи и другите маргинализирани групи) дека реформите се скапа работа. Тие можат да бидат и болни, особено во однос на редукцијата на бројот на професионални припадници на воените структури, заради потребата од редукција и рационализација. Модернизацијата на вооружените структури во време на економска криза и напната социјална атмосфера наведува на дилемата: што треба да има приоритет во овие земји - економско-социјалниот развој или интеграцијата во НАТО? Притоа се заборава дека класичната демократска парадигма упорно укажува дека суштината на демократската контрола над безбедносниот сектор е токму во прашањето на социјално правичната распределба на недоволните општествени ресурси и рационалното димензионирање на буџетот (класичното прашање е - повеќе оружје или повеќе путер, „more weapons or more butter?“).

Во контекст на рационалната алокација на општествените ресурси во постконфликтните општества, се чини најрационален избор е оној за вложување во нивна демилитаризација преку спроведување на ДДР програмите, многу повеќе отколку што е тоа класичната демократизација на безбедносниот сектор. Но, состојбата во регионот, сериозно упатува на сомневање околу можноста од успешна имплементација на ваквите процеси. Вообичаено, кон ДДР програми се пристапува во моментот кога страните во конфликтот стасуваат до точката од која нема враќање (назад во насилство), односно кога постои решеност да се откажат од натамошна употреба на насилни методи и да прејдат кон мирољубив дијалог во натамошниот тек на трансформација на конфликтот. На прв поглед, се чини, македонскиот случај

совршено се вклопува во шемата на ДДР. Мисијата „Суштинска жетва“ требаше да ја означи димензијата на разоружување и демобилизација на ОНА, додека влегувањето на ДУИ во владеачката коалиција по парламентарните избори во 2002 година навидум претставуваше реинтеграција на бившите борци во институциите на политичкиот систем. Сепак, ниту една од наведените димензии не беше сосема комплетирана. Најнапред, и самите членки на НАТО признаа дека акцијата за разоружување имаше повеќе симболичко значење, во смисла на мерки на градење на доверба отколку што донесе целосно разоружување. Несупехот на втората акција за разоружување „Амнестија за оружјето“, како и појавата на случаи од типот на Кондово, укажуваат дека проблемите се акутни. Реинтеграцијата поуспешно се реализираше во однос на највисоките и средните ешалони на поранешната ОНА, отколку во пониските, па оттука и повремените излив на нестрпливост и фрустрации кај оние кои учествувале во конфликтот, а не добиле ништо освен амнестија.

Освен тоа, во македонското општество постојат различни перцепции за суштината на ДРР програмите, особено во однос на уверувањето дека е можно да се издвои една или две компоненти од процесот, и така да се релативизира неговата целина. Спонтаната реакција на мнозинството беше дека ДРР програмите треба да се однесуваат само на албанската страна. Секако, се преферираа димензиите на разоружување и демобилизација, додека во однос на реинтеграцијата на поранешните борци постојат силни неподготвености и сомневања. Мнозинството од населението воопшто проблемот не го гледа кај себе, односно во групите на доброволци, паравоени формации и специјалните единици кои беа под директна партиска контрола.

Слични проблеми имаат и Босна и Косово, иако во сосема различен контекст и димензии од оние кои владеат во Македонија.

3. Меѓу виртуелната и вистинската стварност: соочување со вистинските потреби и проблеми

Деценија и половина по распадот на поранешна Југославија, регионот е сè уште заплеткан во маѓепсаниот круг на наследени, но и неодамна создадени (постконфликтни) проблеми. Проблемот на позиционирање и демократски менаџмент на безбедносните системи на земјите наследнички на бившата СФРЈ, можат да се вклопат во овие категории: оригиналниот проблем, кој во голема мерка придонесе за насилниот распад на федерацијата, во текот на годините на конфликти и страдања, мутираше и се мултиплицираше.

На територијата на поранешна Југославија не само што се исцртаа нови граници и воспоставени нови ентитети, туку целиот процес сè уште не е ни завршен. Процесот на градење на држави/нации на некои конфликтни точки

не е завршен: Босна слави десетгодишнина од Дејтонскиот договор, без да има јасна претстава за сопствената иднина без присуство на меѓународни сили; Косово тукушто го започнува процесот на утврдување на финалниот статус, а Србија и Црна Гора стојат пред предизвикот на мирното раздружување од Унијата. По цела деценија на насилство без преседан, и меѓународните и домашните елити брзаат да го поздрават секој знак на прогрес во однос на стабилизација на регионот. Брзањето и неоснованиот ентузијазам носат ризик од запоставување на некои индикации кои можат да значат семе на идни конфликти, а во услови на создаден виртуелен мир. Без отворена регионална дебата за воените трауми и наследство, државите наследнички на поранешната СФРЈ итаат кон ризик да ги повторат историските грешки - примирјето да го прогласат за траен мир и да го прекријат со некој превез на нова флоскула од типот на братство и единство - ама сега во контекст на евроинтеграциите. Односот војска-општество се вкрстува со два паралелни процеси, но не и процеси кои заемно се помагаат и стимулираат - процесот на демократизација на постјугословенските општества и процесот на постконфликтна рехабилитација и помирување.⁶

Регионот е комплексна слика на држави, ентитети, протекторати и полупротекторати, држави во настанување и држави во исчезнување. Фактот кој мнозина би го игнорирале или заборавиле е оној дека ниту еден од конфликтите не е решен, или подобро кажано - трансформиран на начин да донесе до траен и позитивен мир. Се инсистира на стабилизација и асоцијација со НАТО и ЕУ, а најголемиот број влади во регионот се подготвени да сторат сè за да ги задоволат барањата и препораките од Брисел или Вашингтон, дури и по цена на кршење на принципите на меѓународното право, се колнат во придржувањето кон принципите на либералната демократија, исто толку убедено колку што настојуваат да ги негираат сите траги на старата родителска врска со стариот социјалистички режим (освен ако тоа не се прави за да се укаже на историските неправди кои еден народ ги доживеал во бившата федерација). Секоја од државите во регионот повеќе би сакала да се демократизира сама и самостојно да тргне кон евроатланстките интеграции, отколку да се соочи со фактот дека генералната демократизација и особено онаа на безбедносниот сектор е, во голема мерка, регионално прашање. Анализата од типот случај по случај и земја по земја е, несомнено, оправдана, но без регионалната перспектива не е можно да се дојде до валидна дојагноза,

⁶ Biljana Vankovska, "The Military and Society in War-Torn Balkan Countries: Lessons for Security Sector Reform". Во: Alan Bryden and Philipp Fluri (eds), *Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*, (Baden-Baden: Nomos Verlag, 2003)

прогноза и терапија. Онака како што конфликтите се прелеваа, на ист начин проблемите се ширеа, но и стануваа сè покомплексни.

Една од карактеристиките на балканскиот воен пејсаж е појавата на вооружени формации, кои тешко се класифицираат во класичните парадигми. Односите меѓу војската и општеството се далеку од тоа да се едноставни, затоа што опфаќаат различни државни и парадржавни структури, криминални банди, мафии, па и разни меѓународни воени и цивилни мисии со различни мандати. Од друга страна, и самите општества стануваат фрагментирани, разбиени и во процес на внатрешни реструктурирања. Конечно, најтешкиот проблем лежи во фактот што легитимацијата на војските, во својата финална инстанца, се преформулира во прашање за легитимација на самите војни/конфликти.

Мнозинството на новосоздадени и/или трансформирани војски беше, на еден или друг начин, вовлечен во процесот на градење на новите држави, преку исцртување на нови државни и етнички граници. За жал, процесот не е завршен: Војската на Србија и Црна Гора останува во лимбот на недефинираната држава која треба да ја брани, војските на ентитетите и на федерацијата во рамки на БиХ имаат слични проблеми, и покрај прогресот во последните две години. Драматичната состојба на Косово и во Јужна Србија овозможува трансгранично дејствување на разни паравоени формации.

Единството меѓу народот и војската се градеше во услови на конфликт/војна. Воената атмосфера и идентификацијата на „другиот“ се идеални за јакнење на националното единство, но и за создавање на висок морален легитимитет за *нашата* држава, *нашата* нација и *нашата* војска. Тројството на Клаузевиц (држава-народ-војска) е загарантирано сè додека народот се дефинира во смисла на *еџнос*, а не на *демос*. Трибалниот патриотизам е веројатно најсилната вакцина која го имунизира политичкото тело против облиците на самокритика, како што тоа го покажа и примерот на САД по 11 септември.⁷ А кога едно зрело општество не може да му одолее на ова искушение, тогаш е сосема јасно зошто вакви работи се случуваат во постјугословенските општества кои страдаа од генетички недостаток на имунитет спрема национализмот. Така, кај најголемиот број од овие држави, војската традиционално се идентификува со народот, и обратно. Според ова уверување, народот е непобедив и праведен, па истото се однесува и на војската. Добрината на народот создава аура и околу неговите бранители. Заради аурата која овие војски ја стекнаа во време на војните и конфликтите, во пост-

⁷ Richard Falk, Testing Patriotism and Citizenship in the Global Terror War. Bo: Ken Booth and Tim Dunne (eds.), *Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order* (London: Palgrave, 2002); (www.theglobalsite.ac.uk/press/202falk.htm).

конфликтниот период јасно се дефинира дилемата - авторитет на пролеаната крв или на мирољубивиот соживот?⁸ И сето тоа, повторно, го враќа дискурсот не на прашањето за вистинските причини за војните, туку за прашањето на нивната прифатливост и моралност.⁹

4. Наместо заклучок: дефинирање на дилемите и приоритетите

Вистина е дека демократската контрола над безбедносниот сектор минува низ своевидна ренесанса во теориска и практична смисла. Меѓутоа, нејзиното значење станува најголемо во контекст на сè поголемиот број на постконфликтни општества, но парадоксот се огледа во тоа што токму во нив концептот нужно прави чекор назад: од високите барања за демократска, кон помалку амбициозното барање за воспоставување на цивилна контрола. Често овие држави спаѓаат во групата на т.н. распаднати или пропаднати држави (failed states), во кои не е можно да се најдат демократски институции кои би биле гарант на демократскиот надзор над безбедносниот сектор. Овие слаби држави имаат само способност да ги имитираат демократските институции, па и да ги злоупотребуваат демократските принципи. Трауматизираните и воинствени општества не располагаат со критичка маса неопходна за демократски надзор над процесот на донесување на одлуки.

Концептот на реформа на безбедносниот сектор, сепак, овде нужно бара проширување заради потребата да опфати низа нестандардни актери и елементи (како паравоени формации, воени платеници, приватни безбедносни структури, па и меѓународни актери во разни мисии). Сепак, одговорот на прашањето од каде да се тргне во реформата е во давањето на приоритет на јакнење на капацитетот и одржливоста (функционалноста) на државата.

Како што веќе рековме, концептот на реформа на безбедносниот сектор е релативно нов, но и доволно стар за да предизвикува дилеми и преиспитувања. Приоритет за државите во регионот е да ги идентификуваат сами проблемите во овој сектор, како и во т.н. темен или неофицијален дел на безбедносниот сектор. Од уште поголемо значење е да го утврдат приоритетот на целите што сакаат да го постигнат преку реформата: градењето на мирот и економскиот развој или професионализацијата и евро-интеграциите - бидејќи за двете симултано немаат капацитет?

ЛИТЕРАТУРА:

1. Johanna Mendelson Forman, "Promoting Civil Society in Good Governance: Lessons for the Security Sector". Vo: Ph. Fluri and M. Hadzic (eds.), *Sourcebook on Security Sector Reform*, (Geneva: DCAF, 2005)

⁸ Žarko Puhovski, "Autoritet krvi ili miran suživot?", *Vjesnik*, 13. oktobar 2000.

⁹ Žarko Puhovski, "Druga sredstva", *Rec*, vol. 8, br. 62, juni 2001.

2. Working Table III, *Security and Defence Issues: The SSR. Regional Conference*, Bucharest, 25-26 October 2001
3. Jane Chanaa, *Security Sector Reform: Issues, Challenges and Prospects*, IISS Adelphi Paper 344, 2002, Oxford University Press, Oxford and New York
4. Thomas Carothers, *Ousting Foreign Strongmen: Lessons from Serbia*, *Policy Brief, Carnegie Endowment for International Peace*, vol. 1, no. 5, May 2001;
5. Jan Oberg, "The Yugoslav Nonviolent Revolution", *TFF PressInfo 99*, October 9, 2000 (www.transnational.org)
6. A. Foster, T. Edmunds and A. Cottey, *Soldiers and Societies in Post-Communist Europe: Legitimacy and Change*, (New York: Palgrave Macmillan, 2002).
7. Biljana Vankovska, "The Military and Society in War-Torn Balkan Countries: Lessons for Security Sector Reform". Vo: Alan Bryden and Philipp Fluri (eds), *Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*, (Baden-Baden: Nomos Verlag, 2003)
8. Richard Falk, *Testing Patriotism and Citizenship in the Global Terror War*. Vo: Ken Booth and Tim Dunne (eds.), *Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order* (London: Palgrave, 2002);
9. Žarko Puhovski, "Autoritet krvi ili miran suživot?", *Vjesnik*, 13 oktombri 2000.
10. Žarko Puhovski, "Druga sredstva", *Reč*, vol. 8, br. 62, juni 2001

РАЗУЗНАВАЧКО БЕЗБЕДНОСНАТА ЗАЕДНИЦА НА РЕПУБЛИКА БУГАРИЈА

Митко КОТОВЧЕВСКИ

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии

Апстракт: Разузнавачко–безбедносната заедница на Р. Бугарија претставува современ и мошне комплексен сегмент во структурата на системот за национална безбедност на државата. Република Бугарија е една од ретките посткомунистички држави која релативно брзо успеа да изврши реорганизација и трансформација на старото комунистички модел на разузнавачко–безбедносното организирање, да ги преброди „дейските болести“ во оваа мошне значајна и безбедносно сензитивна сфера и да изгради нов модел на разузнавачко–безбедносна заедница компатибилен со моделот на разузнавачко–безбедносно организирање на земјите–членки на НАТО и ЕУ. Со напуштањето на советскиот модел на организација кој доминираше и во оваа витална сфера, Р. Бугарија направи радикални чекори во изградба на современ модел на разузнавачко–безбедносна заедница, со кои уште побрзо го истрасираше патот кон нејзиното полноправно членство во Алијансата.

Клучни зборови: разузнавачко–безбедносна заедница, разузнавање, контраразузнавање, воено разузнавање, воено контраразузнавање, полицаја, воена полицаја.

INTELLIGENCE-SECURITY COMMUNITY OF BULGARIA

Abstract: Intelligence-security community of Bulgaria represents a contemporary and very complex segment in structure of national security system. R. Bulgaria is one of the rare post communist states which relatively speedily made to fulfil reorganization and transformation from the old communist model of intelligence-security organization, with the overcoming "child sicknesses" in this very important and security sensitive sphere, success to build a new model of intelligence-security community, compatible with a model of intelligence-security organization of the member states of NATO and EU. With abandonment on soviet organization model that dominate in this vital sphere, R. Bulgaria made radical steps to build a contemporary model of intelligence-security community with which R. Bulgaria rapidly keep track toward their membership in Alliance.

Key words: *intelligence-security community, intelligence, counterintelligence, military intelligence, military counterintelligence, police, and military police.*

По распадот на комунизмот, Р. Бугарија покрај радикалните промени на политичкиот, економскиот и одбранбениот систем, сериозно внимание посвети на реорганизацијата на системот за национална безбедност, а во тој контекст и на целокупната разузнавачко–безбедносна заедница.

За успешно остварување на националните безбедносни државни приоритети, Р.Бугарија усвои определени стратешки политичко–програмски документи и законски акти во функција на нејзината интеграција во евроатлантските безбедносни аранжмани.

На почетокот беше усвоена Концепцијата за национална безбедност на Република Бугарија (Концепцијата за националната сигурност на Република Бугарија)¹ како политичка рамка и програмски документ за основните правци на дејствување на субјектите на бугарското општество на планот на спречувањето на заканите по националната безбедност на Р. Бугарија.

Во 1990 година се извршува радикална промена во дотогашната структура на тајните служби организирани според советскиот модел, се укинува Службата за државна безбедност² и започнува процес за конституирање на новата современа разузнавачко–безбедносна заедница.

Современата (посткомунистичка) разузнавачко–безбедносна заедница на Р. Бугарија ја сочинуваат:

I Разузнавачки служби:

1. Националната разузнавачка служба (НРС);
2. Служба „Воена информација“.

II Организации (служби) за контраразузнавање и заштита:

1. Национална служба „Сигурност“;
2. Национална служба за заштита (обезбедување).

III Воено контраразузнавање:

1. Служба „Сигурност–воена полиција и воено контраразузнавање“.

¹ Концепција за националната сигурност на Република Бугарија, Internet 12.05.2002. www.parliament.bg/kns/KNS.htm.

² Забелешка: За историскиот развој на РЗБЗ на Бугарија поопширно види: Котовчевски, М., (2002) "Современи разузнавачки служби", Скопје: Македонска цивилизација. стр.423–430.

IV Организации за општествен ред:

Министерство за внатрешни работи

1. Национална служба „Полиција“;
2. Национална служба „Гранична полиција“;
3. Национална служба „Жандармерија“.

Министерство за одбрана

4. Воена полиција.
Лиценцирани фирми за заштита
5. Приватни полициски служби и правосуден систем;
6. Судска полиција.

V Организации за борба со организираниот криминал:

1. Национална служба за борба со организираниот криминал
(Национална служба за борба со организираната престъпност–НСБОП).

Структурата и основните задачи

Разузнавачки служби на Р. Бугарија

По комплексните промени и современи реструктурирања, разузнавачката организација на Р. Бугарија ја сочинуваат:

- Националната разузнавачка служба (НРС) и
- Службата „Воена информација“.

Национална разузнавачка служба

Националната разузнавачка служба на Р. Бугарија претставува специјализирана разузнавачка и информативна служба формирана во 1992 година по расформирањето на Првата главна управа која функционираше во рамките на МВР.

НРС до 2002 година дејствуваше во рамките на Вооружените сили на Р. Бугарија кога преминува под надлежност на Претседателот на државата кој го обезбедува врховното раководење со информациите неопходно за креирање на виталните политички и економски решенија, како и за креирање на политиката за националната безбедност на државата.

Разузнавачката функција на НРС се остварува по дирекции и региони.

Основните дирекции се: политичка, економска, асиметрични закани и технологии.

Регионите најчесто се детерминираат според приоритет на интересите на државата во конкретните временски периоди. Во рамките на регионалните приоритети можеме да ги потенцираме Балканскиот, Западноевропскиот, Централноевропскиот, Блискоисточниот, Црноморско–кавказкиот и други региони.

Основните фактори кои имаат значајно влијание врз исполнувањето на нејзините задачи претставуваат економијата, ефикасноста и нивното учество во колективните системи за безбедност. Во тој контекст НРС е задолжена за ефикасно остварување на следните задачи:

- да остварува надворешно–политичко разузнавање со цел обезбедување на информации за политичката ситуација и перспективите (проекција) на нејзиниот развој;

- во содејство со Бирото за финансиско разузнавање да ја осигурува економската безбедност;

- да ги открива асиметричните закани и

- да извршува информативна работа.

Во суштина, во фокусот на остварување на задачите на НРС претставува обезбедувањето на националните интереси и националната безбедност на Р. Бугарија. Основните функции на своето дејствување ги остварува со агентурно работење, користење на отворени извори и технички средства (техничко разузнавање) како и со размена на разузнавачки информации со повеќе од 46 разузнавачки и контраразузнавачки служби.

Р. Бугарија како членка на НАТО, исто така, е исправена пред нови предизвици и одговорности во правовременото откривање на ризиците и заканите кои доаѓаат првенствено од асиметричните закани на регионален и глобален план. За успешно реализирање на овие сложени задачи неопходно е воспоставување на систем за размена на информации во услови на постоење на многунационална оперативна средина.

Служба „Воена информација“

Службата „Воена информација“ претставува национална служба за стратешко воено разузнавање. Нејзиното формирање беше условено од динамичните промени во безбедносното опкружување на Р. Бугарија, нејзиното зачленување во НАТО, како и од нејзините зголемени ангажмани за гарантирање на меѓународната безбедност. Најголеми и најсериозни предизвици за стратешкото воено разузнавање на Р. Бугарија претставуваат тероризмот и другите асиметрични закани, посебно пролиферацијата на оружјето за масовно уништување и другите актуелни безбедносни закани.

Со вклучувањето на Р. Бугарија во антитерористичката коалиција и со учество на нејзините претставници на вооружените сили во ризични мисии за воспоставување и зачувување на мирот во постконфликтните општества на Ирак, Авганистан, Косово, Босна и Херцеговина и други, стратешкото воено разузнавање беше исправено пред нови предизвици и дилеми. Неговата одговорност, односно акцентот на дејствувањето на Службата „Воена информација“ беше ставен на правовременото откривање и идентификување

на сите новопројавени ризици и закани на бугарските претставници на ВС и на цивилните лица вклучени во странските (коалиционите) мисии надвор од сопствената територија. Анализите и процените на безбедносните ризици и закани што ги изготвува Службата „Воена информација“ се од витално значење и за националната безбедност и одбраната на Р. Бугарија. Врз основа на нивните информации, државното раководство има појасна слика и оценка за политичката, економската и посебно воената ситуација во непосредното безбедносно опкружување, военотехнички информации и други сознанија значајни за нивните национални интереси во реоните на кризи и нестабилност.

Службата „Воена информација“ е примена во разузнавачката средина на Алијансата како национална служба за стратешко воено разузнавање.³

За исполнување на нејзините функции на меѓународен, но и на национален план, оваа служба остварува активна соработка со другите служби за разузнавање, контраразузнавање и безбедност, посебно за гарантирање на безбедноста на контингентите кои учествуваат во мултинационалните–коалициски операции.

Врз основа на нејзиното членство во НАТО и исполнување на Законот за класифицирани информации, се преземаат значителни мерки за безбедност и заштита на тајните информации.⁴

Граѓанската и демократската контрола врз дејствувањето на Службата „Воена информација“ остварува Народното собрание, Претседателот и другите соодветни законодавни институции.

Службата „Воена информација“ уште повеќе ќе добива на значење во периодот кој ќе се карактеризира со зголемување на безбедносните закани и се поголемата улога на Р. Бугарија како членка на Алијансата, во обезбедување на разузнавачки информации во интерес на остварување на колективната безбедност.

Организации за контраразузнавање

Еден од основните столбови во разузнавачко–безбедносната заедница на Р. Бугарија за заштита на националната безбедност претставува Националната служба „Сигурност“ (НСС) која функционира во рамките на МВР. Нејзината основна функција е да ги обезбеди контраразузнавачките и другите дејности насочени кон дејствувањето на странските разузнавачки

³ Забелешка: Основните елементи за елаборирање на суштината на функционирање на Службата „Воена информација“ се користени од Правилникот за дејноста на службата (Правилник за дејноста на службата).

⁴ Закон за заштита на класифицираната информација, Указ бр, 138, 29 април 2002 година.

служби, кон непријателско дејствување на политичките и економските субјекти насочени против бугарските национални интереси.

Национална служба „Сигурност“

Националната служба „Сигурност“ претставува специјализирана контраразузнавачка служба на Р. Бугарија која дејствува во рамките на Министерството за внатрешни работи. Нејзината основна функција е заштита на националната безбедност од странските разузнавачки служби, организации и поединци, откривање и неутрализирање на дејства насочени кон рушење на уставниот поредок на државата, единството на нацијата, територијалната целокупност и суверенитетот на Р. Бугарија.

Во фокусот на контраразузнавачкото дејствување на НСС е и елиминирањето на заканите за економската и финансиската безбедност, корупцијата и други закани за државниот апарат, меѓународниот тероризам и екстремизам, незаконската меѓународна трговија со оружје и други општоопасни средства или стратешки суровини, наркотици, психотропни супстанции и друго.

Нејзина значајна активност–системски напор претставува разузнавачката заштита на уставниот поредок и на сите витални општествени вредности, закани од примена на сила за остварување на политички цели, како и незаконската миграција која може да ескалира во закана за националната безбедност.

Во суштина, приоритетна задача на органите на НСС претставува заштитата на внатрешната безбедност.

Овие суштински задачи на НСС на централно ниво ги реализира нејзината Дирекција и по местата на дејствување на регионалните секции „Сигурност“ во Регионалната дирекција за внатрешни работи (РДВР)–орган на полицијата на средно ниво, која функционира во рамките на МВР како сегмент на организациите за општествен ред.

За своите активности НСС редовно ги информира претседателот, претседателот на Народното собрание и премиерот на државата.

За успешна реализација на своите задачи таа остварува координација и заемно дејствува со другите национални служби –членки на разузнавачко–безбедносната заедница на Р. Бугарија.

Структурата на Националната служба „Сигурност“.

Структурата на НСС ја сочинуваат:

–Дирекција на НСС (ДНСС);

–Регионалната секција „Сигурност“ при Столичната дирекција за внатрешни работи (СДВР) и Регионалната секција „Сигурност“ во рамките на Регионалната дирекција за внатрешни работи (РДВР).

Во рамките на нивниот состав дејствуваат определени управно-структури задолжени за контраразузнавање, внатрешна безбедност, економска безбедност, информативна–аналитичка дејност, режим за објектите кои се дополнети со неколку самостојни сектори кои дејствуваат во нивниот состав (контраразузнавање, економска и внатрешна безбедност) и групи.

Таквите секции во ДНСС се формирани за:

–оперативно обезбедување на објекти и дејности по линии на работа и
–територијален опфат на контраразузнавачката дејност кој функционира преку: управите за Балканот, Западна Европа, Америка, Заедницата на независни држави, Блискиот и Далечниот Исток; Управа за економија; Управа за информативно–аналитичка дејност со сектори за прогнозирање, планирање и координација; Управата за меѓународна соработка, Управата за персонален состав и подготовка на кадри; Централизираниот автоматизиран информациски систем; Административна дејност, логистика, заштита и дежурен дел.

Исто така и во регионалните секции „Сигурност“, според категоријата на РДВР (I, II и III), како и во СДВР функционираат соодветни управы, сектори и групи.

Управувањето со НСС го остварува директор, заменик –директор, началници на управы, сектори и групи. Директорот на НСС е одговорен за организацијата, раководењето и одговара за дејноста на службата.

Национална служба за заштита–НСЗ

(Национална служба за охрана–НСО)

Националната служба за заштита претставува специјализиран, военизиран државен орган, потчинет на Претседателот на Р. Бугарија. Основните задачи на НСЗ се мошне обемни и се реализираат преку:

–обезбедување лична, стражарска и техничка заштита;
–специјализиран транспорт и режим на проверка и движење според местото на работа, местото на живеење, престојувањето на Претседателот во државата и во странство, како и на вицепретседателот, претседателот на Народното собрание и на премиерот;

–обезбедува специјализиран транспорт на членовите на Уставниот суд, претседателот и потпретседателот на Ревизорската палата, управникот на Бугарската народна банка и директорот на Националната служба за истраги.

При зголемен степен на закани за безбедноста, НСЗ е должна да им обезбеди заштита и на други значајни личности од политичкиот и државниот врв на Р. Бугарија, како и на претставниците на определени комисии од посебен интерес за безбедноста на земјата.

НСЗ е задолжена да ги остварува сите видови заштита, како и специјален превоз и сообраќаен режим на странските гости и делегации од

највисок државен ранг – идентичен со рангот на домашните функционери кои секојдневно ги обезбедува. Исто така, во определени случаи НСЗ им обезбедува специјален транспорт на членовите на нивните семејства, како и на кандидатите за претседател и потпретседател за време на изборната кампања.

Своите активности во голема мерка ги координира со Националната разузнавачка служба, како и со внатрешните органи за безбедност – МВР, МО и други министерства.

Личниот состав на НСЗ го сочинуваат воени лица и граѓанска администрација како и помошен персонал – за работа во кујна и други работници кои подложат на строги безбедносни проверки.

На чело на службата е поставен началник, кој за своето работење одговара пред Претседателот на Р. Бугарија.

Под надлежност на началникот се наоѓаат замениците на соодветните управи кои дејствуваат во рамките на службата:

– Оперативна управа;

– Управа за заштита;

– управите за стражарска, техничка, транспортна, стопанска и финансиска дејност се раководат од началници на оддели, сектори и групи.

Националната служба за заштита е формирана во 1990 година од Петтата управа на системот за Државна сигурност по нејзиното целосно расформирање.

Националната служба за заштита постанува значаен сегмент во функционирањето на разузнавачко – безбедносната заедница на Р. Бугарија.

Воено контраразузнавање

Военото контраразузнавање претставува еден од основните столбови на разузнавачко – безбедносната заедница на Р. Бугарија кој има примарно значење за гарантирање на безбедноста на нејзините вооружени сили. Во остварувањето на функциите, военото контраразузнавање извршува контраразузнавачка, информативно – аналитичка и контролно – методска дејност.⁵

Военото контраразузнавање ја извршува самостојно или организирано со другите компетентни, државни органи контраразузнавачката дејност за следење и оценка на заканите, разоткривање, противдејство, одвраќање и пресекување на замислени, подготвени, во реализација и реализирани обиди и престапи насочени спрема безбедноста на Министерството за одбрана и на бугарската армија кои се поврзани со:

⁵ Поопширно види: Правилник за структурата и организацијата на дейноста на служба „Сигурност – Воена полиција и военно контраразузнавање“, (Обн. ДВ, бр. 102/15.12.2000 г.), Военно издателство, София, 2000.

- разузнавање спрема Министерството за одбрана и бугарската армија во корист на странски сили;
- противуставна и противзаконска дејност на лицата според член 40, ал.4 от ЗОВСРБ;
- опасноста за борбената готовност, информатичката, економската и финансиската сигурност на Министерството за одбрана и бугарската армија;
- нарушување на функционирањето на единствениот систем на Министерството за одбрана и бугарската армија за зачувување на фактите, заклучоците и предметите кои ја сочинуваат државната и службената тајна.
- загрозување на безбедноста на стратешките и воени објекти и дејности на Министерството за одбрана и бугарската армија.
- корупција на Министерството за одбрана и бугарската армија;
- учество на лицата по чл.40, ал.4 от ЗОВСРБ во организираните криминал, нелегално преминување на границата, незаконска трговија со оружје, незаконско производство и распространување на општоопасни средства и оружје за масовно уништување, стратешки суровини, наркотични и психотропни средства (член 55).⁶

Структура на Службата „Сигурност“–Воена полиција и воено контраразузнавање (ВП–ВКР)

Службата „Сигурност“ ВП–ВКР се гради на територијален принцип кој се совпаѓа со административно–територијалната поделба на државата и врз основа на структурата, составот и дислоцираноста на составите на Министерството за одбрана и бугарската армија.

Военото контраразузнавање го остварува Службата „Сигурност“–ВП и ВКР на МО која е организирана во раководство, регионални служби за сигурност, Центар за логистика и квалификација.

Военото контраразузнавање во Раководството на Службата е организирано (структурирано) на следниот начин:

- I Оддел „**Разработки и економски престапи**“
 - 1 Сектор „**Економски престапи**“.
- II Оддел „**Заштита на информацијата и евроинтеграција**“
 - 1. Сектор „**Персонална, физичка и индустриска сопственост**“;
 - 2. Сектор „**Безбедност на документите и евроинтеграција**“;

⁶ Ibid. стр.17–18.

3. Сектор „Безбедност на информатичките и комуникациските системи“.

III Оддел „Анализа и информација“.

4. Сектор „Човечки ресурси“.

5. Сектор „Оперативен извештај“.

Посебниот самостоен оддел придонесува за воспоставување на контраразузнавачките односи на Министерството за одбрана и Генералштабот. Одделот го сочинуваат следните сектори:

- „Анализа и информација“;
- „Министерство на одбраната“;
- „Генералштаб“;
- „Воена економија“ и
- „Комуникациски и информациски системи“.

Под раководство на военото контраразузнавање во петте регионални служби се формирани одделите „Воено контраразузнавање“. Секој оддел се состои од сектори „анализа и информација“ и територијални сектори. Во рамките на регионалните служби функционираат: регионалната служба „Сигурност–ВП и ВКР“–Софија, Пловдив, Сливен, Варна и Плевен. Во зависност од доминантната лоцираност на определени видови на ВС на БА, во регионалните служби функционираат и сектори за воено–воздухопловните сили, копнените војски и воено–поморските сили.

Службата „Сигурност–ВП и ВКР“ ја претставува и со неа раководи директор на кој му помагаат заменик–директор за воена полиција и заменик–директор за воено контраразузнавање. Директорот на Службата непосредно му е потчинет на министерот за одбрана.

Директорот на Службата преку министерот за одбрана редовно доставува информации до Парламентарната комисија за национална безбедност, на Консултативниот совет за национална безбедност при Претседателот на Р. Бугарија и на Советот за безбедност при Министерскиот совет, како и на други органи на државната власт и државната управа.

Началниците на оддели, дирекции (управи), сектори и групи организираат, раководат и одговараат за сопствената дејност во делокругот на своите компетенции.

Според Манчо Манев⁷, Службата „Сигурност“ се состои од дирекции и регионални секции (групи). Во структурата на службата функционираат четири дирекции:

- Оперативна дејност (ОД);
- Воена Полиција (ВП);
- Информатичка дејност и

–*Логистика.*

Дирекцијата „Оперативна дејност“ има два оддели: „Криминалистички“ и „Воено контра–разузнавање“.

Дирекцијата „Воена полиција“ се состои од Оддел „Воена полиција“, Сектор „Обезбедување (заштита) на Министерството за одбрана, Секција за борба против тероризмот и Група за водење на информациите.

Дирекцијата „Информатичка дејност“ има информатички оддел и сектори за безбедност на информацијата, човечките ресурси и внатрешната безбедност.

Дирекцијата „Логистика“ ја сочинуваат три оддели:

- Оддел „**Осигурување**“;
- Правен** оддел и
- Финансиски** оддел.

Врз основа на организациската поставеност на Службата „Сигурност–ВП и ВКР“ можеме да констатираме дека станува збор за мошне современа воена контраразузнавачка служба која ја спроведува државната политика за гарантирање на безбедноста на вооружените сили во државата и при нивното учество во странски воени мисии.

Национална служба „Полиција“

Националната служба „Полиција“ претставува специјализирана оперативно–откривачка и заштитна служба во рамките на МВР на Р.Бугарија за зачувување на општествениот ред за одвраќање, разоткривање и учество во иследувањето на престапите.

Нејзината сложена функција полицијата ја остварува самостојно или заедно со другите државни органи, организации и граѓани врз основа на Законот за МВР и Правилникот за неговата примена.

Во соработка со Националната служба „Сигурност“ и Националната служба „Борба со организираниот криминал“ спроведува оперативни и други дејства поврзани со зачувување на безбедноста на државата.

Структурата на организациската поставеност на Националната служба „Полиција“ ја сочинува:

- Дирекцијата за националната служба „Полиција“ (ДНСП);**
- Службата „Полиција“ во Столичната дирекција за внатрешни работи на главниот град;**
- регионални дирекции за внатрешни работи (РДВР);**

⁷ Види поопширно: Група автори. (2005). „Национална и меѓународна сигурност“. Софија: Военно издателство. стр.422–423.

- реонски полициски управи;
- полициски станици.

Според Законот за МВР, ДНСП го обезбедува раководењето, контролирањето, методските и контролните функции на територијата на целата држава.

Внатрешната структура на ДНСП е изградена од управи, сектори и групи.

Основните структурни делови (секции) се формирани според следниот принцип:

1. „Криминалистичка полиција“;
2. „Економска полиција“;
3. „Полиција за обезбедување“;
4. „КАТ–пайна (сообраќајна) полиција“;
5. „Транспортна полиција“;
6. „Сигнално–защитна дејност“ и
7. „Пасоши и визи“.

Исто така, во нејзиниот состав постојат и самостојни секции како што се: „Пресцентар“, „Личен состав“, „Финансиско–ресурсно осигурување“ изградени на функционален принцип на опслужување.

Штабната функција во Управата на ДНСП се реализира преку неколку сектори:

- Информатичко–аналитичен;
- Компјутерски центар;
- Оперативно–дежурен дел и други.

Директорот на НСП е единствено одговорен за системот на управување и се назначува или разрешува од таа функција од страна на Претседателот на Републиката по предлог на Министерскиот совет.

Специјализирани полициски делови за заштита

Специјализираните делови (секции) за заштита претставуваат посебен вид на полициски сили со околу 50 годишна традиција. Тие се „наследници“ на структурите на Посебната милиција создадена во 1948 година по донесувањето на Законот за национализација на крупната сопственост заради обезбедување на големите национализирани – подржавени големи стопански и други големи објекти. Во почетокот тие имаа буџетско финансирање кое во наредниот период преминува на договорна основа, но со права и должности идентични за националната полиција.

Исто така, интересно како искуство за нас е и паралелното постоење на т.н. Општинска полиција која финансиски не се издржува од средствата определени со буџетот на МВР, туку тоа го прават општините според

определени договори. Оваа полициска структура и „de jure“ и „de facto“ претставува вид на националната полиција со единствена разлика само што се издржува од општинскиот буџет.

Нејзината основна функција претставува обезбедување на физичката заштита на објектите и институциите од сите видови престапи и нарушувања.

Овие два вида полиција се организираат и функционираат на идентичен принцип по линија на сигнално–заштитна дејност со кој се осигуруваат определените објекти. По алармирањето на сигнално–заштитната техника, тие реагираат екстерно со своите дежурни сили. Обезбедувањето на објектите се остварува по договорна основа, искуства кои ќе бидат неопходни и за нашата држава по целосно профункционирање на единиците на локалната самоуправа.

Реонски полициски управи

Реонските полициски управи претставуваат основни структурни и организациски делови во рамките на системот на Националната служба „Полиција“, односно во системот на МВР. Преку нивните состави непосредно се остваруваат основните функции и задачи на Полицијата определени со Законот за МВР. Во нивниот состав се наоѓаат и силите на Противпожарната заштита, додека во определени случаи во нивниот состав се наоѓаат и делови на Жандармеријата, сектори, групи на Граничната полиција и подгрупи на националната безбедност.

При сегашната административно–територијална поделба на Р.Бугарија РПУ функционираат на териториите на определени поголеми општини, но во најголем број случаи реонот на нивното дејствување опфаќа неколку општини (постојат три категории на организирање и функционирање во РПУ).

Полициските состави во рамките на РПУ се подготвуваат да дејствуваат во обични–„нормални“ и екстремни услови предизвикани од природен, биолошки или социјален карактер–извори на загрозувања во содејство со единиците и штабовите на Државната агенција „Граѓанска заштита“.

Во рамките на секоја РПУ постои и оперативна дежурна единица, како и сектори за административно–правно опслужување на граѓаните.

Организацијата–специјализацијата за потешки видови криминалитет е присутна само во најголемите РПУ (од I категорија).

Национална служба „Гранична полиција“

Основна функција на Националната служба „Гранична полиција“ претставува заштитата на неповредливоста на државните граници на Р.Бугарија. Нејзини примарни задачи се заштитата на државната граница и граничната контрола, дејности кои до 1997 година беа под надлежност на граничните војски.

Националната служба „Гранична полиција“ претставува основен структурен дел во МВР и е составена од централни и регионални структури.

Централната структура е претставена преку Дирекцијата на Националната служба „Гранична полиција“ која е задолжена за методичко раководство и контрола на територијалните гранични служби, регионалните сектори, станици, ГКПП и граничните отсеци.

Регионалниот граничен сектор е специјализиран дел за заштита на дел од државна граница, за спроведување на оперативна дејност и за остварување на граничниот режим и визно–пасошкиот режим.

Во мрежата на Граничната полиција на пониско ниво функционираат и граничната станица, граничниот контролно – пропустен пункт и граничниот пододдел (секција).

Територијалните делови (сегменти) имаат штабови и постојани дежурни единици, информатичко–аналитички, планско–координативни, контролно–инспекциски и школско–тренажни секци.

Граничната полиција ги спроведува и меѓународните договори и спогодби од делокругот на нејзините надлежности и решава за граничните спорови и инциденти.

Национална служба „Жандармерија“

Жандармеријата на Р. Бугарија има долга традиција која датира уште од 1881 година, односно по нејзиниото ослободување. Во 1985 се формираат внатрешните војски (специјален вид на ВС) кои беа потчинети под МВР (по примерот на советскиот безбедносен модел), кои после тоа извесен период егзистираат како самостојна национална служба (од 1991 до 1997 година).

Со усвојувањето на Законот за МВР од 1997 година се врши промена на називот од НС „Внатрешни војски“ кои се преименуваат во „Жандармерија“–промена што првенствено произлезе од асоцирање на Р.Бугарија во НАТО.

Националната служба „Жандармерија“ се развива како специјализирана служба за заштита и оперативно–истражна полициска служба на МВР за заштита на стратегиските и други посебно важни објекти, борба против терористичките и диверзантските групи, заштита на општествените поредок и борба со криминалот.

Службата се развива како мошне мобилна структура за брзо распоредување на сили и средства во определени кризни региони за заштита и за масовни акции во спречувањето на кризните ситуации, посебно за борба против диверзантско–терористичките групи.

Исто така, Жандармеријата има функција за заштита на општествениот поредок од потешки форми на нарушувања, заштита на дипломатските

претставништва, неутрализирани на военовремени структури во содејство со другите служби на МВР. Заради високиот степен на мобилност, Жандармеријата се користи како резерва на МВР за потпомагање на останатите служби, за изведување специјални полициски операции и за разрешување на конфликти од поголемо размери по пат на преговори, посредништво, убедување и како крајно средство употреба на физичка и убиствена сила.

Националната служба „Жандармерија“ во својата организациска структура има: Дирекција, жандармериски состав, пет жандармериски единици, две жандармериски секции и САП.

Дирекцијата „Национална жандармерија“ ги планира законски утврдените дејности на службата, ги организира и раководи со поставените задачи при остварувањето на нејзините функции, ја координира работата со другите служби на МВР, ги планира човечките ресурси, одговара за борбената и мобилизациската готовност, меѓународната соработка, како и организацијата на специјално авијациско пододеление (управа)–САП. Дирекцијата ја раководи директор и два заменици–директори.

Во Националната служба „Жандармерија“ има три управи:

– Управа за обезбедување и специјални операции;

– Управа за човечки ресурси, и

– Управа за материјално–техничко обезбедување и социјално опслужување.

Во Управата за обезбедување и специјални операции функционираат два сектори:

Сектор „Специјални операции“ и

Сектор „Оперативно–истражна дејност“.

Исто така, во Управата за човечки ресурси постојат повеќе сектори, делови или групи (секции) и тоа:

Секција „Оперативно–статистички извештај“;

Сектор „Координација и информатичко аналитичка дејност“;

делови „Автоматизирани информатички фондови и криптозаштита“;

Групи „Секретаријат и „Оперативно–дежурен центар“;

Сектор „Професионална квалификација и подготовка“;

Сектор „Правно опслужување и евроинтеграција“;

Сектор „Врски“;

Сектор „Борбена и мобилизациска готовност“.

Во Управата за материјално–техничко обезбедување и социјално опслужување функционира:

Сектор „Финансиско и ресурсно обезбедување“.

Специјализираната авијациска група ги извршува летачките задачи во

интерес на сите структурни делови на МВР во остварување на сите суштински безбедносни задачи, како и во заштитата од пожари, технички хаварии, природни катастрофи и слично.

Во рамките на Националната служба „Жандармерија“ функционираат специјализирани делови организирани на територијален принцип во поголемите градови на државата. Овие делови на Жандармеријата се оспособени самостојно да изведуваат мерки за обезбедување во случај на масовни нарушувања на јавниот ред и мир и поголеми природни и технички катастрофи во содејство со другите служби во зависност од тежината и карактерот на ситуацијата.

Воена полиција (ВП)

Воената полиција е во состав на бугарската армија која заедно со другите органи е одговорна за заштита на законитоста во ВС и за исполнување на уставните и законските задолженија.

Приоритет во нејзиното дејствување е борбата против криминалот во ВС, обезбедување на конвоите при реализација на активностите на ВС, контрола на воениот транспорт и контрола на воените лица за одржување на редот и дисциплината во рамките на ВС.

Во својот делокруг на позначајни активности на ВП можеме да ги потенцираме и оперативно–истражната дејност, спроведувањето и обезбедувањето на воените делегации и заштитата на специјални транспорти.

Нејзината организациска поставеност е на територијален принцип. Нејзината организациска структура се состои од Управа „Воена полиција“ во рамките на Службата „Сигурност“ во рамките на Министерството за одбрана, воено–полициски секции и Школски центар.

Основните делови во Управата на ВП се одделите за оперативно–истражна дејност, планирање, патролно–обезбедувачка и конвојна дејност, како и контрола на воениот транспорт.

Само во определени случаи, офицерите и подофицерите на ВП своите активности ги усогласуваат со командантите на единиците, додека во принцип тие работат независно од командантите и началниците.

Воената полиција остварува соработка со военото –контраразузнавање и со бугарската армија (на внатрешен план) и со Националната полиција во надворешниот дел на содејство.

Приватни полициски служби

Заради појавата на високиот степен на класичен и организиран криминал со локален, национален и меѓународен предзнак во тешкиот период на транзиција на бугарското општество, зголемениот степен на несигурност,

неспособноста и неекипираноста на полицијата успешно да се справи со сите форми на криминалитет, на сцена настапуваат голем број групи за обезбедување и нелегитимни фирми за обезбедување. Дел од овие фирми во 1994 година добиваат лиценци за остварување на нивната функција.

Приватната дејност за обезбедување подразбира севкупност на превентивни дејства за обезбедување на лица и објекти од напади. Предмет на нејзиниот делокруг на работа претставува личното и персоналното обезбедување на физички лица, нивниот имот и имотот на правните субјекти (згради и стопански објекти) и обезбедување со сигнално–алармна техника.

Раководењето на специјализираните фирми за обезбедување (сè уште не се целосно правно дефинирани) се спроведува со Управен совет, претседател и извршен директор. Во негова структура се воспоставени следните сегменти: „Договорно–правна служба, домаќинство, личен состав и подготовка на кадри, дежурна единица, оддел за финансиско–кредитни дела, дејност за обезбедување и истраги, организациско инспекторски сектор, рекламна дејност“.⁸

Судска полиција

Со преминувањето на одделот „Затвори“ од МВР при Министерството за правда и одделението за Национална истражна служба од системот на МВР, се наметна потребата за создавање на судска полиција според европските стандарди.

Судската полиција е составена од дирекција „Обезбедување на испиражниите айсења“ како и надзор и обезбедување на затворите во државата.

Раководството на надзорно–обезбедувачката дејност на највисоко ниво се извршува од Министерството за правда, од началникот на Главната управа на местата за лишување од слобода (затворите).

Во нејзиниот состав има две одделенија: за режим и за организација на обезбедувањето.

Карактеристично е тоа што во затворите се формирани и специјализирани групи–јадра за изведување брзи дејства во екстремни ситуации.

Организации за борба со организираниот криминал

Национална служба за борба со организираниот криминал (НСБОК)

Со енормното зголемување на сите форми на организиран криминал и со неможноста националната полиција успешно да одговори на новите закани од ова современо зло, неминовно ја наметна потребата од формирање и на

⁸ Група автори: (2005). „Национална и меѓународна сигурност“. Софија: Военно издателство. стр.403.

специјализирана полициско оперативна–истражна служба на МВР. Нејзината функција е спроведување на противмерки и дејства за неутрализирање на сите видови опасни криминални активности на националните и транснационалните структури на организираниот криминал во содејство со останатите разузнавачко–безбедносни служби на државата.

Нејзините задачи опфаќаат борба против сите добро познати форми и методи на организираниот криминал во сите сфери на нивното дејствување.

Во својата организациона поставеност Службата вклучува Дирекција и регионални секции за борба против организираниот криминал.

На средно ниво–во рамките на РДВР, покрај својата самостојност во работата, своите активности најчесто ги координираат со криминалистичката и економската полиција.

На чело на НСБОК има директор и заменици на директорот. Основните оперативни делови кои функционираат во составот на НСБОК се следните:

- **Управа за контратероризам;**
- **Управа за незаконска трговија со наркотици;**
- **Управа за организираниот криминал во економскиот и финансискиот систем;**
- **Управа за информатичко–организациско обезбедување, и**
- **Управа за административни работи.**

Во управите се формираат сектори и групи за: оперативна работа по сигнали за закани; грабнување, изнудување и криминал со општоопасни средства, користење и изградба на транзитни или пунктови за прераспределба на наркотици вклучувајќи меѓународна соработка, шверц со оружје, стратегиски суровини, ОМУ; крајби и шверц на историски и културни вредности во странство, преправање на вистински или изработка на невистински парични знаци и книжни пари кои се ставаат во оптек (во финансиските текови), контрола на банкарските и други операции за „перење пари“, вклучувајќи ја корупцијата на државата и месната администрација“.⁹

Освен тоа, формирани се и делови за информатички фондови, оперативна регистрација и лично осигурување. НСБОК често пати во голема мера им помага и на регионалните секции за успешна борба во организираниот криминал. Во НСБОК има и Консултативен совет.

Како и сите служби, НСБОК во своето интезивно работење има огромна потреба за соработка и координирање на своите активности со останатите служби–членки на разузнавачко–безбедносната заедница на Р. Бугарија. Во

⁹ Ibid. стр. 405.

нејзиното работење неизбежна е и соработката и со соодветните странски служби, како и со меѓународните организации.

Во составот на НСБОК најчесто се примаат факултетски образовани луѓе, со познавање на странски јазици, со искуство од работење во полицијата и со завршени курсеви за оваа област во Академијата на МВР

Наместо **заклучок** можеме да констатираме дека Р. Бугарија релативно брзо го преброди безбедносниот вакуум по распадот на комунизмот и рушењето на системот на Државна сигурност, организиран според советскиот модел. За релативно краток временски интервал Р. Бугарија успеа да изврши целосна и радикална промена и реорганизација на разузнавачко–безбедносната заедница според современите западни стандарди. Во таа насока Р. Бугарија во голема мерка ги користеше искуствата и поддршката од повеќе западноевропски држави, но според определени сознанија, најголема и најцелесходна беше соработката и помошта од САД. Бугарија претставува одличен пример на држава која релативно брзо успеа да осмисли, да организира и да стави во функција оптимален модел на разузнавачко–безбедносна заедница (доминира американскиот модел) како одговор на сите современи безбедносни закани.

Новиот модел на разузнавачко–безбедносна заедница на Р. Бугарија конципиран да биде компатибилен со системите на разузнавачко–безбедносните заедници на земјите членки на ЕУ и НАТО претставуваше значаен придонес во зачленувањето на државата во НАТО.

Општествената и демократска контрола над разузнавачко–безбедносна заедница се остварува преку соодветните комисии во Народното Собрание, преку контролата на Консултативниот совет за национална сигурност во надлежност на Претседателот на Републиката и преку Советот за сигурност во рамките на Министерскиот совет.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Група автори. (2005). „Национална и меѓународна сигурност“. Софија: Военно издателство.
2. Концепција за националната сигурност на Република Бугарија, Internet 12.05.2002. www.parliament.bg/kns/KNS.htm.
3. Котовчевски, М., (2002) "Современи разузнавачки служби", Скопје: Македонска цивилизација.
4. Правилник за структурата и организацијата на дейноста на служба „Сигурност–Воена полиција и военно контраразузнавање“, (Обн. ДВ, бр. 102/15.12.2000 г.), Военно издателство, Софија, 2000.
5. Закон за заштита на класифицираната информации, Указ бр, 138, 29 април 2002 година.

1

*Општо-теоретски,
доктринарно-стратешки и други теми од областа на одбраната*

ПРОМЕНЕТЕ ВО СИСТЕМОТ ЗА НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ И ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА КАКО РЕЗУЛТАТ НА НОВИОТ ВИД БЕЗБЕДНОСНИ ЗАКАНИ

Жанет РИСТОСКА

Министерство за одбрана

Апстракт: Нагло то зголемување на степенот на безбедноста загрозување заради закани од асиметрично пошккло, односно закани од тероризам од масовни размери и со несогледиви последици, нужно бара остварување доволно просјор и внимание во рамките на системот за национална безбедност на секоја држава.

Сето тоа неминовно бара промена и во начинот на дејствувањето на институциите на државите создадени да ја создаваат и одржуваат безбедноста, сигурноста и остварувањето на една држава.

Секоја современа држава, која ги остварила условите за независност и територијален интегритет има потреба од организирање на соодветен модел на систем на одбраната и безбедност. Всушност, еден од условите за меѓународно признавање и прифаќање на државата во меѓународниот колективитет е и организацијата на ефикасни системи кои ќе го гарантираат нејзиниот суверенитет, територијален интегритет и независност. Ова подразбира и формирање на ефикасен безбедносно-одбранбен систем. Република Македонија заради присуство на безбедносни закани од неконвенционално и асиметрично пошккло, како и од потребите на колективно членство, нужно мора да ги дефинира, процени и евалуира сите видови безбедносни закани и ризици, а исто така и да одговори на стандардите поставени од колективните системи за безбедност и одбрана. Значи, Република Македонија мора да изгради современ систем за безбедност и одбрана кој ќе биде поддржан од релевантна легислатива, теоретски и концепциски издржан, но и практично остварлив во рамките на институциите за безбедност и одбрана.

Клучни зборови: систем за национална безбедност и одбрана, тероризам, специјални сили.

CHANGES IN THE SYSTEM FOR NACIONAL SECURITY AND DEFENSE OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA AS A RESULT OF THE NEW KIND OF SECURITY THREATS

Abstract: *The rapid rise of the level of security dangers due to threats of asymmetric origin, i.e. the treat of terrorism on a large scale and leading to catastrophic consequences, without doubt calls for providing enough space and attention within the sistem for nacional security and defance of each and edvery country.*

All of that inevitably calls for a change in the way of functioning of the country's institutions that have the purpose to build and maintain the security, safety and survival of the country. Every modern country that has fullfield the conditions for its indepence and territorial integrity has the need to organiza its own model of a sistem for nacional security and defanse. In fact, one of conditions for internacional recognition and acceptance of the country in the internacional collective is the organization of efficient sistem that will guarantee its sovereignty, territorial integrity and independence.

The Republic of Macedonia, due to presence of security threats of unconventional and asymmetric origin and due to the need for collective membership, must certainly detect, assess and evaluate all kinds of security threats and risks and must meet the standards setby the collective systems for security and defanse that will be supported by relevant legislative, that will be supported in theory and concept, and that can be put into practice within the institutions for security and defance.

Key words: *sistem for nacional security and defanse, terrorism, special forces.*

Карактеристики на современите видови безбедносни закани и системи за национална безбедност и одбрана

Секој современ систем за национална безбедност и одбрана постојано мора да биде во тек со безбедносните промени внатре во сопствената држава, во окружувањето, но и со безбедносните промени на глобално ниво.

Создавањето национална безбедност и стратегија е умешност и знаење кое треба да ги обедини и синхронизира политичките, воените, економските и друг вид елементи на националната сила и моќ во зачувувањето на виталните вредности на државата.

Двасет и првиот век е век на големи промени во безбедносната политика на глобално ниво. Новиот милениум е време на нов вид загрозување на меѓународниот мир и безбедност. Постојниот ред на нештата сè почесто се загрозува во вид на безбедносни нарушувања кои не се предизвикани од определена држава агресор, туку во вид на терористички акти и друг вид агресија од недефиниран извор (терористички организации без дефинирана генеза во определена држава, револуционерни или религиозни движења со агресивни

претензии и слично). Светот денес, како што изјави претседателот Буш, е соочен со нов вид војна која се одвива на глобално ниво. И на таа војна тој и се спротивстави со објавување војна која со сите сили и средства ќе се стреми да го совлада непријателот. Војската со која светот треба да се справи е терористичка, регрутирана од држави, организации и движења ширум светот. Новите терористи и се однесуваат како нова војска која собира сили и средства, која се поддржува од глобални организации, која, може да се рече, има достигнато суверен статус во управувањето со војната. Припадниците на оваа терористичка војска во блиска иднина ќе бидат целосно подготвени и на конвенционален начин да им се спротистават на конвенционалните сили на државите и тоа и на копнените и на поморските, но и на воздухопловните сили на државите. За моќта на идеолошката индоктринација на овие организации нема потреба да се дискутира, нивниот фанатизам е до самоубиствени граници, што значи дека заканата е присутна во секоја индивидуа. Новиот непријател на светот има информатичко-технолошка можност за информатичка контрола на целокупното светско војувалиште и поседување на нуклеарно оружје во најблиска иднина. Значи, новото време бара промени во системите за национална безбедност на државите од стратешко до најниско тактичко ниво. И самата доктрина на специјалното војување треба да се дополни и прилагоди кон новонастанатите ситуации и проблеми. Меѓународниот тероризам му отстапува место на уште пострашниот глобален тероризам. Заканата од глобалниот тероризам, таканаречен панбунт на меѓусебно поврзани терористички организации покажува дека оваа појава има повеќедимензионални и далекусежни безбедносни, геополитички и геостратешки импликации на глобално рамниште. Панбунтот претставува организирано движење на недржавни лица насочено кон отфлање на определени вредности, култури или општества на глобално ниво преку употреба на субверзија и вооружен конфликт, со крајна цел воспоставување нов поредок во светот. Ова може да претставува нов начин на војување, односно страотна војна без крај и војна со флуиден непријател. Заканите произлезени од панбунтовниците се нешто повеќе од криминал, кој е атрибут на терористите, но сепак сè уште под нивото на формалната конвенционална војна. Но, доколку сите овие злосторнички акти се воздигнат до ниво на формална војна, тогаш и терористите ќе се воздигнат до ниво на борци со сите права и привилегии произлезени од Женевските конвенции. Затоа е потребно да се направи нова стратегија, која и доктринарно ефикасно ќе треба да се вообличи, односно ќе ги прецизира сите мерки, сили и средства за справување со глобалниот тероризам.¹

¹Види пошироко: Котовчевски М : Панбунт, напис во Современа македонска одбрана бр 11

Војската како институција постои од дамнина. Современите демократски општества не се откажуваат од овој апарат, иако тој по својата генеза е строго хиерархиска, субординирана и авторитарна организација. Современите општества прашањата од овој тип ги решаваат со поставување демократска (цивилна контрола) врз војската. Кога станува збор за современите армии, мора да се потенцира фактот дека е неминовно секоја армија да ги следи потребите на времето и постојано да се реновира и иновира.

За улогата на армијата како фактор на одржувањето и опстојувањето на државата во меѓународни рамки не треба да се спори. Поседувањето репрезентативна воена сила, како и членувањето во колективните системи за безбедност, ја остварува својата заштитно-безбедносна функција и одвраќање на можните агресори од надвор и во состојба на потенцијално мирување на воениот капацитет. Тука, пред сè, се мисли на безбедносна закана олицетворена како класична воена агресија од друга држава. Државите жртви на агресија од друга држава веднаш, во таков случај на напад ги активираат меѓународно-правните мерки и одговараат на нападот со еквивалентна сила сè до моментот на вклучувањето на институциите и мерките на меѓународното право и не се преземат соодветни санкции кон државата агресор.

Ваквите случаи се сè помалку веројатни, зашто државите агресори своите политички и друг вид цели практикуваат да ги остваруваат со сили и средства кои не можат прецизно да се дефинираат и да се подведат под соодветни членови на меѓународното право.

Меѓународната заедница мора да се подготви ефикасно да се справува со овој вид војување. Потребно е да се легализираат и официјализираат постапките, силите и средствата кои ќе се применуваат во војната, како и најефикасните начини за воспоставување глобална безбедност.

Исто така, сè поприсутно е загрозувањето на опстанокот, безбедноста и стабилноста на државите и од внатрешни фактори на загрозување, кои се со такви димензии и моќ што средствата и мерките планирани во рамките на институциите за одржување на внатрешната безбедност не се во можност да ги елиминираат без соодветна воена поддршка и слично. Сето ова што се случува во светот нужно бара и промени во однос на најсоодветните начини за справување со овој вид закани по светскиот мир и безбедност и во однос на најрелевантните решенија за одржувањето на безбедносното статус кво и во рамките на самата држава и регуларните модуси за елиминирање на сите видови дестабилизирачки фактори во форма на асиметрични закани, конфликти и кризни ситуации предизвикани однатре.

Големите држави, како Соединетите Американски Држави, Велика Британија и некои други, модусот, за справување со вакви опасности го изнаоѓаат во правото за антиципирачка самоодбрана или предвремена

самоодбрана, но и ова наидува на опречни толкувања.

Малите држави, освен што се засегнати од таков вид безбедносни закани и проблеми, тие, исто така се во постојана активност за зачувување на својот идентитет и интегритет во рамките на постојните граници, како од агресија однадвор, така и од внатрешното поткопување и дестабилизирање на државата.

Затоа малите држави потпирајќи се на одредбите на членот 51 од Повелбата на Обединетите нации создаваат системи за безбедност и одбрана, во границите на потребите, но и на своите можности. Но и се стремат да влезат под безбедносниот чадор на колективните системи за безбедност. Создавањето репрезентативен воен потенцијал и влегувањето во колективните системи за безбедност се основните фактори за зачувувањето на интегритетот, суверенитетот и независноста на една држава од опасноста за агресија однадвор. Но, во последно време се поприсутна е и опасноста за дестабилизирање и губење на идентитетот и државноста и однатре.

Затоа државите во рамките на своите системи за национална безбедност мора да ги детектираат и факторите на загрозување кои сè повеќе се во вид на асиметрични закани кои бараат поинаков начин на справување со рамките на системот.

Владата и безбедносните органи на државата секогаш мора да дејствуваат во рамките на законот. Во спротивно, доколку не успеат во тоа, ќе го поткопаат демократскиот легитимитет и довербата и почитувањето на јавноста. Доколку не се почитуваат законите од страна на безбедносните сили се создава можност за појава на репресија и создавање на тоталитаристичко општество или, пак, доколку се оди во друга крајност, до појава на анархија.²

Република Македонија бидејќи и самата стана жртва на ваков вид безбедносно нарушување, сериозно се зафати да ги пополни празнините, пред сè во законската регулатива за справување со современите видови безбедносни закани, а и со создавање специјални сили како соодветен одговор за елиминирање на ваков вид безбедносни закани.

Изминатите педесет и повеќе години покажаа дека третманот на тероризмот во светски рамки е сè позначаен. Веќе е извесно дека тероризмот се стреми целосно да ја замени конвенционалната војна. За разлика од повеќето класични воени закани, тероризмот е закана која може да погоди каде било и во кое било време, што значи дека и Република Македонија не е имуна од овој вид безбедносни закани.

² М. Котовчевски, Борба против тероризмот, Македонска цивилизација, Скопје 2004, стр 146

Местото и улогата на специјалните единици во современите системи за национална безбедност и одбрана

Иако сите современи држави се стремат да изнајдат соодветни и релевантни решенија кои по мирен пат ,по пат на преговори, посредување и друг вид мерки и постапки ќе ја елиминираат и намалат можноста од дестабилизирање на мирот и безбедноста од асиметрични и неконвенционални безбедносни закани, сепак, во глобални рамки сè уште најефикасни и најсоодветно подготвени за ваков вид закани се специјалните единици.

Не постои современ систем за национална безбедност и одбрана кој во рамките на армијата и полицијата не формира единици од овој вид токму од потребата од ефикасност при справувањето со современите видови безбедносни закани.

Специјалните единици остануваат да бидат во фокусот на доктрината на современите начини на војување, но треба да се конструираат и нови мерки, пред сè превентивни и невоени средства, кои ќе ја елиминираат, или барем намалат можноста за појава на нови кризни жаришта и расадници на терористички организации.

Улогата на специјалните единици во современата констелација на сили и безбедносни закани од национално до глобално ниво е поголема во однос на класичните воени сили. Во правилно конципираната национална безбедносна стратегија улогата на специјалните единици и во рамките на армијата и во рамките на полицијата како безбедносни институции е еминентна.

Улогата на специјалните единици е репрезентативна и во услови на мир, кога е во својство на одвраќање на можниот агресор и во разрешувањето на конфликтни и кризни ситуации и во услови на војна.

Република Македонија треба да ги форсира специјалните единици и доктрината на современите начини на војување за да може да се справува со сите видови современи неконвенционални закани по нејзиниот мир и безбедност, а и за да даде квалитен придонес во заедничките операции со сојузниците, со што дефинитивно ќе го трасира патот за влез во колективното членство.

Формирањето специјални единици во системите за национална безбедност е гарант за успешно справување со повеќето видови неконвенционални и асиметрични закани кои се во пораст, а исто така тие се и наш придонес во формации кои во секое време ќе можат да бидат оперативно подготвени за учество во мировни и друг вид операции со сојузниците

Сепак, при потребата за интервенција на специјалните единици за специјални операции надвор од рамките на државата се чини дека сè уште не е определен најкомпетентниот начин за нивно легално активирање за справување со современите видови асиметрични закани. А во рамките на

системот за национална безбедност на Република Македонија сè уште како да се бара најсоодветното решение за употреба на единици на Армијата (специјалните) при справување со внатрешни безбедносни закани, конфликти или безбедносна криза со која етаблирарините полициски специјални сили не се во можност да се справат.

И во рамките на меѓународниот правен систем постојат недефинирани во однос на употребата на вооружената сила за справување со современите безбедносни закани.

Во однос на справувањето со асиметричните закани, во вид на терористички акти насочени кон определена држава во меѓународни рамки опстојува законска регулатива која се труди да ги подведе тие акти под меѓународно правни рамки и истите да ги разреши и санкционира, но доста често оваа регулатива не е во можност ефикасно да одговори на извршените акти. Најчесто решението се бара во членови од Повелбата на Обединетите нации кои се однесуваат за можностите на употребата на вооружени сили. (член 4, член 51 и др)³, Резолуцијата 12526 или Декларација за принципите на меѓународното право во врска со пријателските односи меѓу народите, во која се обврзуваат ентитетите да спречуваат организирање, поддршка, пружање помош или земање активно учество во внатрешни конфликти на друга држава или во терористички акти против други држави. Такви документи се и Женевските конвенции и антитерористичките конвенции, но и тие се веќе застарени и бараат трансформации за одговорот на современите видови безбедносни закани да биде секогаш законски поддржан и регуларен. Овие документи се донесени во време кога тактиката на дејствувањето на терористите се уште не била доволно позната и не се конструирани за соодветен одговор на такво настапување. Членот 51 е креиран за одговор на фронтални напади, односно конвенционално војување, а не за ненадејни “ад хок” напади слични на герилските, но не и истоветни. Во последно време, во рамките на меѓународното право функционира посебен модус на употреба на вооружена интервенција која може да се употреби за справување со современите безбедносни закани и која се именува како антиципирачко право на самоодбрана на државата. Најголемиот број случаи на изведените акции и операции на специјалните единици во светски рамки се потпираа на тие законски модуси. Членот 51 од Повелбата на Обединетите нации по настаните од 11 септември мора да добие ново значење во однос на справувањето со тероризмот, и тоа пред сè се мисли за вклучување на правото за предвремена (антиципирачка самоодбрана).

³ The law of the United Nations, San Fancisko, 1945

Значи, доколку се направи анализа на законската регулатива во меѓународни рамки, може да се констатира дека таа постои, дека асиметричните закани, посебно тероризмот може да се подведат под нивна јурисдикција, но тоа е недоволно и нецелосно во поглед на ефикасноста во справување со терористички организации од типот на Ал Каеда и се добива впечаток на бавност или пасивизираност на меѓународната заедница во поглед на терористичките напади. Односно, можеме да заклучиме дека самата меѓународна заедница, придржувајќи се до меѓународното право и неговите конвенции во однос на употребата на сила како одговор на тероризмот, си ги врзува рацете.

Промените во ситемот за национална безбедност и одбрана на Република Македонија

Република Македонија е држава која допрва треба да се покажува, афирмира и прифати во меѓународната заедница и колективните системи за безбедност, што значи дека е неминовно да се случуваат трансформации во самата држава, нејзиниот апарат, како и промени во нејзините закони, прописи и документи, што подразбира и промени во организацијата и структурата на одбранбениот и безбедносниот систем во согласност со современите потреби и барања.

Со дефинирањето на новата безбедносна политика, се тргна во конкретно креирање на документи кои ќе соодветствуваат на новите состојби во Република Македонија.

Концепцијата за национална безбедност и одбрана ја постави платформата на која ќе се надградат сите определби, ставови, активности и мерки што ги презема Република Македонија за да стане земја со што повисок степен на национална безбедност и што поблиска со земјите кои се дел од колективните системи за безбедност.

Значи, во рамките на ситемот за национална безбедност се формираат современи специјални единици на Армијата на Република Македонија, како и специјалните единици на Министерството за внатрешни работи како средство за справување со сите видови современи неконвенционални и асиметрични закани за Република Македонија.

За справување со сите видови криминални дејствија, како и безбедносни предизвици од внатрешно потекло, недозволена трговија со оружје, луѓе или дрога, како и терористички акти, кои се случуваат внатре во рамките на државата и се со внатрешно потекло, првенствено се надлежни единиците на Министерството за внатрешни работи и тоа најчесто за ваков вид безбедносни закани се користат специјалните единици на МВР (ЕСЗ, ЕБР и специјалната полиција).

За криминалните дејствија од меѓународен карактер кои се одвиваат преку граничните премини надлежноста е во граничната полиција, која е задолжена за границата и инцидентите на неа. Сепак, понекогаш може да се случат ситуации кога е неопходно на овие единици да им се даде поддршка од воените специјални единици.

Во рамките на Законот треба да се определи точното место и улогата на војската при справувањето со законите кои се во рамките на државата.

Досегашната законска регулатива, Уставот на Република Македонија, Законот за одбрана, Законот за служба во армијата и други документи ја признаваа улогата на Армијата единствено како одговор на извршена агресија однадвор како средство кое во таков случај со сите сили и капацитети ќе му се спротивстави на непријателот во одбрана на земјата, нејзиниот идентитет и територијален интегритет. За сите прашања поврзани за внатрешниот мир и безбедност единствено надлежно беше Министерството за внатрешни работи. Со оглед дека безбедносните закани, што се виде и во настаните од 2001 година, можат да бидат со такви димензии и ефект да се доведе во прашање и опстојувањето на државата мора да се најде легален модус за вклучување на специјалните единици на Армијата во поддршка на специјалните единици на Полицијата и да се прецизира начинот, редоследот и приоритетот во командувањето при заедничкото настапување.

Исто така, во досегашната законска регулатива не беше третирано уредувањето на прашањето за партиципација на единици од Армијата во мировни, хуманитарни или друг вид операции во рамките на определени сојузи и коалициски сили.

Значи во рамките на системот за национална безбедност се чувствуваше потреба за промена и дополна на политиката за национална безбедност, како и преточување на новите ставови на безбедносната политика во соодветна концепција и други стратешки документи.

Најзначаен документ кој ја даде платформата за надградување на други поконкретни закони и документи е Концепцијата за национална безбедност и одбрана. Врз база на концепциски заснованите ставови во врска со виталните безбедносни прашања се оформуваше и најновиот Стратешки одбранбен преглед, кој се реализира во три фази. Првата фаза е политичката рамка кон Стратешкиот одбранбен преглед и таа ги систематизира концепциските определби.

Втората фаза или програма за реализација на Стратешкиот одбранбен преглед во делот за процена на идните вооружени сили, нивните способности, опрема и поддршка утврдува неколку фази и оперативни чекори во реализацијата.

Првата фаза е дел во кој се изработија документите кои послужаја како основа, насоки и претпоставки за планирањето. Втората фаза го опфаќа делот за процена на силите.

Во Втората фаза на Стратегскиот одбранбен преглед најпрвин се дефинирани основните мисии на одбраната на Република Македонија, а тие се: одбрана на земјата; операции за поддршка на мирот; придонес во справувањето со регионалните конфликти; заштита на пошироките интереси на Република Македонија.

Во нашиот случај ќе ги разгледаме задачите на мисијата „одбрана на земјата“, а тие се :

1.1. одбрана и заштита на територијалниот интегритет и независноста на Република Македонија во согласност со Уставот, Законот за одбрана и Националната концепција за безбедност и одбрана на Република Македонија;

1.2. поддршка на силите на МВР во справувањето со закани, ризици и опасности по безбедноста, а кои ги надминуваат нивните способности и капацитети;

1.3. поддршка на органите на државната власт, единиците на локалната самоуправа и други владини и невладини организации и институции, како и на граѓаните во справувањето со природните непогоди и епидемии, техничко-технолошки и други институции и други несреќи.

1.4. изведување на операции и воена поддршка како земја-домаќин на меѓународните сили на територијата на РМ за извршување задачи и обврски кои ги презела РМ, вклучувајќи и заедничка одбрана на територијалниот интегритет и суверенитет на РМ.

Во контекст на предметот на нашето истражување битен е делот кој во врска со задачата 1.1. е дефиниран како подзадача на задачата 1.1. и се однесува за одбрана од неконвенционални закани директно насочени против вооружените сили и за која најголемиот товар го поднесуваат специјалните единици на АРМ.

Како подзадачи на задачата 1.2. се дефинирани следните ситуации:

- поддршка на МВР со разузнавачки информации;
- поддршка на МВР со средства и капацитети кои ги надминуваат нивните способности;

- поддршка на МВР во граничното обезбедување;

- поддршка на МВР во извршување акции на обезбедување на објекти од значење за одбраната;

- поддршка на МВР во справување со асиметрични закани.

Подоцна се објаснува дека согласно на разработката на одбранбените мисии АРМ треба да ги дефинира активностите за реализација на истите. Во точка 4 се определува дека АРМ мора да развие сили и способности за

специјални операции, со конкретно специјализирани способности за потребите од справување со идните закани.

А, во точка 5 се нагласува дека АРМ мора да се оспособи за распоредување надвор од територијата на РМ и да обезбеди прием и поддршка на НАТО силите како земја- домаќин.

Во однос на специјалните единици доста прецизно во потточките се определува на каков начин ќе дејствуваат единиците во случај на загрозеност од неконвенционална безбедносна закана и со кои единици во кој случај.

Исто така и за подзадачата “поддршка на единиците на МВР” во Стратегискиот одбранбен преглед точно се утврдени активностите со кои специјалните единици ќе ги поддржат полициските сили и во кој случај.

Стратегискиот одбранбен преглед е документ кој, освен што се погрижи да ги прецизира задачите на вооружените сили и на специјалните единици како дел од нив при одбрана на земјата однадвор, исто така се погрижи да даде одговор за претходните дилеми во однос на употребата на вооружените сили при заканите по безбедноста кои не се агресија од надвор извршена врз нашата држава.

Законот за кризен менаџмент опфаќа извесни ситуации на криза при која е потребна интервенција од посебно обучени специјални единици од Армијата. За улогата на делови од Армијата при справување со вонредни и кризни ситуации предизвикани од природни, техничко-технолошки и друг вид извори на загрозување, во смисла на отстранување на последиците постоеја и порано законски одредби (Уредбите за ЦЗ, и слично), но ова е прв закон кој подетално се занимава со оваа проблематика и кој легализира една воена единица која во рамките на државата се употребува за поддршка на силите на Полицијата при справување со кризни ситуации. Армиските сили кои можат да се користат за учество во справувањето со кризи и хуманитарни итни ситуации се точно дефинирани во СОП мисиите, а условите според кои може да се ангажираат се дадени во член 32.

Според овој закон за да се употребат воени сили за кризна ситуација и во поддршка на Полицијата, Управувачкиот комитет на Кризниот менаџмент ќе мора да даде предлог преку Владата до Претседателот на Републиката. Во предлогот мора да се прецизира видот и бројот на силите и капацитетите на АРМ, намената и задачите за кои се бараат и времетрањето на активностите.

Координацијата во одлучувањето ја врши Полицијата, додека командувањето со единиците на АРМ, кои учествуваат во операцијата е во надлежност на формациските команданти.

Исто така, со најновите државни документи се регулирани и мисиите во кои Република Македонија ќе може да парципира со свои декларирани единици. Декларирани се единиците на Армијата на Република Македонија

кои во состав на НАТО, ОБСЕ, ООН и ЕУ ќе можат да учествуваат во справување со регионални конфликти и кризи.

Значи, државиот врв во однос на креирањето на националната безбедносна политика ги земал предвид сите стандарди за креирање современи сили и средства за справување со современите безбедносни закани и зачувување на виталните вредности, остварување на интересите и овозможување на реален прогрес на државата Република Македонија во секој поглед. Сепак во однос на законската регулатива во рамките на системот за национална безбедност потребни се уште некои допрецизирања и усогласувања на целокупната законска регулатива со усвојување и на нужните промени во законите кои се однесуваат на оваа проблематика (Уставот, Законот за одбрана) и донесување на нови закони (Закон за гранична полиција) и др.

Заклучок

Република Македонија е во фаза на целосна трансформација на системите за безбедност и одбрана. Сите недостатоци од претходниот период мора да се надминат и по пат на вистинска евалуација и реализација на определените цели да се изгради ефикасен одбранбено-безбедносен систем. Во “Националната концепција за безбедност и одбрана” се определени клучните цели и определби, а тоа е полноправното членство во НАТО. Во Стратегискиот одбранбен преглед се издиференцирани насоките по кои ќе се одвива трансформацијата на одбранбениот систем, односно трансформирањето на вооружените сили и на Министерството за одбрана на Република Македонија.

Зачленувањето во НАТО подразбира способност не само дека ќе се гарантира безбедноста на граѓаните на Република Македонија, туку и подготвеност да се придонесе кон колективната безбедност.

Од Република Македонија се бара да поседува специјални единици кои ќе можат лесно да се распоредуваат и да се одржуваат, а воедно и да бидат наш придонес кон капацитетите за НАТО операциите.

ЛИТЕРАТУРА:

- Adams James: Secret Armies, New York, 1988
- Арсик Станислав и Михајловиќ Михајло, Специјалне снаге света, НИЦ “Војска” Београд, 2003
- Гоцевски Трајан, Колективната безбедност и одбраната на Република Македонија “Просвета” Куманово 1993
- Гоцевски Трајан, Современи тенденции во одбраната, Македонска ризница Куманово 2000
- Гоцевски Трајан, Митревска Марина, Кризен менаџмент, Македонска ризница Куманово 2001
- Георгиева Лидија, Творење на мирот, Студио АДА Скопје 1999

- Doctrine for Special Forces Operations, FM 31-20, US Army, Washington, 1990
Димишковски Слободан, Војна, војска и политика, НИП “Глобус”, 1984
Димишковски Слободан, Основи на националната одбрана на Р. Македонија
Глобус, Скопје 1996
Elite Warriors: 300 years of America’s best Fighting tTroops, Lance Q Zedric, 1996
Elite Forces, Richard M. Bennet, Virgin Books LTD London , 2003
Котовчевски Митко, Интегрална безбедност, “Македонска ризница”, 2000
Котовчевски Митко, Борба против тероризмот, Македонска цивилизација 2004,
Скопје
Котовчевски Митко, Македонија воена алка на светот, Македонска цивилизација,
Скопје 1996
Котовчевски Митко, Извори на загрозување на мирот и националната безбедност,
Балкански центар за мир, Скопје 1999
Котовчевски Митко, Националната безбедност на Република Македонија(1,2,3),
Македонска цивилизација, Скопје 1999
Лазански Мирослав, Командоси, Књига-комерц, Белград, 2002
Митревска Марина, Кризен менаџмент, Македонска ризница, Куманово, 2005;
Пашански Милан, Савремене камиказе, НИРОК књижевне Новине, Београд 1987.
Special Operations Forces Reference Manual, Institute by Cubic Applications, January 1998
Терповски Владимир, Специјални сили, Боми, Скопје, 1998
Јовиќ Стојан, Специјалне снаге, Монтенегро Харвест, Белград 1994
Нацев Зоран, Теоретски основи на доктрината и стратегијата на националната
одбрана, НИП Ѓурѓа, Скопје 1994
Нацев Зоран, Начевски Радко, Војна, мир и безбедност, Куманово, Македонска
ризница, 2000
Спасевски Ј., Аслимовски П. Безбедност и заштита, Институт за истражување на
туризмот и угодителството, Охрид, 1996
Сомски Ноам: Novi militaristicki humanizam, “Filip Visnic,” Beograd, 2000
Џамиќ Драган, “Ратници из сенке”, ДОО Таргет, Београд 1999
Управување со кризи, округла маса , Скопје, 2004г.

Нормативни акти:

- Устав на Република Македонија
Закон за одбрана
Закон за служба во АРМ
Концепција за национална безбедност и одбрана
Стратегиски одбранбен преглед (политичка рамка)
Закон за управување со кризи.

1 *Општо-теоретски,
доктринарно-стратешиски и други теми од областа на одбраната*

ПОЛИТИЧКО-ГЕОГРАФСКИОТ ПРОЦЕС НА БАЛКАНОТ

Тони МИЛЕСКИ

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии-Скопје

Апстракт: Кога сѐанува збор за политичко-географскиите особености на територијата, може да се воочи дека променливоста е една од нејзините основни карактеристики. Карактерот и интензитетот на промените се условени од посредното и непосредното влијание на различни фактори. Динамичниот карактер на политичко-географските категории, нивната меѓусебна условеност и зависност, како и ефектите кои се манифестираат, го профилираат политичко-географскиот процес.

Во итудот е анализиран политичко-географскиот процес на Балканот кој преиспитува збир на директни и индиректни трансформации на одреден геоспир. Појдовната точка на анализата преиспитува термилошкојо редифинирање на региониот. Истиот се однесува и на непосредното и подалечно геополитичко и геостратејиско окружување кое има големо влијание на политичко-географските процеси кои имаат и безбедносен карактер.

Клучни зборови: политичко-географски процес, геополитика, геостратејија, Балкан, безбедност.

POLITICO-GEOGRAPHICAL PROCESS IN THE BALKAN

Abstract: When we talk about politico-geographical characteristics of territory, we might to conclude that the variability is the one of it's basic characteristic. The character and change insensitivity are primary determinate from different factors. The dynamic character of the politico-geographical categories, it's connectivity and effects, which are visual, have influence into determination of the politico-geographical process.

The main accents in this paper are put on analyses of politico-geographical process in the Balkan, which is definite like a sum of direct and indirect transformation of geospace. The primary points in analyse are terminology redefinition of the Region and intermediate and immediate geopolitical and geostrategical surrounding which have large influence on politico-geographical processes which also have security character.

Key Word: Politico-geographical process, geopolitics, geostrategy, Balkan, Security.

Вовед

Балканот претставува простор во кој природно-географските предиспозиции, како и комплексната внатрешна и окружувачка антропогена структура ја одредуваат политичко-географската динамичност како основна особина на оној дел од планетата кој се карактеризира со поделеност, антагонизми, гранични проблеми, територијални претензии, интересни сфери, национална, верска и политичка исклучивост, влијание на големите сили, економска поларизираност и др. Политичко-географските и геополитичките процеси прераснуваат во синоним за Балканот поради историскиот континуитет и константност на актерите, методите, крајните ефекти кои се манифестираат преку трансформација на положбата, популационите процеси, општествено-економските системи, политичко-територијалните структури, геостратежиските постулати и надворешните интереси како на целиот Регион, така и на одредени негови делови.

Политичко-географските и геополитичките процеси кои се одвиваат на Балканот се предизвикани од внатрешни и надворешни фактори. Меѓутоа ваквата класификација на овие два фактора е условена со оглед на меѓусебната испреплетеност и поврзаност на заедничките интереси и цели. Карактерот и суштината на влијанието на одредени фактори го надминуваат стереотипното сфаќање на директната или индиректната, политичко-дипломатската, економска и воена стратегија и тактика како можни механизми за реализирање на определените интереси. Локалните фактори како двигатели на балканските политичко-географски и геополитички процеси се разновидни, при што нивниот статус, речиси без исклучок, е дефиниран со илузујата за сопственото место во меѓународните односи, поради што често завршуваат во лавиринтот кој како крајно исходно ги претвора во „монети за поткусурување“ на посилните, во редизајнирањето на политичко-територијалниот амбиент. Македонскиот фактор, неговата историска судбина, претставува типичен пример на ваквиот балкански дуализам.

Република Македонија, особено нејзината положба и територијалните особености, во голема мерка го детерминираат целокупниот политичко-географски процес на Балканот. Исто така, вкупните процеси на Балканот, било да се одвиваат на релација Македонија-соседство или пошироко без нејзино учество, повратно влијаат на вкупната политичко-географска суштина на македонската територија. Поврзаноста на таквите релации најдиректно се проектираат на целиот комплекс на политичко-географски категории како што се: положбата, популационите категории, политичко-економските системи, големината, обликот и компактоста на територијата, како и поширокиот геополитички и геостратежиски контекст.

Терминолошко редефинирање

Балканот претставува простор кој се карактеризира со предрасуди, долготрајни невистини и заблуди наметнати од различни интереси. Самиот назив на полуостровот, според повеќе автори потекнува од погрешното сфаќање на неговиот релјеф.

До почетокот на XVIII век и во првите декади од истиот, Полуостровот имал политичко име: Европска Турција или Отоманско Царство во Европа¹. Од 1830-1880 година владее вистинска збрка при што не се знае кое име треба да му се даде на Полуостровот. Познатата француска експедиција која ја проучувала Грција, целиот полуостров го нарекува „Континентална Грција“. Воениот географски институт во Виена, во 1877 година го нарекува „Европски ориент“, а се нарекувал и „Јужно-источен Европски Полуостров“².

До средината на XIX век се задржало сфаќањето за постоење на еден планински венец, кој без прекин се протега од Црното Море до Алпите, и во периодот на ренесансата се означувал како *Catena Mundi* (*Catena del Mondo*). Истражувачите од првата половина на XIX век му давале име Централно Било (*Centralkette*). Таквата планинска бариера, апсолвирана како природно-географски детерминирана граница помеѓу „дивите“, варварските и сурови области на север и оние цивилизираните на југ, добила политичко-географска суштина како зонална граница и претставува еден облик на „прабалканизација“³. А. Цојне (*A. Zeune*) во 1808 година, базирајќи ги своите сознанија врз премисата за постоење на Централното Било, го нарекува Хемус, односно Балкан, додека на целиот Полуостров му дава име Балкански Полуостров (*Balkanhalbinsel* или *Haemushalbinsel*). Меѓутоа, името Балкански Полуостров, ретко е употребувано во периодот од 1808 до 1840 година, односно важните публикации од тоа време го користат политичкото име Европска Турција⁴. Дури, по првата половина на XIX век, после патувањата на Ами Буве (*Ami Boué*) е воочено дека Централното Било не постои. На тој начин Балканскиот Полуостров добил име по евидентна грешка, а таквата константа произлегла од англо-франко-германоцентричното гледање на просторот како *terra incognita* во псеудонаучна смисла и како *terra nullius* во геополитичко-експанзионистичка смисла. Ваквите гледишта се задржале и покасно, посебно во политичко-географските сфаќања од просторната инкопатибилност и различното трасирање на границите, на териториите означени како „Балкански Полуостров“ и „Балкан“, па сè до современите, наметнати политичко-терито-

¹ Gaetan Palma „Carte de la plus grande partie de la Turquie d' Europe“, Трст, 1811 год. F.V.Weiss „Carte der Europäischen Türkei“, Виена 1829 год. Chevalier Lapie „Carte de la Turquie d' Europe“, 1822 год., во: Николајевиќ, Ј.М. (1904) *Географије Балканског Полуострова*. Београд: Штампарска радионица Министарства војног, стр. 3-4.

² Исто, стр.5.

³ Степић, М. (2001) *У вртлогу балканизације*. Београд: Службени Лиот СРЈ, Институт за геополитичке студије, стр.155-156.

⁴ Николајевиќ, Ј.М. (1904) *Географије Балканског Полуострова*. Београд: Штампарска радионица Министарства војног, стр. 6.

ријални прекомпозиции и граници („Југоисточна Европа“, „Западен Балкан“⁵) диктирани пред сè од „аргументите“ и „принципите“ на моќните држави⁶.

Покрај своите физичко-географски карактеристики, поимот Балкански Полуостров е специфичен и според антропогеографските карактеристики, структурата и дивергентноста. Меѓутоа, неговото просторно апсолвирање и одредување на неговите граници, посебно северната, има впечатливи орографски и хидрографски карактеристики. Од друга страна, терминот Балкан просторно е детерминиран исклучиво со политичко-географско и геополитичко наследство. Самиот поим Балкан, како во квалитативно-структурна, така и во територијално-делIMITАЦиска смисла има изразито политичко-географска, геополитичка и геостратејска суштина. Западноевропското и централноевропското гледање на овој простор го смета истиот за сопствена периферија која се карактеризира со национални, религиски, политички, погранични и социјални антагонизми, односно како преодна евроазиска зона на нестабилни државно-територијални субјекти, отворени за надворешни влијанија и создавање на интересни сфери на надворешните центри на моќта. Аналогно на ова, северната граница на Балканот се поклопува со политичките граници на државите конституенти, односно во најголемиот дел не е трасирана според изразените орографски и хидрографски бариери. Оттука, северната граница, на така апсолвираниот поим Балкан, ја сочинуваат северната и северозападната граница на Романија и северната граница на поранешната СФРЈ (Србија и Црна Гора, Хрватска, Словенија). Значи, поимот Балкан е поголем од просторот кој го зафаќа Балканскиот Полуостров. Постојат аналитичари кои во терминот Балкан ги исклучуваат Грција и Словенија.

Со распадот на блоковската поделеност на светот и политичко-географското и геополитичко редесфинирање на Балканот, се наметна и упо-

⁵ Балканскиот Полуостров во текот на својата историја имал повеќе од 12 имиња: Европска Турција, Отоманско Царство во Европа, Грчко, Турско, Грчкотурско, Илирско, Источноримско, Јужнословенско, Континентална Грција, Европски Ориент, Хемус, Балканија (термин промовиран непосредно после Балканските војни), Југоисточна Европа. Од сите овие најмногу се задржал називот Балкански Полуостров, и покрај тоа што е даден според погрешно толкување. Но, зарем Америка не го добила името по грешка? Колумбо стигнал пред Веспучи, па никој не помислува да дава нови имиња! Николајевиќ, Ј.М. (1904) *Географије Балканског Полуострoва*. Београд: Штампарска радионица Министарства војног, стр. 7, Derek, H., Darrick D. (eds). (1996) *Reconstructing The Balkans—A Geography of The New Southeast Europe*. London: John Wiley & Sons, p.5, Todorova, M. (1997) *Imagining the Balkans*. New York, Oxford: Oxford University Press, p. 27.

⁶ Степић, М. (2001) *У вртлогу балканизације*. Београд: Службени Лиот СРЈ, Институт за геополитичке студије, стр.157.

требата на уште еден политичко-географски термин за Балканскиот Полуостров, односно Југоисточна Европа, која според Д. Данта и Д. Хол (*D.Danta* и *D.Hall*) во нивната едиција, „Географија на новата Југоисточна Европа“⁷ во територијален поглед е најголема, и воедно претставува политички компромис на меѓународно ниво. Аналитичарите сметаат дека терминот Југоисточна Европа е поразличен од терминот Балкан, при што се укажува на европската димензија и нејзините препознатливи карактеристики на нагласена соработка и интеграција⁸.

Меѓутоа, од каде потекнува самата идеја за политичкиот термин Југоисточна Европа? Просторот што се шири од југоисточните падини на Алпите кон исток, до врвовите на Карпатите, од источните брегови на Јадранот до бреговите на Егејското и Црното Море, низ кој во поголемиот дел протекува реката Дунав, имал еминентно место во научните дискусии водени пред и за време на водењето на Втората светска војна во Третиот рајх. Бранот на поими кои со својата комплексност ги детерминирале германските империјалистички тенденции, го исфрлил на површина и го активирал, во меѓувоедниот период, поимот Југоисточна Европа, кој како географски и пред сè геополитички поим станал објект на инструментализација. Југоистокот првенствено е набљудуван во светлината на теоријата за Средна Европа - *Mittleeuropa*⁹. Просторот на Југоисточна Европа, во тоа време, е набљудуван како единствено подрачје на кое треба да се оствари економска и политичка предност, како и комплементарно дополнување со германската, технолошки далеку поразвиена економија. Сам по себе, отсечен од европскиот *Kernraum* кој го сочинуваат државите на Рајхот (во денешни услови *Kernraum* го сочинуваат државите на ЕУ), нема големо значење и пројавува неспособност за самостоен развој, поради што ваквото поврзување му е единствена шанса за опстанок¹⁰.

Во кругот на теоретичарите и авторите на Хаусхоферовото списание „*Zeitschrift für Geopolitik*“ (списание за геополитика) од самиот почеток на неговото публикување (1924 година) е пројавен интерес за одредени аспекти на југоисточноевропската проблематика. Во прво време, просторот е набљудуван како дел од континентот на кој се судираат германските интереси со

⁷ Derek, H., Darrick D. (eds). (1996) *Reconstructing The Balkans – A Geography of The New Southeast Europe*. London: John Wiley & Sons, p.132.

⁸ Lozanèta, D. (1999) „A new Military Dimension of a Cooperative and Preventive Approach to Security in Southeast Europe“, in: *Politièka Misao-Croatian Political Science Review*. Zagreb, Vol.36 No.5, p.p. 50-77.

⁹ Ristoviæ, M. (1991) *Nemaèki „novi poredak“ i Jugoistoèna Evropa 1940/41-1944/45 planovi o buduènosti i praksa*. Beograd: Vojnoizdavaèki i novinski centar, str. 34-35.

¹⁰ Ibid. str.36.

Франција, оние пошироките на Италија, и на кој владее константна затегнатост поради нерасчистените односи помеѓу самите балкански држави и народи¹¹.

Според Фриц Ваљавец (*Fritz Valjavec*), еден од водечките познавачи на Југоистокот во триесеттите и четириесеттите години од дваесеттиот век, за прв пат самиот поим се појавил во далечната 1861 година, но дури после Првата светска војна се проширил и во стручните и политичките кругови¹². Југоисточна Европа имала посебно значење и тежина во идеолошкиот и геополитичкиот лексикон. Фаворизирањето на „Југоистокот“ на сметка на „Балканот“ се толкувало како пат за негово придобивање за Европа, односно Средна Европа во тој период (денес за Европската унија).

Фриц Ваљавец сметал дека потиснувањето на „Балканот“ започнало после 1918 година и поради потребите по распаѓот на Австроунгарската Монархија, со еден поим да се опфатат сите области кои се протегаат југоисточно од австриската граница, при што Балканот не ги задоволувал потребите, бидејќи ги опфаќал само териториите јужно од линијата Дунав - Сава, додека северната граница на Југоисточна Европа е на Карпатите¹³.

Актуелноста на ваквите теоретизирања, наметнува размислување кое би можело да ни послужи како „патоказ“ за втемелување на одредени ставови. Имено, во периодот пред и за време на Втората светска војна на поимот Југоисточна Европа во круговите на германските научници му е давано исклучително идеолошко и политичко значење. Инструментализиран, на овој начин, поимот Југоисточна Европа, во себе го имал „никулецот“ на планираното политичко уредување на државите и народите кои биле со поимот опфатени врз принципите на „Нова Европа“ под патронат на Германија. Денес, ваквото поимање на регионот треба да ги обедини државите и народите со веќе трасирани, помалку или повеќе, демократски политички насоки за обединување со Европската унија.

Геостратежиско и геополитичко окружување на Балканот

Балканот е опколен со мориња кои имаат големо геостратежиско и геополитичко значење. Тие со современите политичко-географски трансформации добиваат карактеристики на потенцијални или активни кризни жаришта.

¹¹⁾ Mitrović, A. (1981) *Weimarer Republik und Südosteuropa*. Balcanica XII, str. 165.

¹²⁾ Ristović, M. (1991) *Nemački „novi poredak“ i Jugoistočna Evropa 1940/41-1944/45 planovi o budućnosti i praksi*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, str. 39.

¹³⁾ Ibid. str. 41.

Црното Море поради својата тесна хидрографска поврзаност со Средоземното Море, често пати не се разгледува и не се смета за негов интегрален дел, туку како засебна целина. Неговата затвореност посебно е потенцирана во геополитичка и геостратежиска смисла со фактот што Турција и НАТО го попречуваа некогашниот СССР и ВД во нивниот пристап кон Медитеранот. Црноморскиот Басен и зоните на мореузите, поради таквиот блоковски контакт, и во периодот на Студената војна претставуваа конфликтна област. Црноморскиот Басен не влијае директно на политичко-географската положба на Република Македонија, меѓутоа во регионални рамки може да има свое ефектуирање и на нашите простори.

Со глобалните поместувања на биполарната рамнотежа, која заврши со падот на Берлинскиот ѕид и обединувањето на двете Германиии, распаѓањето на источниот блок, дезинтеграцијата на СССР и СФРЈ, во широкиот појас од Јадранскиот Басен и Балканот, преку деловите од централна и источна Европа, западните советски републики, Кавказот, црноморското и каспиското крајбрежје, до пустинските и високопланински средноазиски области, се појавиле нови политичко-географски реалности. Во горниот тек на Дунав со завршувањето на каналот е создаден единствен пловен пат Северно Море-Рајна-Мајна-Дунав-Црно Море, кој претставува силен интегративен фактор за сите држави низ кој протекува. Со обединувањето на двете Германиии е формирана силна држава во срцето на Европа, со огромна економска сила, со отворени амбиции истата да ја материјализира во политички и во воен поглед. Европското единство, е подигнато на повисоко ниво со трансформацијата на ЕЗ во ЕУ. На тој начин е создаден силен фактор во планетарни рамки со намера да обезбеди понатамошен економски развој и тоа да го реализира со просторна интеграција, пред сè со политички и економски методи. Сè поголемите недоразбирања помеѓу ЕУ и САД, глобалната констелација на меѓународните односи, наметнуваат констатација дека западната интегративна политика од причини што наидува на непробојност на појака сила во Атлантикот (САД), се поизразениот северноафрикански исламски екстремизам, кој е сурово непопустлив и негостопримлив, запречениот блискоисточен петролејски правец, го има дефинирано источниот правец на интегрирање.

Од единственото државно-територијално и воено присуство на некогашниот СССР на северниот и источниот брег на Црното Море, се создадени држави со разбранувани внатрешни етнички, верски, јазички и административно-територијални недоразбирања. Меѓу нив како најспецифични, внимание заслужуваат: поделбата на црноморската флота и воените инсталации, проблемите на Крим, односно неговата украинска припадност со руско етничко мнозинство, како и забрзаното враќање на

раселените кримски Татари со исламска вероисповед, претставуваат дел во проблематичниот делбен процес помеѓу Украина и Русија. Грузија претставува нестабилна држава, обременета со последиците од граѓанската војна помеѓу следбениците на Шевернадзе и Гамсахурдија (кон крајот на 2003 е направен преврат и од власт е симнат Шевернадзе), со антагонизми и воени судири со наследените автономни републики (Абхазија и Аџарија) и области (Јужна Осетија) со доминантно исламско население. Свој придонес кон конфликтниот карактер на Црноморскиот Регион даваат и непосредните грузиски кавкаски и прикасписки соседи, со различни интензитети и карактеристики на судирите: Нагорно Карабах, Чеченија, Ингушија, Северна Осетија (од 1995 година, Аланија), Дагестан и др¹⁴. Турција како важен член на НАТО во тој регион го контролира јужниот брег на Црното Море. Својата улога првенствено ја манифестира во настојувањата да биде важен посредник помеѓу Западот и исламските режими, значителен партнер на Иран за лидерската позиција во исламскиот свет, интегративно јадро за новосоздадените туркофонски републики на поранешниот СССР и незаобиколен воен фактор во Црноморскиот Басен, мореузите и источниот Медитеран.

Од друга страна, набљудувајќи го Медитеранот како подрачје кое ги опфаќа западна Сахара, преку Левант (регион на источниот брег на Средоземното Море), Егејското Море, островите Додеканези и Југоисточна Европа, низ призмата на современите политичко-географски процеси може да се каже дека подрачјето на Медитеранот е поделено на две големи подрачја, односно на два субрегиони. Станува збор за северните области на Медитеранот, односно државите на северниот брег на Средоземното Море (Португалија, Шпанија, Франција, Италија, Малта), кои развиваат интензивна соработка, мотивирана од нивното членство во Европската унија. Нивните ставови околу функционирањето на НАТО и ЕУ, можеби се разликуваат, но тие имаат единствени ставови кон државите на Магреб (Алжир, Либија, Мавританија, Мароко и Тунис) и проблемите кои доаѓаат од таа страна.

Вториот субрегион е Југоисточниот дел на Европа, окарактеризиран со крвавиот распад на Југославија, со поделби и формирање на нови политичко-територијални субјекти, како и со предизвиците кои во состојба на нестабилност можеа да добијат поголем интензитет (грчко-турскиот спор, Кипарското прашање, ширење на кризата на подрачјето на Црното Море).

¹⁴ Степић, М. (2001) *У вртлогу балканизације*. Београд: Службени Лиот СРЈ, Институт за геополитичке студии, стр.164.

Значењето на вака опишаниот регион и неговото можно политичко-географско ефектуирање врз положбата на Балканот првенствено произлегува, во одредени околности и дадени прилики, од можноста за групирање на арапските земји, било да станува збор за одредени политички цели или, пак, околу исламот како двигателна сила. Ваквото сценарио, се чини дека единствено е можно да се реализира во услови кога би доминирал радикалниот ислам и кога би располагал со голема економска и воена сила, што секако во моментов не е случај. Ако на ова го додадеме и големиот техничко-технолошки дисбаланс и зависност од западната технологија, тогаш сосема е очигледно дека до некоја поголема опасност по безбедноста и радикално пореметување на политичко-географските процеси не може да стане збор.

Доколку во ваквите рамки, направиме обид за систематизација на субрегионалната поделеност на Медитеранот, како израз за неможноста за детерминирање на единствен медитерански идентитет, можно е да ги класифицираме следните елементи на конфронтирање на одредени субрегиони:

- државите од Магреб се оптоварени со прашања од политичко-економската сфера;
- на подрачјето на Блискиот Исток доминира израелско-палестинскиот судир, прашањата на окупираните територии и создавањето на палестинската држава, статусот на Ерусалим и проблемите во Либан;
- балканското подрачје закрепнува од последиците на војните и под силен притисок и активно учество на меѓународната заедница настојува да ги трасира патиштата за функционално поврзување и соработка со Европа;
- државите од источниот Медитеран се оптоварени со случувањата во кавкаскиот регион¹⁵, со интенција за развој на одредена соработка.

Ваквите поделби и разлики кои постојат помеѓу одредените субрегиони во рамките на Медитеранот, отвораат можност за постојано развивање на нови поделби и предизвици кои можат да придонесат за релативизирање и промени на политичко-географската положба, како на поединечните региони, така и на целиот Медитеран¹⁶.

Егејското Море претставува странично балканско море со карактеристики на високоризична зона, со свое политичко-географско, геополитичко

¹⁵ Пошироко во: „Connections“, *The Quarterly Journal*. Vol. I, No.3, July 2002.

и геостратежиско минато, сегашност и иднина. Во споредба со Црното Море, Егејското е широко отворено кон Медитеранот, но она што го идентификува како кризно жариште се историското и културно-цивилизациско значење, проблемите со делимитацијата и територијалните претензии, присилните промени на етнопросторните карактеристики. Македонија нема своја директна територијална партиципација на брегот и акваторијата на Егејското Море, иако во своите етничко-географски граници се простирала до неговиот брег. Ваквата реална политичко-географска констелација, македонската територија ја профилирала како *Land Locked Country* (држава без излез на море). Оттука, значењето на Вардарската Долина со Солун како крајно исходноште, е од непроценливо значење за „придушената“ положба на Република Македонија. Тој правец е значаен за целиот Балкан, Централна и Источна Европа како комуникациски коридор кој ги канализира различните импулси помеѓу европскиот, африканскиот и азискиот континент. Иако, има само копнен карактер, својот квалитет би можел да го надгради со евентуален речен канал Дунав-Морава-Вардар-Солун. Целокупната положба на Егејското Море во голема мерка го профилира односот и положбата на сите крајбрежни држави, во јужниот дел на Балканот и црноморските држави, кои единствено тука можат да ги трасираат пловните транзитни коридори за излез во централниот дел на Медитеранот, но и за целиот Балкан, а секако и Република Македонија како географски најблизок политичко-територијален партиципент до него.

Од политичко-географски аспект, Егејското Море, претставува најзначаен дел на Медитеранот. Поморско-островскиот контакт на Балканско-малоазиското копно, воедно претставува и простор на кој се вкрстуваат исклучително важни комуникации од регионално и светско значење и воено-стратегиски правци. На тој простор, покрај зоната на мореузите, се нога вториот блокирачки појас на НАТО и на САД за пристап на Русија кон отворениот дел на Средоземното Море. Влегувањето на Бугарија во НАТО ја спречува и евентуалната руска алтернатива за продор на Егејот преку непосредниот бугарски пробив преку западнотраиската препрека за излез во северниот дел на Егејот. Сепак, положбата и значењето на Егејскиот Басен кој директно е одреден со грчко-турските односи, сè повеќе се оптоварени, покрај со религиската и културната различност, најмногу со политичко-географските, геополитичките и геостратежиските проблеми. Историските поместувања на територијата со трансгресионен и регресионен карактер, ги мултиплицирале

¹⁶⁾ Пошироко во: Vukadinoviæ, R., (2001) *Sigurnosni izazovi s Mediterana*. Zagreb: Centar za meðunarodne studije (CMS), str. 5-6.

спорните области и на секоја од нив им давале нови особености, источноегејскиот (малоазискиот) брег и Смирна (денес Измир), Константинопол (денес Истанбул), тракиските гранични и малцински напнатости, кипарскиот проблем, егејските острови, границата во Егејското Море. Ваквата еволуција на грчко-турските недоразбирања има директно влијание на Балканот во целина, а поради значењето на просторот, заинтересираноста на големите сили е многу голема.

Сепак, судирот околу островите и протегањето на границата во Егејското Море ја инкорпорираат целата суштина на грчко-турскиот судир. Неговите корени треба да се бараат во поимањето на тој простор, неговото историско наследство, во колективната етнопсихологија, културно-цивилизационската, популациската и материјалната припадност, но и во современо проектираните претензии и положбата во идните односи.

Покрај повлекувањето на грчкиот етнос од малоазиската страна¹⁷, Егејското Море во етнопсихолошкиот склоп на грчкиот народ се подразбира како вистинско „внатрешно море“. Современите безбедносни визури, налагаат егејските острови, колку и да се далеку од грчкиот брег, да се разгледуваат како средишта на грчкиот идентитет и значајни геостратежиски упоришта. Од друга страна, турските визии се темелат на чувството на „нерамноотежа“, со оглед на податокот дека од околу 2.400 острови, само два поголеми ѝ припаѓаат на Турција. Протежирањето на физичко-географски детерминизам укажува дека според географската близина, островите поблиску до малоазискиот брег не би требало да ѝ припаѓаат на Грција. Според новите меѓународно-правни норми, Грција има право да ги прошири сопствените територијални води од 6 на 12 наутички милји, односно од 11,1 км на 22,2 км¹⁸, што важи и за нејзините острови. Ваквата постапка би довела до промена на политичко-географската реалност во Егејското Море и драстично би се затвориле не само Турција, туку и сите држави во Црноморскиот Басен.

Грчките територијални води со ширина од 11,1 км, зафаќаат околу 35% од површината на Егејското Море, додека турските територијални води зафаќаат 8%, а 56,2% претставува слободно море. Со прифаќање на ширината

¹⁷ Повлекување на грчките сили од Мала Азија во 1922 пред налетот на турските националисти под водство на Мустафа Кемал Ататурк го означил крајот на „Големата идеја“ и неславниот крај на грчката „цивилизационска мисија“ во источното средоземје. Како резултат на мировната конференција во Лозана и завршувањето на Грчко-турската војна (1919-1922) е договорена и размена на населението, односно во грчкото кралство се доселиле 1.100.000 Грци, додека во Турција се префрлени 380.000 Муслимани. Најголемиот дел од бегалците се населени во Егејскиот дел на Македонија, со што драстично е променета етничката структура. Пошироко во : Клог Р. (2000) *Историја грчке новој доба*. Београд: КЛИО, стр.101-107.

на територијалните води од 22,2 км, би се зголемила грчката површина на 63,9%, што ќе придонесе зоната на слободното море да се состои од меѓусебно неповрзани фрагменти, со што се оневозможува слободна пловидба од Дарданелите кон отвореното Средоземно Море. На тој начин турскиот излез би се редуцирал на минимум¹⁸. Опасностите од промена на политичко-географската положба на Балканот, од една страна, произлегуваат од турското замислено сценарио за „офанзивната грчка положба“ со проширување на територијалното море на 22,2 км, како можност за продор во Мала Азија, иако, геостратежиското значење на Турција е далеку позначајно за НАТО, од грчкото. Од друга страна, евентуалното реализирање на сценарио во кое Турција со „блиц криг“, слично како кипарскиот од 1974 година, за заземање на одредени грчки острови во близина на турската територија може реално да ја промени политичко-географската структура во Егејот. Тоа понатаму би имплицирало промена на вкупната положба на Балканот и неговите конститутивни елементи.

Македонската територија со својата вардарска партиципација во Егејскиот Басен, претставува копнена трансмисија со западноевропските и централноевропските, политичко-економски и воено поврзани држави. Таа истовремено ја претставува алката која недостасува, во смисла на поврзување и комплетирање на Европската унија како компактна просторна целина, со интегрираната Грција и посебниот статус на Турција. Со приемот на Романија и Бугарија се надминува територијалната фрагментираност на НАТО со неговото јужно крило. Меѓутоа, Вардарската Долина со нејзиниот северен продолжеток, претставува високо ценет стратезиски правец помеѓу Егејскиот Басен (егејското кризно жариште) и „панонската лепеза“, чија вредност не е намалена и после суштествените глобални и регионални редефинирања на моќта и паралелно со неговата партиципација во јадранско-црноморскиот правец, на запад Албанија, на исток Бугарија, ја сочинува крстопатната шема помеѓу морињата со кои се граничи Балканот.

Слично како и со Црното Море, македонската територија нема директна комуникациска партиципација и кон Јадранскиот Басен. Долината на

¹⁸ Според Конвенцијата за правата на морето, потпишана 1982 година во Монтиго Беј (Јамајка), се издвојуваат територијално море до 12 милји, економска зона до 200 милји и зона на исклучително право на риболов до 200 милји. Поголемиот дел од државите ширината на своето територијално море го одредиле до 12 милји, меѓутоа 13 држави ја одредиле таа граница на 200 милји. Во Средоземието Грција, Турција, Либан и Израел имаат граница до 6 милји, Албанија 15 милји, САД 24 милји, а Сирија 35 милји. Грчиќ, М. (2000) *Политичка географија*. Београд: Географски факултет, стр. 227-228.

¹⁹ Павиќ, Р. (1988) Грчко-турски спор у Егеју као чинилац сигурности Балканав, *Балкан крајем 80-их*. Београд: ЦМУ.

реката Шкумба претставува најоптимален простор за партиципација во Јадранското Море. Специфичната орографска структура сочинета од паралелни високопланински масиви го зголемува степенот на изолираноста на Јадранскиот Басен.

Имајќи го предвид поширокото окружување на Балканот и случувањата во него, можеме да констатираме дека глобалното редесфинирање на моќта и интересните сфери, влијаеше врз промената на политичко-географската структура на Балканот. Тампонската улога на некогашната СФРЈ кон евентуалниот пристап на Варшавскиот договор кон Јадранското Море, повеќе не постои. Дезинтегрираната СФРЈ на повеќе посебни државни ентитети претставува простор на кој Европската унија зема главна улога во нивното интегрирање (првенствено политичко, но, не територијално затоа што географски припаѓа на Европа). На мноштвото внатрешни спорови од Трстјанскиот и Пиранскиот Залив па сè до Отрантската Врата и островот Сезан, се придружува ширењето на НАТО од Медитеранот низ Отрантската Врата кон внатрешноста на Балканот. Спротивна ориентација имаат германските намери, јасно видливи по обединувањето на двете Германи и создавањето на свои „сојузници“ од Балтичкото и Северното Море, до Словенија и Хрватска, односно излез на Јадранскиот Басен. По својата суштина ваквите тенденции укажуваат на нивната спротивставеност, иако за тоа не може да стане збор, барем во овој стадиум на развој на политичко-географските процеси, поради големиот диспаратет во воената и политичката моќ. Од друга страна, ваквите нивни позиции, ја потискаат руската јадранска алтернатива за заобиколување на Босфор и Дарданели и нејзин излез на „топло море“. Треба да се напомене и константната желба на италијанско-ватиканската геополитика за контрола на двата брега на Јадранското Море, односно концептот за т.н. „Италијанско езеро“ (*mare nostrum*) и ширење на влијанието во внатрешноста на Балканот (*spinta verso l'orientale*)²⁰. Не треба да се запостави и новиот исламски политичко-географски фактор, со Албанија како „бастион“ со значителна јадранска партиципација и коридорскиот јадрански пристап на Босна и Херцеговина. Апсолвирано на овој начин Јадранското Море, како странично балканско море, се здобива со карактеристики на активно кризно жариште. Трансформираната положба на Јадранот по завршувањето на Студената војна, во голема мерка ја детерминира релативноста на балканската политичко-географска положба. Блокадата на Јадранското Море претставува

²⁰ Степић, М. (2001) *У врелојзу балканизације*. Београд: Службени Лист СРЈ, Институт за геополитичке студии, стр. 172.

најзначаен инструментариум во директното влијание и релативизирање на политичко-географскиот квалитет на положбата на југозападниот дел од Балканот.

Од аспект на Република Македонија, неговото влијание е непосредно од влијанието на Егејскиот Басен, поради инволвираноста на поголем дел од балканските државни ентитети.

Преостанатите странични мориња на Балканот, од аспект на нивното влијание врз политичко-географските процеси на Балканот, а и на Македонија имаат помало значење. Азовското Море е во Црноморскиот Басен, а Јонското е широко вклучено во Средоземното Море, истите немаат поголемо политичко-географско влијание на Регионот. Мраморното Море, интегрално, геополитички и геостратејски се анализира како „зона на мореузите“. Всушност, мореузите (Босфор и Дарданели) и Отрантската Врата претставуваат „клучни простории“ за Балканот. Мореузите и Мраморното Море претставуваат простор кој далеку го надминува локалното и регионалното значење на Отрантската Врата, поради што се класифицираат во крстопатна, контактна и мостовска зона со планетарно значење. Ваквата констатација на целиот Балкан ја предодредува неговата историска судбина, и повеќе или помалку ја одредува неговата вкупна географска положба. Транзитната местоположба на Македонија, овозможува западноевропските и централноевропските држави да имаат интеракциски однос со нашата држава и околните подрачја, со што би воспоставиле сигурно подрачје за непречено движење кон мореузите, а понатаму кон Блискиот и Средниот Исток.

Отрантската Врата, со своите 40 милји широчина, споредувајќи ја со Босфор и Дарданели и Истанбул, за положбата на Балканот има секундарно значење. Меѓутоа, промените по завршувањето на Студената војна, на Отрантската Врата ѝ донесоа нови квалитативни обележја. Големата широчина, карактерот на крајбрежните држави (Албанија, Италија), политичко-географската суштина на локалното и регионалното окружување, придонесуваат интересите околу Отрантската Врата да бидат помалку вкрстени, што не значи дека можат да се анулираат. Македонската територија не партиципира директно кон Отрантската Врата. Но, индиректно зависи од директните интереси кои ги профилираат Италија со своите долгорочни геополитички визии за Јадранското Море како „Италијанско Езеро“, што несомнено подразбира контрола на влезот кон тоа „езеро“. Комплетирањето на ваквите тенденции, како едно од можните сценарија, е можно со креирање на мостобран на балканската страна и негово продлабочување во континентална длабочина, што има одреден историски континуитет, а различни облици на реализација. Односно, преку воено запоседнување, формирање на

интересни сфери, совпаѓање со албанските интереси, економско освојување на просторот, културно-цивилизационо поврзување на верска основа со католичкото албанско население во северниот дел на Албанија и др²¹.

Основните варијанти за валоризација на албанската партиципација на Отрантската Врата се движат во две насоки. Атрактивноста на албанскиот брег, пристаништата (Драч, Валона), островото Сазан и стратегиската длабочина ги профилираат можните насоки. Едната е во правец на исток, кон централните делови на Балканот и неговите главни комуникациски правци. На тој начин е можно поврзување на Италија и Грција во северно-медитеранскиот ланец на стратегиската положба на НАТО и САД. Втората насока, апсорбирајќи ја преку призмата на демографски експлозивното албанско население, е ширење кон запад со можност за создавањето мостобран на Апенинскиот Полуостров. Ваквите трендови постојат како опција, која италијанската влада, најверојатно ја осуети во 1997 година со немирите во Албанија и на најрепресивен начин ја спречи. На тој начин, можно е двата „балкански клуча“ Босфор и Дарданелите и Отрантската Врата да бидат контролирани од исламски држави.

Сегашната политичко-географска структура, со своите геополитички и геостратежиски валоризации на културно-цивилизационските и верските детерминанти на Балканот, укажуваат дека двата негови клучни елементи имаат католичко-исламски идентитет. Ваквата констатација под одредени околности може во голема мерка да ја релативизира флуидноста на православиот пристап кон средоземјето, насочувајќи ја единствено кон Грција.

Заклучок

Република Македонија како еден од најзначајните балкански фактори, со своите квантитативно-квалитативни карактеристики, претставува детерминанта која во голема мерка влијае и ги дефинира вкупните политичко-географски процеси. Со своите орографски и хидрографски особености, учествува во природно-географската предиспонираност на Балканот и го обликува неговиот спецификум, меѓутоа и повратната спрега на политичко-географскиот процес на Балканот е доста „чувствителна“ за Македонија.

Основните приоритети на државите во Регионот, вклучувајќи ја и Република Македонија, се движат во насока на регионалното поврзување, преку грижата за јакнење на регионалниот идентитет на сопствените држави и народи. Регионалниот политичко-географски процес има тенденции на интегрирање во евроатлантските структури, кои од друга страна налагаат регионален настап на државите аспиранти

²¹⁾ Исто, стр.175.

од регионот на Балканот. Побрзото ослободувањето од „стегите“ на балканизацијата во голема мерка ќе придонесе за стабилизирање на политичко-географскиот процес на Балканот и еден постабилен период во самодетерминирањето на Регионот.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бацаров, З.** (1999) *Геополиитически системи*. Софија: Фондација „Свободна и демократична Бугаря“.
- Ванковска, Б.** (2001) „Македонија помеѓу глобализацијата и фрагментацијата“ во *Современа македонска одбрана*. Скопје, бр.3, година ИИ.
- Ванковска, Б.** (2003) *Тековни перспективи врз соопштите во Македонија*. Скопје: Фондација Институт отворено општество.
- Грчиќ, М.** (2000) *Полиитичка географија*. Београд: Географски факултет.
- Клог, Р.** (2000) *Историја Грчке новог доба*. Београд: КЛИО.
- Кремттон, Ц.Р.** (2003) *Балкан после другој свејској рајна*. Београд: Клио.
- Милески, Т** (2005) *Македонија: рубикова коцка на Балканот*. Скопје: Филозофски факултет.
- Степиќ, М.** (2001) *У врйложу балканизације*. Београд: Службени Лист СРЈ, Институт за геополитичке студиије.
- Јоан, I.** (2000) *Is Romania Merely an Onlooker at the Globalisation and Fragmentation Process?*. Third Geo-Political Colloquium, Garmish-Partenkirchen, Germany.
- Taylor, J.P.** (1993) *Political Geography, World Economy, Nation State and Locality-third edition*. Essex: Longman Scientific & Tehnical.
- Vankovska, B., Wiberg, H.** (2003) *Between Past and Future-Civil-Military Relations in the Post-Communist Balkans*. London, New York: I.B. Tauris.
- Vukadinoviќ R.** (2003) *Nestabilna Sigurnost Jugoistoka Evrope*. Zagreb: Zbornik Radova Poslijediplomskog studija „Meѓunarodni odnosi“.
- Vukadinoviќ R.** (2001) *Sigurnosni izazovi s Mediterana*. Zagreb: Centar za meѓunarodne studije (CMS).

КОРУПЦИЈАТА КАКО МЕЃУНАРОДЕН БЕЗБЕДНОСЕН ПРОБЛЕМ

Тања МИЛОШЕВСКА

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии

Апстракт: *Општо е познато дека високо ниво на корупција сериозно го загрозува развојот на една држава преку намалување на репутацијата и оневозможување на локални и надворешни инвестиции. Корупцијата повеќе не е едноставно подмачкување на тркалото на трговијата, пошлагање на владини функционери за забрзување на работите или местене избори. Ниту, пак, може да се нарекува внатрешен финансиски и правен домашен проблем. Криминалистичките организации и терористите користат корупција за кршење на независноста на многу држави и продолжуваат да ја користат за изобличување на домашните и меѓународните работи. Во рамки на процесот на формирање на соопштен и ефикасен механизам за зајакнување на капацитетите за борба против овој меѓународен безбедносен проблем, неопходно е вклучување на различни институции и различни експерти, со цел да се создаде можност за воведување на интердисциплинарен пристап.*

Клучни зборови: *корупција, безбедност, развој, инвестиции.*

THE CORRUPTION AS INTERNATIONAL SECURITY PROBLEM

Abstract: *It is generally known that high corruption levels in the country seriously endanger development, by reducing the reputation of a country and hindering incentives for local and foreign investments.*

Corruption is no longer simply the greasing of the wheels of commerce, the paying off of government officials to expedite matters, or the rigging of elections. Nor can it any longer be called an internal financial and legal domestic problem. Rather, criminal organizations and terrorists use corruption to breach the sovereignty of many states and then continue to employ it to distort domestic and international affairs.

Within the process of establishing appropriate and efficient mechanisms for strengthening of capacities and combating against this international security problem it is necessary to involve different experts who will be able to introduce an inter-disciplinary approach.

Key words: *corruption, security, development, and investition.*

Вовед

Корупцијата е појава поврзана со развојот на општеството која се одржала во сите општествени системи. Таа е појава која, според исказите на еминентни експерти, во денешни услови, заема големи димензии и се појавува во сите сфери на животот. Многу автори докажуваат дека корупцијата станува значаен меѓународен проблем како и тероризмот и организираниот криминал.

Корупцијата како старо–нов феномен продуцира огромни негативни последици—таа го прави неуспешен криминалот (го зајакнува и забрзува), ги отежнува легалните вложувања, го забавува севкупниот економски развој, немилосрдно ги црпи државните пари, и што е најлошо, корупцијата е најголем непријател на демократијата и на вкупните демократски процеси, посебно кај земјите во развој. Митото и корупцијата во големи размери претставуваат смрт за новите демократии и најголема кочница за нивниот побрз економски развој.¹

Најголем број расправи за корупцијата се водат околу тоа колку е таа сериозна, како да се открие и што да се прави со оние кои во неа учествуваат. За таа цел, многу земји во последно време, на највисоко државно ниво, ја дефинираат својата стратегија во борбата против корупцијата. Притоа, се поаѓа од фактот дека малиот број откриени кривични дела не ја прикажува реалната состојба. Со право се претпоставува дека тој број е незначителен поради тоа што со сегашните методи е тешко да се открие и докаже корупциската активност, посебно онаму каде се вмешани претставници на власта на одделни земји.²

Глобализацијата и ризикот од корупцијата

Последната декада беше сведок на значителна промена во третирањето на феноменот корупција како од академска, така и од политичка страна. Достапните докази укажуваат дека корупцијата е долготрајна и релативно константна карактеристика на светските политички системи. Поточно, корупцијата произлезе од контекстот на меѓународната политика, дискутирана како сериозен социјален проблем кој бара обединети антикорупциски заложби на глобално ниво. Оваа квалитативна промена е забележана од Глин (Glynn), кој истакнал дека: „Кампањите против корупција не се ништо ново. Но оваа

¹ Котовчевски, М. „Национална безбедност на Република Македонија“ (трет дел), Македонска Цивилизација, Скопје, 2000, стр. 110.

² Стајић, Љ., „Основи безбедности“, Полициска Академија, Београд, 2004, стр.132.

декада е првата која може да сведочи за појавувањето на корупцијата како навистина глобално политичко прашање кое бара глобален политички одговор“.³

Кога корупцијата се поврзува со економската глобализација, веднаш станува јасно дека неодамнешните трансформации во дефинирањето на проблемот на корупција се поврзани со итрините на глобалната економија. Од оваа перспектива може да се каже дека корупцијата претставува меѓународен безбедносен проблем бидејќи е извор на економски ризик и несигурност за странски инвестиции и со тоа е во контрадикција со барањата за стабилен пазар и предвидување. Оваа загриженост е истакната во 1996 година, во извештајот на ОЕЦД (OECD):

„Корупцијата го спречува развојот на меѓународна размена со пласирање на лажни факти на конкуренцијата, пораст на трошоците за работа, компромитирање на функционирањето на слободни и отворени пазари и искривување на распределбата на изворите од меѓународно ниво. Корупцијата е дестимулирачка кон инвестициите: инвеститорите ги избегнуваат државите кадешто таа постои и ги осиромашува буџетите од донациите на странските држави“.⁴

Оваа опасност повторно ја споменува Ле Вине (LeVine), кој и претходно во 1989 година препознава дека: „новата повеќенационална корупција еднаш откриена, може да се препознае како нов и опасен предизвик за стабилноста и предвидливоста на меѓународниот пазар“.⁵

Во полисата на ОЕЦП, ММФ и Светската банка, основната категорија на корупцијата како извор на ризик вклучува три специфични елементи кои ја поткопуваат и ѝ се закануваат на светската економија.

Првиот се состои од доминантноста на корупцијата која функционира како трансакциона бариера. Корупцијата присилува на додатни трошоци на пазарот со што спречува да се извршат пазарните размени. Корупцијата дејствува како трансакциона бариера не само поради високите цени на инвестициите, туку и поради несигурноста околу цените кои мора да се платат, потенцијалната моќ на купувачите за дадената трансакција, дадениот ризик и трошоците од страна на добавувачите.⁶

³ Glynn, "The Globalisation of Corruption" in Elliot, ed., "Corruption and the Global Economy", 1997 p.p 7.

⁴ Organization for Economic Cooperation and Development, OECD Working Papers: OECD Symposium on Corruption and Good Governance, vol. IV, no 78, Paris, 1996.

⁵ LeVine, V.T., "Political Corruption: A Handbook, " Transnationals Aspects of Political Corruption", p.p 685.

⁶ Sutton, R.H., "Controlling Corruption through Collective Means: Advocating the Inter-American Convention against Corruption", Fordham International Law Journal 20, 1997.

Овие фактори придонесоа еден од аналитичарите да донесе заклучок дека цената на инвестирањето во релативно корумпирана земја во однос на инвестициите на помалку корумпирана земја е еднакво на дополнителни 20% од цената на инвестицијата.⁷

Корупцијата, исто така, може да се толкува и како извор на економски ризик и несигурност до степен кој претставува потенцијална бариера на слободните пазарни текови и глобалните капитални делови низ домашниот пазар. Ваквиот ефект доаѓа од коегзистентноста на корупцијата со недемократските неконкурентни политички и економски режими кои се поткрепени од шаренило на правила и легислативни бариери со што се оневозможува пристапот на странскиот пазар до домашните пазари. Во основа, корупцијата зависи од ваквите уредувања. Поточно, ваквите форми на економски заштити се во директна контрадикција на барањата на светскиот пазар за отворен и високо определен пристап кон домашниот пазар. Во овој контекст, ваквите уредувања се индикатори на критичен извор на економски ризик за странските инвеститори. Од оваа гледна точка, може да се каже дека корупцијата не е проблематична за националниот економски развој и политичка стабилност како што се веруваше, туку повеќе како индикатор за неконкурентен и исто така, ризичен пазар кој му се заканува на меѓународното инвестирање.⁸

Третиот елемент на ризик на корупцијата се темели на тоа дека корупцијата е еквивалент на нетранспарентен и неодговорен пазарен процес. Ова доаѓа од таму што рестриктивните и неконкурентни услови на пазарот, типично поврзани со режимите на корупцијата, не само што создаваат недостапност на пазарот за странски инвеститори, туку исто така, создаваат услови во кои има висок степен на таинственост, недоволна размена на информации за политичките и економските активности. За жал, резултатите од ваквите услови се недостиг на точни информации за странските инвеститори со кои тие би ги донесувале своите основни инвеститорски одлуки. Несигурноста неизбежно ја поткопува инвеститорската доверба и создава непостојаност на пазарот.

Широко разгранетата корупција и се заканува на слободната и мултилатерална светска економија.⁹

⁷ Kaufmann, D., "Corruption: The Facts", Foreign Policy 107, 1997, p.p 114.

⁸ Williams, J, Beare.M. "The Business of Bribery: Globalisation, Economic Liberalization and the Problem of Corruption" in Beare. M edition: "Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption", University of Toronto Press, 2003, p.p 108.

⁹ Glynn, P., Kobrin, S.J and Naim, M., "The Globalisation of Corruption" in Elliot, ed., "Corruption and the Global Economy", 1997, p.p 7.

Корупцијата преставува форма на економски ризик бидејќи е во сојуз со некомуникативна политичка инфраструктура и со самото тоа се противи на барањата на меѓународната инвестициона заедница.

На крајот, резултатот е двоен. Од една страна, глобалниот пазар бара слободен пристап кон странските пазари. Од друга страна, исто така, неговиот пристап бара да биде управуван според правилата на слободен пазар. Во контекст на тоа дека овие две начела не се совпаѓаат, глобалниот пазар е миниран. Ова е затоа што, корупцијата излегува на површина како критичен проблем.¹⁰

Меѓународна реакција на корупцијата

Мислењето кое што е забележано во студиите, извештаите и законодавните извештаи објавени од главните учесници во глобалната економија и политичка стратегија, вклучувајќи ги: Организацијата за економска соработка (Organization for Economic Development), Светската банка (World Bank), Меѓународниот монетарен фонд (International Monetary Fund), Организацијата на американските држави (Organization of American States) и Меѓународната трговска комора (International Chamber of Commerce), покажуваат постоење на рапространето верување дека општите нивоа на корупција драстично се зголемени во последните години и продолжуваат да растат. Два специфични погледи на овој пораст се идентификувани како главна грижа поодделно.

Прво, постои пораст на корупцијата во земјите во развој со кривки и недоразвиени демократски институции и капиталистички пазарни структури.

Во овој контекст на корупцијата е гледано како на сериозна закана на политичката и економската стабилност заедно со либерал-демократскиот модел.¹¹ Неодамна, невладината организација Транспарентност интернационал (Transparencы International) откри едно цврсто сведоштво кон овој заклучок: „Ударот од страна на подмитувањето врз човечките животи и врз демократијата е најсилен во најсиромашните земји и земјите во транзиција. Таму подмитувањето е како лавина, уништувајќи добри влади, слобода на печатот и независно судство“.¹²

¹⁰ Williams, J, Beare, M. "The Business of Bribery: Globalisation, Economic Liberalization and the Problem of Corruption" in Beare, M edition: "Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption", University of Toronto Press, 2003, p.p 108-109.

¹¹ Klitgaard, R., "Controlling Corruption", University of California Press, Berkeley, 1998.

¹² Transparency International, Transparency International Canada Newsletter 2 (2), 1997, p.p 1-4.

Втората загрижувачка причина е придонесот на глобализацијата кон забележаната сериозност на проблемот со корупцијата. Дискутирано е дека глобализацијата ги зголеми можностите за практикување на корупцијата и направи истражувањето да стане потешко поради изобилието на електронската трговија и странски финансиски центри.¹³

Основата на овие главни извештаи кои го забележуваат порастот на корупцијата како глобален проблем е сликата дека два специфични ефекти од корупцијата ѝ обезбедиле статус на сериозен општествен проблем. Првиот е примарно економски во својата суштина и се поврзува со штетните ефекти од корупцијата врз економскиот развој и економските ресурси. Емпириска евиденција на овие ефекти е утврдена од голем број студии коишто корупцијата ја поврзале со негативна врска со развојот и инвестирањето. Ова економско гледиште е забележано во еден извештај на Светската Банка од 1997 година:

„Глобалните проценки во врска со корупцијата се интензивираа во последните години. Има зголемена евиденција дека корупцијата нанесува загуби на развојот. Таа исто така ја отежнува ефективоста со која домашните заштеди и странската помош се користат во многу земји во развој и со тоа се попречува помошта од надвор. Корупцијата е поврзана со донаторите, невладините организации, и граѓаните“.¹⁴

Ова ги води авторите на извештајот до заклучок дека меѓународната заедница едноставно мора да се соочи со корупцијата затоа што таа е главната бариера до витален и праведен развој.¹⁵

Вториот штетен ефект ја вклучува улогата на корупцијата во нарушувањето на легитимноста на локалните и националните влади. Според еден извештај на Светската банка „корупцијата ја повредува јавната доверба и социјалниот капитал и може да има далекусежни последици. Непроверено, забрзаната циркулација на навидум малите кршења на законот можат бавно да направат ерозија во политичката легитимност до точка кога дури и чесните официјални службеници и членови на јавноста не согледаат некоја цел од играњето според правилата“.¹⁶ Ова изгледа дека има сериозни последици за политичката стабилност и можност за развој на секоја поодделна земја. Во

¹³ Leiken, R. S. "Controlling the Global Corruption Epidemic", Foreign Policy, 1997, p.p 55.

¹⁴ World Bank., "Reducing Corruption", World Bank Policy and Research Bulletin, 8(3), 1997,p.p 1-4 <http://www.worldbank.org>.

¹⁵ World Bank, "Helping Countries Combat Corruption", The Role of the World Bank. 1997, <http://www.worldbank.org>.

¹⁶ World Bank., "Reducing Corruption", World Bank Policy and Research Bulletin, 8(3), 1997,p.p 2, <http://www.worldbank.org>.

комбинација, овие ефекти на корупција се сметаат дека за економскиот развој и политичката легитимност се проблематични до степен што тие ги рушат принципите на терминот „добро владеење“:

„Штетните ефекти на корупциските дела врз доброто владеење е добро познато и постои во сите земји. Го модифицира процесот на донесување одлуки во владата, го изобличува развојот воведувајќи несоодветни трошоци и трошење на потребните ресурси и ја нарушува легитимноста на владите. Без разлика на политичката и економската ситуација на земјата, влијанието на корупцијата може да биде многу сериозно. Политиката на доброто владеење која создава поволна средина за имплементација на јавната политика без корупција треба да биде широко промовирана“.¹⁷

Во Република Македонија досега се направени поголем број истражувања кои покажаа постоење на висок степен на корумпираност во клучните сегменти на системот на функционирање на државата. Според анкетите, во домашната јавност веќе неколку години е присутно мислење за висока застапеност на корупцијата¹⁸. Истражувањата за индексот за перцепција на корупцијата (CPI) кои редовно ги објавува Транспаренси Интернационал (Transparency International) покажуваат дека и во меѓународни рамки постои мислење дека во Република Македонија сè уште постои висок степен на корупција¹⁹, додека странските инвеститори, пак, сметаат дека тоа е еден од клучните фактори што влијае за одвраќање на директните инвестиции

¹⁷ Organization for Economic Cooperation and Development, OECD Working Papers: OECD Symposium on Corruption and Good Governance, vol. IV, no 78, Paris, 1996.

¹⁸ Истражувањето на јавното мислење е спроведено во ноември 2001 година од Форум ЦСИД. Истражувањето е реализирано на случаен двоетапен примерок од територијалниот регистар на Република Македонија. Со истражувањето беа опфатени 1.313 лица, од кои 74.9% Македонци, 19.2% Албанци, 1.4% Турци и 2.6% Срби. Според истражувањето, општото мислење на граѓаните е дека во Република Македонија недоволно се почитуваат законите (82%), дека не владее правото (75.8%), дека корупцијата е распространета појава (35.5%), без можност истата да се намали (19.3%). Како главна причина за корупцијата луѓето ја посочуваат желбата за лесно лично збогатување на лицата што се на власт (20.8%), неефикасноста на судскиот систем (15.3%), недостигот од административна контрола (10.75%) и преклопувањето на службената положба и на приватните интереси (7.51%). Истовремено, постои цврсто убедување дека Владата е најодговорна за решавање на проблемите со корупцијата во општеството (76%). Види пошироко: Тасева, С., IPревенцијата на криминалот и корупцијата во постконфликтните општества, Скопје, 2004.

¹⁹ Во 1999 година Република Македонија во рамките на индексот за перцепција на корупцијата (ЦПИ) беше рангирана на 63 место со 3.3 индексни поени (од можни 10 поени), заедно со Египет, Бугарија, Гана и Романија. Во меѓувреме, во последните 4 години не беше рангирана поради тоа што не можеле да се обезбедат најмалку 3 независни истражувања, додека во 2003 година од вкупно рангирани 133 држави, до добиените 2,3 индексни поени го делеше 106. место со Боливија, Хондурас, Судан, Србија и Црна Гора, Украина и Зимбабве. (<http://www.transparency.org>).

неопходни за економски раст и отворање нови работни места.²⁰

Во рамките на „Извештајот за навремено предупредување“ од Програмата за развој на Обединетите нации се поставени прашања кои можат да ја креираат генералната слика на ризици кои најмногу ги загрижуваат граѓаните и влијаат врз безбедносните перцепции. Во едно од прашањата набројани се 15 фактори за кои се смета дека претставуваат дел од агендата за ризици кои ја загрижуваат македонската јавност (корупција, нестабилноста во регионот, етничките проблеми, невработеноста, криминалот, шверцот, присуството на лесно и мало оружје, политиката на владата, социјалната сигурност, сиромаштијата, образованието, високите цени, тероризмот, деградација на природната средина и несоодветното користење на ресурсите и економијата). Иако листата може да е и поширока, сепак од набројаните фактори невработеноста, корупцијата и сиромаштијата сè уште се перцепираат како најзагрижувачки фактори.

Корупцијата како општ фактор следи по невработеноста (16.5%). Во руралните средини е перцепирана како посериозен проблем (46.6%) отколку во урбаните (41.4%), а етничките заедници подеднакво сериозно го перцепираат проблемот кој во Повардарскиот и во Скопскиот регион е перцепиран најсилно (52.6% и 48.0%).²¹

Корупцијата како фактор на загрозување на безбедноста

Една од посериозните последици од корупцијата се чувствува во правниот систем. Правните системи што се дефективни и неспособни да ги пронајдат и осудат криминалците и терористите водат кон евентуално пропаѓање на општествата. Организираниот криминал и терористичките групи се пронајдени на мрачната страна на системот на стекнато право и фракционерски борби. Ако поткупувањето во политичкиот систем води до употреба на правниот систем за нивни сопствени цели, криминалистичките и терористичките групи се на пат кон целосно преземање на државата. Навистина, ова е веројатно најдобрата од сите можни средини за напредување на тероризмот и организираниот криминал. Затоа, државите кои имаат правен

²⁰ Истражување спроведено во рамките на проектот Идиректни странски инвестиции, алтернативи за надминување на постојните бариери. Регионален проект реализиран во Албанија, Македонија и Бугарија, во февруари 2001. Во проектот учествуваа: Institute for Development Research and Alternatives-IDRA and Institute for Contemporary Studies-ICS, Albania; Forum CSID Makedonija and ARC Fund-Sofia, Bulgaria.

²¹ Види пошироко: Програма за развој на Обединетите нации, Извештај за навремено предупредување, Лидија Георгиева: Лична и јавна безбедност, септември, 2005, стр.37–38.

систем подложен на корупција ќе се соочат со еден од најголемите ризици да бидат предводени од терористи и криминалци.²²

Борбата против тероризмот не може да биде добиена само на военото боиште и со најсофистицираниот безбедносен систем, најдобрите структури и посветениот безбедносен персонал. Сето тоа е бескорисно ако е само потценето од еден единствен акт на корупција.²³

Глобалната војна со тероризмот има откриено голем број критични слабости и ранливости во меѓународниот систем. Иако долго време се подразбираше дека терористите и организираниот криминал ги користат независните држави како засолништа од кои тие извршуваат операции, сè до неодамна беше нејасно до кој степен овие групи се имаат инволвирано во регионите и дека значаен клуч за расветлување на оваа мистерија лежи во зборот: **корупција**. Терористите и организираниите криминалистички групи експлоатираат многу системски слабости на земјите за корупциски цели. Тие имаат измамено и поткупено владини функционери, кои виртуелно ја продаваат независноста на државата за да создадат „држава од корист“ за самите себе.²⁴

Корупциските кривични дела во современото општество доживуваат вистинска експанзија и често се поврзани со разновидните облици на стопански криминалитет. Во развиените држави се смета дека помеѓу стопанскиот и организираниот криминалитет постојат бројни паралели, што упатува на сличноста на стратегиите во борбата против тие криминални активности.²⁵ Кога е во облик на стопански криминалитет, организираната криминална активност се изразува во следните области: деликти поврзани со конкурси на кои учествуваат стопански субјекти, финансиски измами (пред сè во однос на вложување на капитал), измами во областа на субвенции, изнуди поврзани со работењето на стопанските субјекти, како и електронска пиратерија односно масовно кршење на авторските права, фалсификување на документи и хартии од вредност.²⁶

Една од најистакнатите закани за националната безбедност од организираниот криминал е способноста да се корумпираат владините

²² Thachuk, K., "Corruption: The International Security Dimension", NDU Symposium, February, 2002, p.p 4

²³ Noble. R., Interpol Press Release, October 8, 2001.

²⁴ Thachuk, K., "Corruption: The International Security Dimension", NDU Symposium, February, 2002, p.p 1.

²⁵ Kube.E, Störzer.U., Timm.K.J., "Kriminalistik-Hanbush für Praxis und Wissenschaft", Stuttgart, München, 1994, стр. 447.

²⁶ Ibid., стр.505.

службеници и да се купи правдата. Криминалците бараат да купат политичка помош и заштита од нивните противници и од правдата. Како резултат на тоа тие ги „киднапираат“ функциите на државата.

Корупцијата кога е оставена непроверена, води до разочараност на популацијата од владата и има корозивен ефект на лојалноста на граѓаните спрема владата. Лојалноста е поставена на погрешно место, особено во емигрантските, малцинските или етничките заедници. Таа води до формирање на девијантни субкултури и создава внатрешни разлики.

Употребата на корупција преку меѓународниот организиран криминал е сериозна закана, и треба да биде разбрано кои потреби треба да бидат инкорпорирани поцелосно во меѓународните трудови за борба против корупцијата. Корупцијата е исто така инструмент на организираниот криминал. Додека овој инструмент е прилично ефективен на места каде корупцијата е веќе распространета, може да се користи и за создавање корупција. Сè на сè, целната корупција користена од страна на организираниот криминал е партикуларно штетна: ги неутрализира органите за спроведување на законот и царинските служби, како и националниот судски систем; има корозивен ефект врз финансиските институции; ги изобличува приоритетите на политичките партии и националните влади; го прави општеството нецивилизирано. Општо кажано целата корупција го крши имунитетот на политичкото тело.²⁷

Корупцијата претставува еден мошне сложен и опасен проблем кој го разорува светскиот економски и политички систем. Корупцијата денес царува на сите нивоа, што значи дека не се заобиколени и највисоките политички и државни кругови.

Мерки за ефикасна борба против корупцијата

Стратегиските извештаи објавени од големите меѓународни хуманитарни и економски организации нагласуваат серии од широко прифатени причини за корупција и нејзините стратегиски импликации. Пауло Мауро (P. Mauro), истражувач и стратегиски аналитичар за меѓународниот монетарен фонд, се осврнува на овој развоен консензус: „Ние имаме разумни теоретски разбирања за причините и последиците од корупцијата, и почнавме да согледуваме до кој степен е достигната оваа врска низ практични истражувања. Консензусот укажува дека корупцијата е сериозен проблем, и

²⁷ P. Williams. "Threats from non-state actors / criminal networks", 2004.

неколку органи од меѓународната сцена почнаа да применуваат тактички мерки за да ја зауздаат²⁸.

Во современата европска наука и практика се истакнува дека проблемот на корупција сè уште постои, односно дека борбата против корупција е на „дневен ред“ на правната политика, но сепак, предност мора да се даде на меѓународната соработка.²⁹

Корупцијата им се припишува на авторитарните режими, кои се со големина и ширина на државни органи и се способни да создадат антиконкурентни економски и политички пазари кои создаваат економски наемници и им овозможуваат на владините официјални лица да имаат висока позиција, моќ и автономија. Корупциските практики се поврзани со намалување на националната економска ефикасност, дестабилизацијата на меѓународната трговија и протекот на капитал, ослабувањето на легимитетот на новопојавените демократски институции. Предложените стратегиски одговори вклучуваат широки тактики на приватизација, либерализација и демократизација кои се комплементираат со посебни стратегии како зголемувањето на платата на владините службеници, построги законодавни инструкции и административни стратегии и генерални средства со поголема транспарентност и одговорност во владините посредувања. Овие извештаи на причините, ефектите и соодветните одговори на корупцијата се впечатливо доследни со политичките цели и надворешните стратегии на западните нации, со што се овозможува широк и силно инструктивен контекст од кој произлезениот „проблем“ на корупција може да биде согледан и да биде размислувано за истиот.³⁰

Поради зголемената свест за корупцијата, како и за ефектите за нејзината штетност во последните дваесет години, се организирани голем број меѓународни конференции не само на национално туку и на меѓународно ниво.

Заеднички именител на сите овие конференции е дека најголемите препреки во борбата против корупција потекнуваат поради:

1. непостоење на прецизна и единствена меѓународно призната дефиниција за корупција;

²⁸ Mauro.P., "Corruption: Causes, Consequences and Agenda for Further Research", Finance and Development 35 (1), 1998, p.p 11-14.

²⁹ Heine,G., " Korruptionbecämpfung im Geschäftsverkehr durch Strafrecht?", Stämpfli Verlag, Bern, 2003, str. 534.

³⁰ Williams, J and Beare.M. "The Business of Bribery: Globalisation, Economic Liberalization and the Problem of Corruption" in Beare. M edition: "Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption", University of Toronto Press, 2003, p.p 96-97.

2. неможност да се утврди одговорност за подмитување на странските службеници од меѓународни димензии и
3. нееднакво третирање на одговорноста на корупцијата во приватниот сектор.³¹

Корупциската активност, во смисла на злоупотреба на информациите (посебно во трговијата), злоупотреби на лицитацијата, прекршување на правилата за економските врски и сл., тешко се докажува, најчесто, поради неадекватност или неприменливост на контролните механизми, недефинирани системи на компетенција и други причини.³²

Корупцијата, без сомневање, во сите земји на светот се смета за кривично дело кое ѝ штети на економијата на една држава, но и на нејзиниот морал и углед.

Учесниците во корупциските дејствување, наместо да се потпираат на законски пропишаните врски во политичките и економските контакти, тие ги користат вониституционалните патипшта и врски на тој начин што понудуваат или добиваат одредена добивка.

Со одредбите на поголем број кривични закони (посебно во Европа) корупцијата подеднакво е инкриминирана и казнива не само во општествениот (државниот) туку и во приватниот сектор. Во светот, а посебно во земјите на Европската унија денес преовладува став, односно правило, дека сите јавни службеници мораат да бидат доволно платени, а со тоа и лојални на државата.

Притисокот на националните парламенти да донесат строги закони против корупцијата во последните неколку години донесе одредени резултати после познатите промени во односите помеѓу Запад и Исток и постојаниот процес на интеграција на поширок политички и економски план.

Напорите да се интернационализира прашањето за корупцијата почна на крајот од 1990 години и првите чекори беа направени на регионално ниво. Пред да дојде прашањето за корупцијата на меѓународниот дневен ред, односно, агенда, бројни антикорупциски договори беа потпишани во доцните 1990 години. За воспоставување на норма против корупцијата сите региони беа мотивирани од деструктивните мултидимензионални влијанија на корупцијата во државите. Следните регионални антикорупциски договори беа усвоени во втората половина на 1990 години: американската конвенција против корупцијата, усвоена од организацијата на американските држави на 29 март

³¹ Стајић, Љ., „Основи безбедности“, Полициска академија, Београд, 2004, стр.133.

³² Ibid., стр.132.

1996 година,³³ конвенцијата за борба против корупцијата, усвоена од Советот на Европската унија на 26 мај 1997³⁴; граѓанската конвенција за корупција усвоена од комитетот на министри на Европскиот совет на 4 ноември 1997 година³⁵ и африканската конвенција за спречување на корупцијата усвоена од владата на африканската унија на 12 јули 2003 година³⁶.

Понатамошни меѓународни напори против корупцијата беа направени за време на меѓународната конференција за финансиски развој, водена од ООН од 18–22 март 2002 година во Монтереј, Мексико³⁷, каде се усвои консензус според кој корупцијата е утврдена како сериозна препрека за искоренување на сиромаштијата и главна пречка за економски и витален развој.³⁸ Договорот бара од државите да ги прогласат корупциските активности за незаконски, како и соработка со други држави за искоренување на корупцијата. Важноста на овој договор е во тоа што е прв меѓународен документ, со кој се донесени нови стандарди. Усвојувањето и потпишувањето на овој договор во декември 2003 година, јасно покажа дека меѓународната заедница воспостави норма против корупцијата, која почна да се гледа како глобален проблем.

Успешноста на овој договор се должи на блиската соработка помеѓу владите, полицијата и други организации.

Како и да е, и покрај фактот дека со договорот е постигнат екстремно позитивен чекор во борбата против корупцијата како глобален проблем, има уште многу да се направи.

Заклучок:

Корупцијата е големо и тешко зло со кое државата мора енергично да се бори. Проблемот на корупција најефикасно се решава со развивање на ефикасни методи на откривање, разјаснување и докажување на овие кривични дела, односно создавање фактички услови за примена на нормите на материјалното кривично право во оваа област. Самото пропишување на цела низа посебни инкримации, т.е. предвидување на тешки казни за кривичните дела на корупција, не претставува делотворно решение. Таквите видови на интервенции во кривичното законодавство можат да постигнат само ограничен „маркетинг“ ефект во однос на пошироката неинформирана јавност,

³³ Organization of American States website: <http://www.oas.org/juridico/english/Treaties/b-58.html>.

³⁴ Council of the European Union website: http://ue.eu.int/ejn/data/vol_a/4a_convention_protocole_accords/interets_financiers/11542en.html.

³⁵ Council of Europe website: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/174.htm>.

³⁶ African Union website: http://www.africa-union.org/Official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/Convention%20on%20Combating%20Corruption.pdf.

³⁷ The UN website on International Conference on Financing Development, www.un.org/esa/ffd.

³⁸ Monterrey Consensus, Paragraph 13, <http://www.un.org/esa/ffd>.

со кој ништо битно не се постигнува на планот за ефикасно сузбивање на кривичните дела во кои припаѓа корупцијата, освен залудно трошење енергија.³⁹

Борбата против корупцијата станува значајна компонента во борбата против меѓународниот организиран криминал и тероризам. Важен меѓународен јаз се развива меѓу оние држави кои им даваат на криминалците и терористите прибежиште и оние кои тоа не го прават. Оставајќи ги групите без место на планирање заговори и извршување на криминални потфати ќе се спречат нивните сегашни и идни операции. Затворањето на авенијата на корупцијата ќе биде важно за намалувањето на можностите тие да навлезат или останат во некоја држава подолго. Корупцијата е меѓународен безбедносен проблем кој не познава граници и кој мора да се признае, за да се добие борбата против меѓународниот тероризам и организираниот криминал.

ЛИТЕРАТУРА:

1. African Union website: http://www.africa-union.org/Official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/Convention_20on%20Combating%20Corruption.pdf.
2. Council of Europe website: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/174/htm>.
3. Council of the European Union website: http://ue.eu.int/ejn/data/vol_a/4a_convention_protocole_accords/interets_financiers/11542en.html.
4. Glynn, P., Kobrin, S.J and Naim, M., "The Globalisation of Corruption" in Elliot, ed., "Corruption and the Global Economy", 1997.
5. Heine, G., "Korruptionbecämpfung im Geschäftsverkehr durch Strafrecht?", Stämpfli Verlag, Bern, 2003.
6. Kaufmann, D., "Corruption: The Facts", Foreign Policy 107, 1997.
7. Klitgaard, R., "Controlling Corruption", University of California Press, Berkeley, 1998.
8. Котовчевски, М., "Национална безбедност на Република Македонија" (трет дел), Македонска Цивилизација, Скопје, 2000.
9. Kube, E., Störzer, U., Timm, K.J., "Kriminalistik-Hanbush für Praxis und Wissenschaft", Stuttgart, Munchen, 1994.
10. Leiken, R. S. "Controlling the Global Corruption Epidemic", Foreign Policy, 1997.
11. LeVine, V.T., "Political Corruption: A Handbook, " Transnationals Aspects of Political Corruption".
12. Mauro, P., "Corruption: Causes, Consequences and Agenda for Further Research", Finance and Development 35 (1), 1998.
13. Monterrey Consensus, Paragraph 13, <http://www.un.org.esa/ffd>.
14. Noble, R., Interpol Press Release, October 8, 2001.
15. Organization for Economic Cooperation and Development, OECD Working Papers: OECD Symposium on Corruption and Good Governance, vol. IV, no 78, Paris, 1996.
16. Organization of American States website: <http://www.oas.org/juridico/english/Treaties/b-58.html>.

³⁹ Шкулић, М., IOрганизовани криминалитетв, Досије, Београд, 2003, стр. 178–179.

17. Програма за развој на Обединетите нации, „Извештај за навремено предупредување“, Лидија Георгиева: Лична и јавна безбедност, септември, 2005,
18. Стајић, Љ., „Основи безбедности“, Полициска Академија, Београд, 2004.
19. Sutton, R.H., "Controlling Corruption through Collective Means: Advocating the Inter-American Convention against Corruption", Fordham International Law Journal 20, 1997.
20. Тасева. С., „Превенцијата на криминалот и корупцијата во постконфликтните општества“, Скопје, 2004
21. Thachuk, K., "Corruption: The International Security Dimension", NDU Symposium, February, 2002.
22. The UN website on International Conference on Financing Development, www.un.org/esa/ffd.
23. Transparency International, Transparency International Canada Newsletter 2(2), 1997.
24. Williams. J and Beare.M., "The Business of Bribery: Globalisation, Economic Liberalization and the Problem of Corruption" in Beare. M edition: "Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption", University of Toronto Press, 2003.
25. Williams. P., "Threats from non-state actors / criminal networks", 2004.
26. World Bank, "Helping Countries Combat Corruption", The Role of the World Bank. 1997, <http://www.worldbank.org>.
27. World Bank., "Reducing Corruption", World Bank Policy and Research Bulletin, 8(3), 1997, <http://www.worldbank.org>.
28. Шкулић, М., „Организовани криминалитет“, Досије, Београд, 2003.

2

*Геополитички, геостратејски, военополитички
и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната*

ТРЕТМАНОТ НА ТЕРОРИЗМОТ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ КОНВЕНЦИИ

Методи ХАЏИ-ЈАНЕВ

Армија на Република Македонија

Апстракт: Живеејќи во услови кога прашањето за справување со тероризмот како феномен е на врвот од меѓународната агенда, не само на чисто безбедносен план, туку и во контекст на економската и социјалната светска стабилност, сè поургенно е потребно од изнаоѓање соодветни меѓународни правила кои успешно ќе го регулираат овој проблем, онака како што постои историја со војната. Овие правила треба да извршат принципи кои ќе имаат проактивна улога во процесот кон справување со тероризмот, а не атомизиран и "поси фесум" процес. Ова е важно да се разбере бидејќи само на тој начин цивилизираните народи можат да ги избегнат замките од кои правилата на однесување и општите принципи на цивилно поведење нема да останат нупотребливи. На тој начин ќе се избегне блокирање на системот, што ќе го спречи уништувањето на меѓународната заедница, исто како што се случило со Лигата на народите и нејзините неуспех да изнајде решение за надминување на недоразбирањата и опсесивно од политичка волја за справување со војната.

Клучни зборови: тероризам, меѓународно право, меѓународна конвенција, резолуција, Обединети нации

THE TREATMENT OF THE TERRORISM IN INTERNATIONAL CONVENTIONS

Abstract: Living in conditions where the question of dealing with terrorism as a phenomenon, is on the top of the international agenda, not only as pure security issue, but also seen in through the context of international economic and social stability, the need of finding appropriate international rules which are going to frame this evil, on the same way that they did with the war, is more then urgent. These rules should established principles that will have proactive role in the approach of hindering the terrorism, but not approach, which is atomised and post festum. This is very important to understand, because only on this way the civilized

people could avoid the entrapments, from which the international rules and basic principals of civil behaviour will remain ineffective. Thus, the blocking of the system will be avoid, which will prevent destruction of the International Community, the same issue on which League of Nation fail to succeed (to overcome the misunderstanding and absence of political will of finding the solution to encounter the war).

Key words: *Terrorism, International law, Interntional Convention, Resolution, United Nations*

Вовед

Феноменот на тероризмот, разбран како насилство, а нешто подоцна и како политичко насилство, може да се следи низ историјата пред сè преку развојот на организираниот начин на човековото живеење. Тоа задолжително упатува на фактот дека тероризмот мора да има трага во анализите на меѓународната регулатива, која освен тоа што има за задача да воспостави соодветен однос помеѓу субјектите на меѓународниот систем има за задача да изгради принципи кои ќе се почитуваат и кои ќе бидат своевиден патоказ во поведението на субјектите. На тој начин меѓународната регулатива составена од општо прифатени принципи-обичаи на однесување (дел пишани, а дел кодифицирани во соодветен пишан документ) кои станале традиција во општењето меѓу субјектите и договори кои се одраз на волјата на субјектите (кои учествувале во ваквиот чин на одречување, односно прифаќање на некакво дејствување или недејствување), е таа која ги поставува рамките на однесување на субјектите на меѓународното право. Следењето на трендот на современото живеење, а со тоа и адаптирањето на одредени правила на современиот начин на живеење го овозможува прогресивниот развој кој најчесто е присутен во документите на меѓународните институции во кои постои делегиран субјективитет од страна на оригинерните субјекти-државите. Имајќи го ова предвид, а знаејќи дека тероризмот како феномен е тешко да се локализира во време на инензивни интеракциски консидарации, овој текст има за цел да го истражи пристапот кој го има меѓународното право кон тероризмот. Ова е посебно актуелно, пред сè заради последиците кои ги предизвикува тероризмот во меѓународните односи. Кога се зборува за вакви односи мислам на нарушување на односите помеѓу долгогодишните партнери во поглед на прашањето на антиципирачката самоодбрана, но и во поглед на целокупната безбедност. Тероризмот во услови на строго дефинирана употреба на сила во меѓународните односи претставува единствена опција која прекутно е оставена без консензус во неговата осуда. Мутирањето на кое сме сведоци, кое делумно е одраз на инертниот однос кон овој феномен, заради отсутвото на политички консензус за справување со него е дополнителен проблем кој го остава меѓународното право без реална енергија и доволно применливи правила, барем досега, да се справат со истиот. Дополнителен поттик за пишувањето на една ваква тема претставуваат и обидите и посветеноста на ОН да изнајдат решение за законско подведување и сузбивање на овој феномен. Интересот за оваа тема е евидентно зголемен, при што некои се обидуваат да го доведат во прашање и кредибилитетот на ОН во врска со способноста

на ОН да се справи со еден предизвик како што е тероризмот.

1. Историски преглед на развојот и еволуирањето на ставот кон тероризмот

Како што војната го следи човекот од појавата на цивилизацијата, така и тероризмот изразен преку земање на заложници и атентати, како тактика на послабиот, го следи човекот во развојот и неговото еманципирање. Сепак, како појава во историјата, тероризмот се бележи уште пред Христосовото раѓање, кога атентатот извршен над некој тирански владетел, не само што бил простен, туку бил и пофалуван, како значаен и способен чин. Од овој период е значајно да се спомене и терористичкото лудило на атентатори кое ги зафатило краиштата во Персија и Асирија, кои што во XI век ширеле огромен страв низ Отоманската Империја.

Одредени историски прегледи, делата на Робеспјер ги класифицираат во актите на тероризам, што значително го менува концептот за пристапот кон тероризмот. На тој начин, за време на Француската револуција во XVII век, освен како тактика на послабиот кон посилниот, тероризмот се практикувал и како тактика за зачувување на позицијата и пресметување со противниците-опонентите.

Тероризмот не мирува ниту за време на Американската револуција. Неговата жестина, првенствено насочена кон Британците и нивните колонијални симпатизери, која молкум била дозволувана, им овозможила на одредени бандитски групи да користат различни тактики на терор.

Настапот за Болшевиците на политичката сцена е, исто така, во контекст на тероризмот. Тоа е изразено преку две нивоа на влијание. Првото е влијанието кое е комбинација на делото на Нечев („Катахизисот на револуционерот“) и концептот на Бакунин („За тактиките на пролетаријатот“), а второто ниво се прагматичките стратегии на Ленин за револуционерен терор. Ваквиот пристап им ја „отвора вратата“ на болшевиците и на комунизмот во Русија, при што, во духот на зачувување на идејата започнува т.н. диктатурата „во името на пролетаријатот“. Овој начин на владеење ќе продолжи да се практикува и во наредниот период, заради што во голема мерка ќе остави печат на масовен и крвав тероризам, познат како државен тероризам.

Она пак, што на овие простори се случувало е исто така значајно, особено кога се зборува за периодот на крајот на XIX век и почетокот на XX век. Грабнувањето на мис Стон или поконкретно, киднапирањето заради добивање одредена сума на пари за оружје, а подоцна и појавата на Солунските атентати од страна на група млади македонски интелектуалци, кои биле под влијание на анархичните идеи, се „достоен репрезент“ за присуство и постоење на

тероризам и на овие простори.¹

Колонијалното ропство во голем број држави во светот, во првата половина на XX век, претставува погоден инкубатор за поголем број терористички движења (се појавувале паралелно со народноослободителните движења), што во терористичките акти што ги изведувале гледале мотив да ги раскинат синцирите на колонијалното ропство наметнато од западниот свет.

Нараснувањето на немирите во периодот од 1950 - 1970 година, кога насилството станува доминантна форма, одбележува период во кој ефектите на тероризмот се користат за социјално и политичко издигање на одредени социјални групи или општествени организации. Главни карактеристики за тероризмот во овој период се: насоченоста на тероризмот кон постигање политички цели, растење на политичкиот рејтинг, нападот на непријатели без атрибуција, или користењето на истиот како ефтино и ефикасно средство за водење надворешна политика. Најповеќе, ваквите ефекти се предизвикани од еуфоријата која била генерирана од деколонизациските борби. Инспирирани од позитивниот став кој почнал да се гради кон правото на самоопределување (последица на политичките околности), како тренд на тоа време², одредени радикални претставници на ослободителните движења го практикуваат тероризмот како тактика која е оправдана и прифатена.

Последната деценија од XX век е карактеристична по тоа што според своето манифестирање, тероризмот ги надминува границите на сопствената дефиниција. Ова е период во кој тој мутира и ја надминува традиционалната слика која се има за него. Денес, недореченоста на одредени меѓународни правила кои регулираат вакво поведење, експанзијата на развојот на меѓународното право за правата на човекот, како и, праксата на пристапот кон овој проблем, создадоа вакуум што влијаеше врз еволуирањето на тероризмот. На тој начин, сè почесто сме сведоци на врска помеѓу криминалните организации и тероризмот, но и на хибрид кој го загрозува човековото егзистирање (желбата на терористите да употребат оружје за масовно уништување). Структурата на тој хибрид ја предводат масовни криминални структури, кои за „легалзирање“ на трговијата со луѓе, дрога и оружје, вешто манипулираат и ги разгоруваат „подзаспаните“ идеи на радикалните фундаменталистички групи. Посветени на целта за уништување на своите политички и верски противници, тие применуваат соодветна тактика

¹ Темиците - како што тие себеси се нарекувале, сметале дека со терористичките акции ќе го свртат вниманието на Европа, види: В.Стојчев, „Воена историја на македонскиот народ“ Скопје 2001

² Овој период е познат како хуманизирање на меѓународното право. На тој начин, постојат размислувања дека бил легализиран и тероризмот во име на народноослободителните војни. Пошироко: Tomaševski K., „Izazov terorizma“, Napredak, 1983 год. стр 285

(микс од тероризам и герила), ги ставаат човековите права како штит пред себе (користејќи ја еуфоријата на антиколонијалните движења) и ја морализираат својата акција (заштитници на религијата во очите на масите), со што ги оставаат останатите актери затечени во меѓупросторот во кој нема соодветен меѓународно правен одговор.

Ваквото елаборирање на историскиот развој има две цели. Првата цел е во функција на втората, а се однесува на посочувањето на различниот став кој се градел кон тероризмот. Тој се движи на линијата: од негово одобрување (историски како дел од војната), преку неутрален став (со забраната на војната и користење како средство за остварување на своите права за време на седумдесеттите години од минатиот век) до негирање и осудување (заради катастрофалните последици кои ги предизвикува).

Втората цел е во контекст на последниве тези (прашањата на употреба на сила во контекст на предвремената-антиципирачка самоодбрана), кои покрај останатото предизвикаа сериозни импликации врз долгогодишните сојузници (САД и европските држави-најголем дел членки на ЕУ). Поткрепата на ваквите тези ќе мораме да ја побараме во реалната поставеност на правилата на меѓународното право кои се посветени на меѓународно-правно регулирање на овој феномен. Тоа ќе ни помогне да формираме став за темелноста во пристапот на овој корпус меѓународни правила, но и да изградиме слика за тоа дали истите се доволни сами по себе, или е потребно изнаоѓање решенија кои ќе дадат соодветен одговор за тоа како и на кој начин да се регулира феноменот на тероризмот. Ова е посебно актуелно ако се знае дека една од агендите на ОН, од која меѓу другото зависи и кредибилитетот на ОН, е успешно справување со тероризмот преку усвојување соодветна конвенција. Таа конвенција задолжително мора да генерира правила кои треба да го вклучат тероризмот и да создаде принципи, но и да обезбеди нивно почитување во решителната борба против ова зло.

2. Меѓународното право за тероризам

Во услови кога тероризмот егзистира надвор од границите на една држава и претставува феномен кој има глобална меѓународна димензија, како потреба се наметнува активирањето на правилата на меѓународното право во функција на спречување на тероризмот и воспоставување ред во меѓународниот поредок.³

Анализата ,пак, на делот од меѓународното право кој го третира тероризмот укажува на неколку карактеристики и тоа:

³ Turk D., "Views and Opinions", - International Law and Terrorism, Studies and Articles, 1987,

Прво: присуство на меѓународно-правни правила кои што непосредно го уредуваат тероризмот (директно применливи правила);

Второ: меѓународно правни правила кои посредно се однесуваат на тероризмот (индиректно применливи правила) - правила кои што уредуваат содржина која е реално или потенцијално поврзана со тероризмот, без да содржат одредби кои директно се однесуваат на тероризмот.

Во контекстот на целта на овој наслов втората група правила нема да биде предмет на детално елаборирање, но од интерес на појаснување на нејзиното присуство, накратко ќе ја објасниме содржината и влијанието врз тероризмот.

Индиректно применливите правила можат условно да се поделат во три групи.

Првата група правила ја сочинуваат човековите права и посебно, принципот на самоопределување (можеби најконтраверзната материја од меѓународното право). Оправдувајќи го тероризмот со борбата за човекови права, терористите настојуваат да ја избегнат општата осуда на меѓународната јавност. Дилемите за оправданоста на користењето на насилство во име на заштита на човековите права, терористите ја искористуваат за злоупотреба на принципот на самоопределување. Со тоа, во услови на отсуство на јасна дефиниција за тероризмот се создава јаз помеѓу непосредно и посредно применливите правила, што го слабее политичкото единство за спречување на тероризмот.

Втората група ја сочинуваат правилата на војување, посебно нормите на Женевските конвенции од 1949 година и двата Протокола на овие конвенции од 1977 година, кои се активираат поради ставањето на човековите права како штит пред себе во оправдувањето на методот за оставрување на своите цели-тероризам (тактиката - микс од герила и класичен тероризам).⁴

Конечно, се јавува една *трета група* на правила поврзани со новото практикување на интервенцијата, позната како антиципирачка или предвремена самоодбрана, што е резултат на активностите кои се преземаат за спречување на тероризмот (заради која е и латентниот конфликт на линија дел од Западна Европа и САД).

3. Правила кои непосредно се однесуваат на тероризмот

Една подлабока перцепција на изворите на меѓународното право покажува дека тие се без доволна енергија за да создадат соодветна база која ќе биде

⁴ Види пошироко во: "Женевски Конвенции од 12. Август 1949 година и Дополнителни Протоколи I и II од 1977 г." Црвен крст на Македонија, Скопје 1994 година.

водечка сила за креирање на соодветни меѓународни правила. Во тој контекст во поглед на тероризмот, постојат недоречености кои негативно се одразуваат врз нормите во меѓународното право кои го имаат за цел неговото регулирање.⁵ Така, ако ги погледнеме *обичаиите* како извор на меѓународното право, заради природата на проблемот (сурогат на војната) ќе констатираме дека не постои доволно силна рамка која ќе создаде услови за да се реши овој проблем. Обремени со напорите за уредување на војната, ниту *меѓународниите договори околу уредувањето на вооружениот судир*, не содржат правила со кои задоволително би го уредиле и тероризмот. Немањето меѓународен консензус во дефинирањето на тероризмот, е уште една потешкотија заради која обидите за правно уредување на тероризмот преку меѓународни договори и ставање на јасна линија на забрана на истиот пропаднаа. *Општите принципи на правото и правните начела признајќи од цивилизираните народи* заради општоста во случајов, која е во функција со договорите, како извори на меѓународното право, не даваат прецизно уредување на тероризмот, туку се однесуваат само на примена на тероризмот, ако претходно е обезбедено нормативна регулатива за дадениот феномен, во смисла на меѓународен договор - конвенција со која би се пропишало одредено поведење како тероризам⁶. Во спротивно, истите се надвор од игра како примарно решение за нормативно уредување на тероризмот.⁷ *Одлуките на меѓународните судови* како помошен извор на меѓународното право, не даваат некој посебен придонес бидејќи на теоријата не и е познат процес пред меѓународен трибунал кој што за предмет имал вршење на дело тероризам (сите дела за тероризам се решавани пред внатрешните судови).⁸ Со ова изворите на меѓународното право за тероризмот се ограничени само на одредени *конвенции* кои како резултат на политичката клима во меѓународниот систем, наместо да го спречат тероризмот како

⁵ За изворите на меѓународното право пошироко во: S. Williams & A. Mestral, *An introduction to International Law* (2d ed. 1987);

⁶ Turk D., "International Law and Terrorism" стр 30, а исто и во I. Brownlie, "Principles of Public International Law Third Edition", Oxford

⁷ На пример: начелото на сослушување на странките *aoder et altera pars*, за да се примени кога терористот ќе биде фатен и изведен пред националните судски органи, се јавува само како секундарна регулатива во смисла на спроведување на фер судска постапка кон терористот, но не и како негово примарно нормативно уредување во смисла на одредување на акт кој е нормативно регулиран.

⁸ Единствен случај за тероризам, кој е познат да се води пред меѓународниот суд е во врска со прашањето на интерпретација и примена на Монреалската конвенција, посебно повикнувањето на чл. 14 од Конвенцијата, во случај на спор и определување на надлежна арбитража е случајот Локерби – Шкотска, помеѓу САД, ВБ и Франција од една страна и Либија од друга страна, во врска со екстрадицијата на напаѓачи од либијска националност, но не и за самиот чин на тероризам. Види: *Arbitration and Judicial Settlement of Disputes The World Court. IJ.C. Reports 1992, p.3 стр.1040-1044*

глобален феномен, создадоа простор за земање на замав на истиот и прераснување во еден од јавачите на апокалипсата, кој има код на: *злосторство, вооружен акт, криминален акт и акт на злодела против човештво*, но истовремено и акт кој создава конфузии на кои што многу често се наседнува.

Со тоа, во присуство на одредени конвенциите со кои директно се уредуваат само одредени аспекти на тероризмот, меѓународната борбата се чини е јалова бидејќи, истата како таква, се одвива на сегментно, наместо на глобално ниво. Сепак, влијанието на политиката врз развојот на настаните во периодот од 1963 год. до 1979 год. придонесе овие конвенции да дадат позитивен импулс во борбата против тероризмот, особено ако се има предвид фактот дека се донесени во рамките на ОН. Меѓутоа, аномалијата околу дефинирањето на тероризмот е специфична и за оваа група конвенции, како и за конвенциите кои се донесени подоцна било на регионално, или на глобално ниво. Исклучок од ова претставува Конвенцијата за спречување и казнување на тероризмот од 1937 година⁹

4. Меѓународните конвенции кои непосредно се однесуваат на тероризмот

Анализата на конвенциите кои се донесени во името на тероризмот и директно се насочени кон негово сузбивање, покажува дека тие содржат регулатива која може условно да се подели во неколку делови: а) Конвенции кои ги заштитиуваат меѓународните комуникации, б) Конвенција за спречување и казнување на кривични дела против лица под меѓународна заштита, вклучувајќи ги и дипломатските агенти, в) Меѓународна конвенција против земање заложници и г) Меѓународни конвенции кои содржат регулатива што го санкционира тероризмот како криминален акт.

Поделбата во такви групи е пред сè со цел да го засили фактот дека, директните акти кои го тангираат тероризмот во меѓународното право немаат глобален пристап на негово сузбивање, туку заради проблемите кои погоре беа опишани имаат сегментен третман, настојувајќи да сузбијат некоја негова појава одделно.

а) Конвенции кои ги заштитиуваат меѓународните комуникации

Првата група конвенции содржи регулатива која ги санкционира *делата против меѓународните комуникации*. Овие дела се противправни и се санкционираат независно од какви мотиви се предизвикани и кои се нивните

⁹ Convention for The Prevention and Punishment of Terrorism, Geneva, 16 November 1937. League of National Official Journal, vol 19, (1938) 23-29

сторители. Во овој домен е донесена *Светската јоштенска конвенција* со која се предвидува дека е потребно државите да преземат мерки за донесување на потребни законодавни начела со кои ќе се спречат дела кои би го загрозиле животот на невиното население преку ставање на експлозивни и други видови убиствени материјали или супстанции.¹⁰ За разлика од овде на полето на *воздухопловната комуникација* донесени се три Конвенции кои регулираат одредена област. Делата кои се регулирани со материјалното право кое го генерираат одредбите од овие конвенции, ќе се третираат како *кривични дела* и за истите е *задолжителна експрадицијата*. Таква е *Токијската конвенција од 1963 година*¹¹, која поради времето во кое е донесена не содржи подробни дефинирања на дела за кои се однесува, како што тоа го прави Конвенцијата донесена во Хаг позната како *Хашка конвенција за сузбивање на киднапирање на авиони од 1970*¹². Хашката конвенција преку два елемента, го поставува принципот *aut dedre aut judicare*, но никако не смее да се сфати дека го поставува принципот *aut dedre aut punire*. Таа прво: содржи регулатива со која ги обврзува потписничките да преземат строги мерки против сторителите и второ: содржи елементи со кои се осигурува кривичното гонење и јурисдикција на судот. Тоа овозможува судот на државата на чија територија е извршен актот, независно за чиј државјанин станува збор, да ја задржи јурисдикцијата.

Третата, Монреалската конвенција од 23.09.1971 год. и Протоколот на истата од 24.02.1988 год. се однесуваат исклучиво на засилување на заштитата на воздушниот меѓународен сообраќај, ставајќи го акцентот на техниката со која се извршуваат вакви акти, без да развие нормативна содржина која ќе ги уреди постапките за кривично гонење и казнување на сторителите (удирајќи по последиците наместо по причините со тоа).

Посебно значајни се и напорите на Генералното собрание на ОН кои ги правеше во насока на поттикнување на државите преку различни облици на ратификација на донесените акти до засилување на осудата во Резолуциите кои во својот домен ги има донесено на ова поле. И покрај се, повторно се чувствува ставот дека напорите за сузбивање на ова зло се недоволни и има присуство на недореченост. Ваквата констатација е резултат на хендикепот

¹⁰ Svjetska poštenska Konvencija, Službeni list SFRJ, Dodatak: Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, 1959, str.2, čl 47,60

¹¹ Оваа конвенцијата донесена во Токио 1969 г., а на сила стапила 1969 г. Истата е депонирана од страна на организацијата на Меѓународната Организација за Цивилна Авијација и прифатена и од ОН.

¹² Конвенцијата за сузбивање на киднапирање на авиони е донесена 1970 г., а на сила стапила 1971г. Депонирана од страна на владите на Руската Федерација, О.Кралство и САД.

кој е последица на политичките интереси, заради што обидите за законско регулирање на тероризмот се *post festum*, а не превентивни. На тој начин, материјалните норми се со истрошена енергија за воспоставување на регулатива најповеќе, бидејќи имаат делумен, а не глобален третман кон тероризмот.

Следен недостаток кај конвенциите за заштита на воздушниот сообраќај, е тоа што одбраната од терористичките акти не е предмет на усвоената регулатива. Наместо тоа, нормите се посветени на инкриминација на делата, кои пак, сами по себе претставуваат напад на лица и средствата за комуникација помеѓу државите. Тоа пак, ја наметнува констатацијата дека и во двата случаи се јавува заштитата на објектите на напад како темел и цел на регулативата, без да се направи обид за одредување на посебни елементи кои се сметаат за забранети, или да се направи класификација на таквите елементи. Истите проблеми се содржани и на полето на заштита на дипломатијата.

б) Конвенција за спречување и казнување на кривични дела против лица под меѓународна заштита, вклучувајќи ги и дипломатските агенти

На полето на заштита на дипломатијата исто така се направени обиди за решавање на проблемите со кои се соочува меѓународната заедница со тероризмот. На ова поле меѓународното право е доста искусно и располага со низа договори (покрај вообичаените обичајни правила на дипломатското право), кои се донесени во насока на пропишување обврски за заштита и неповредивост на органите за меѓународни односи. Во 1973 год. е донесена Конвенцијата за спречување и казнување на кривични дела против лица под меѓународна заштита, вклучувајќи ги и дипломатските агенти¹³. Оваа Конвенција детално го утврдува кругот на меѓународно-правно заштитените лица и донесува листа на дела кои се сметаат за забранети и казниви, а кои дела се насочени против лицата за чија заштита е донесена оваа Конвенција. Како најзначаен дел од Конвенцијата е инкриминацијата на кривични дела со умисла со исклучиво потпирање на нивните објективни елементи, без да се испитуваат причините или мотивите. на тој начин не се остава можност за изнаоѓање елементи, со кои се дава можност делата да се потпрат на концептот за политички деликт.¹⁴ Мошне значајно е да се спомене дека, одредбите од

¹³ Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons Including Diplomatic Agents, усвоена со резолуцијата на ГС на ОН 3166 од 14. 12.1973, а на сила стапила 1977.

¹⁴ Комисијата за меѓународно право во придружниот коментар на Нацртот на конвенцијата го дава следното објаснување: "... додека намерата се смета за основен елемент на кривично дело наведена во член 2, изразот без разлика на мотивот, изразува универзално прифатено начело со кои превладувачки елемент е намерата за извршувањето на делото, а не причината заради која е извршено. GAOR, 27th session, Supplement No. 10, str.94 - 95 , UN Doc. A/8710, Rev. 1 (1972)

Конвенцијата не навлегуваат во легитимноста на борбата за самоопределување.¹⁵ Со ова, се дава за право при толкувањето на Конвенцијата во име на борбата за самоопределување одредбите за инкриминација на кривичните дела предвидени со Конвенцијата да се стават надвор од правна сила.

в) Меѓународна конвенција против земање заложници

Работата на донесувањето на Меѓународната конвенција против земање заложници од 1976 год. до 1980 год., повторно го потврди горе споменатото покажувајќи дека постои поголема согласност за решавање дела кои се тесно дефинирани во поглед на тероризмот по сегменти, отколку универзален пристап кон овој проблем (проблем кои своите корени ги влече од немањето единствен став во однос на дефиницијата на поимот тероризам). Анализата на процедурата на донесување на оваа Конвенција покажува дека согласноста за донесување на Конвенција од ваков тип е евидентна и дека свеста за потребата од елиминирање на ова зло оди по нагорна позитивна линија (во насока на спречување на тероризмот).¹⁶

На заседанието на ГС на ОН на 17.12.1979 год. е усвоена Конвенцијата против земање заложници.¹⁷ Предноста на оваа Конвенција во однос на претходните (конвенции од областа на заштита на воздушниот сообраќај и заштита на дипломатските претставници), се гледа во фактот што оваа Конвенција го дефинира земањето заложници во однос на целта за која е извршено делото и тоа: секое лице кое ќе киднапира или лиши од слобода друго лице со цел, со ослободување на лицето да изнуди остварувањена одредена цел или, воздржување од дејство на некое трето лице, врши кривично дело земање заложници.

¹⁵ Резолуцијата на ГС 3166 од 1974 г. со налов "**Конвенција за спречување и казнување на кривични дела против лица под меѓународна заштита вклучувајќи ги и дипломатските агенти**", а за која се нагласува дека ќе се објавува секогаш со текстот на Конвенцијата, во својот член 4 истакнува дека одредбите од Конвенцијата во ниеден случај и на никаков начин не можат да ја загрозат легитимноста на борбата за самоопределување, а со тоа и на народите кои се борат против колонијализмот, окупијата, странска доминација, расната дискриминација и апартејдот.

¹⁶ Од извештајот на работната група на Комитетот задолжена за резгледување и расправа на сложени и суштински прашања, се гледа дека само по две заседавања била постигната согласност, во смисла на прифаќање на принципот дека, земањето заложници е дело забрането со меѓународното право, што пак од друга страна, овозможило да се постигне општа согласност дека не е дозволено да се дава право на кој било да зема заложници (no one should be granted an open licence for taking hostages) види - Report of the Ad Hoc Committee on the Drafting of an **International Convention Against the Taking of Hostages**.

¹⁷ По усвојувањето, Конвенцијата била отворена за потпишување, со услов по потпишување и ратификување од страна на дваесет и две држави, да стапи на сила, член 17 од Конвенцијата.

Со ова значи е битна целта која се има со делото кое е сторено, а не само чинењето на делото како дело. Обидот за стандардизацијата на законодавствата, кој е неопходен на ова поле, оваа Конвенција го прави преку членот 2 според кој, „...државите договорнички се обврзуваат делото земање заложници во сопствените законодавства да го класифицираат како кривично...“. Мошне битен момент во ваквата стандардизација е тоа што таа не е општа, туку го одредува и степенот на кривичното дело, наложувајќи им на државите-членки на Конвенцијата, истото да го подигнат на степен на тешко кривично дело.

На предлог на тогашна СФРЈ е даден и еден нов импулс во насока на превентивно дејствување против тероризмот, што е од посебно значење, но тој, за жал, сè уште нема заживеано во потребната форма.¹⁸

Сепак, се чини дека најконтраверзниот дел од меѓународното право „правото на самоопределување“, и проблемите околу него, не можат да се заобиколат и овде. Така, на расправата која што „ад хок“ ја водел Комитетот при ОН за Нацртот на Конвенцијата, покрај прашањето на дефинирањето на заложниците како невини жртви за остварување на политички цели, се поставени уште две прашања. *Прво* за третманот на земањето заложници во случај на национално - ослободителните движење и *второ* за актите на државата на *насилно ослободување заложници*.¹⁹

Најспорното прашање, правото на народот на самоопределување, е решено со внесување на релативно долг текст²⁰, за кој што и денес се поставува прашањето за потреба од истиот, во услови на постоење на дополнителните Протоколи I и II на Женевските конвенции од 1949 година. И покрај бројните расправи околу прифаќањето на општата забрана на земање на заложници постигната е општа согласност околу тоа дека, никој нема право да зема заложници (no one should be granted an open licence for taking hostages) исклучувајќи ја од оваа „привилегија“ и борбата во име на правото на самоопределување.

¹⁸ Ова е предвидено во членот 3 од Конвенцијата, со кој се предвидува дека државите ќе соработуваат по посебен пат за **спречување** на кривичните дела од членот 1. на Конвенцијата. Во него се вели: Секое лице кое ќе лиши од слобода или ќе задржува друго лице (заложник) под закана од смрт, тешка повреда или понатамошно задржување, со цел принуда на некое трето лице, правно лице, држава, меѓународна организација или конференција со цел да стори односно, се воздржи од чинење на некое дело (чин), врши кривично дело за што државите се должни да го прогласат како кривично дело кое е казниво со строга казна (член 1 од Конвенцијата). Соработката на државите во оваа насока е повеќе од неопходна ако се знае дека тероризмот има земено глобални размери.

¹⁹ Предлогот на Нацртот на конвенцијата за земање заложници кој го поднела СР Германија во чл 1. содржи дефинирање на таквото дело види: Report of the AD Hoc Committee on Drafting of an International Convention Against the Taking of Hostages, GAOR, 32nd session, Supplement 39, UNdoc. A/32/39 1977 исто и Report of the AD Hoc Committee on Drafting of an International Convention Against the Taking of Hostages, GAOR, 33 d session, Supplement 39, UNdoc. A/33/19 1978

Решението, пак, за второто прашање кое се наметнало на дискусијата на работната група за сложени суштински прашања во рамките на ад хок Комитетот, е дадено во членот 13 од Конвенцијата.²¹

Сепак, расправата за овие прашања укажува на фактот дека постои *de facto* несогласување околу дистанцирањето на тероризмот од борбата во име на правото на самоопределување. Тоа, пак, влијае да се појават несогласувања околу правото на интервенција на туѓа територија за заштита на сопствени државјани од терористички акт.²²

Како нов момент во однос на материјалното право кое предвидува кривична нормативна содржина е членот 9 од Конвенцијата²³, со кој државите можат да го задржат правото да не го испорачаат лицето кое е осудено за дело земање заложници, ако сметаат дека екстрадицијата на лицето е заради неговото расно, национално или политичко убедување или, пак, ако поради тие причини неговата положба би била отежната. Барьерата која овој член ја формира кон силата на спречување на тероризмот (најверојатно поради сè уште силното влијание на класичниот суверенитет на државите), повторно дава можност за присуство на политичките моменти. Иако, постојат ставови според кои целосното толкување на Конвенцијата во однос на ова прашање е во функција на тоа дека, државата и покрај се, е должна да преземе мерки за покренување на кривична постапка, сепак, останува фактот дека и ова е меѓупростор во кој од правна гледна точка, е тешко да се распознае поддршката на современиот тероризам. Со тоа, се овозможува чистиот криминал само затоа што „се обоил политички“ да се оправда и избега од лицето на правдата.

ѓ) Меѓународни конвенции кои содржат реѓулаива шшо ѓо санкционира итероризмои како криминален акти.

Оваа група конвенции ја сочинуваат две конвенции и тоа: Конвенција за сузбивање на терористички бомбардирања и Конвенција за сузбивањето на финансирање на тероризмот.²⁴ Она по што тие се издвојуваат од останатите

²⁰ Член 12 од Конвенцијата против земање заложници International Convention Against the Taking of Hostages

²¹ Членот 13 од посочената Конвенција вели: „Ништо во наведената Конвенција не може да се смета како оправдување за повреда на територијалниот интегритет или политичката независност на територијата спротивно на Повелбата на ОН“.

²² Во случаите кога терористичкиот акт се одвива на територијата на држава која ги поддржува терористите, државата која е матична, на лицата жртви на терористичкиот акт според членот 13 од Конвенцијата, е спречена да интервенира.

²³ Оваа одредба е донесена на предлогот на претставникот на Јордан.

²⁴ (International Convention for Suppression of Terrorist Bombings) од 25.11.1997 година и (International Convention for Suppression of the Financing the Terrorism) од 8.12. 1999 година, и двете депонирани во секретаријатот на ОН и донесени од ОН, а ратификувани од САД, В.Британија, Франција и т.н.

конвенции е тоа што тие регулираат содржина со која терористичките акти се третираат како криминални акти, без притоа да се однесуваат на заштита на конкретни институции, лица или комуникации од тероризмот. Членот 1 од Конвенција за сузбивање на терористички бомбардирања, ги дефинира термините кои ќе ги третира (*државно и владино средство, инфрструктурно средство, експлозив, или друго смртоносно средство, воени сили на државата, место од јавна употреба, јавен транспортен систем*). Во членот 2 од Конвенцијата за сузбивање на терористичките бомбардирања се вели дека, секое лице врши прекршок ако тоа лице незаконски и намерно доставува, поставува, детонира експлозив, или друго смртоносно средство во јавни места, држава или владин објект, јавен превоз, или објект на инфраструктура со намера да предизвика смрт или, сериозни телесни повреди или, со намера да предизвика голема штета на таквото место, објект или систем, која што штета причинува или, може да причини економска штета.

За разлика од класичниот, членот 2 од Конвенцијата дава еден посовремен пристап кон спречувањето на тероризмот. Оваа новина се однесува пред сè, на фактот што, со него се предвидува санкционирање на дела кои се насочени против воените сили на државата (како елемент на владата - владин објект).²⁵ Со тоа, ова е прв акт од ваков тип кој во себе конкретно уредува нова трендовна појава на тероризмот. Членот 2 од Конвенцијата во ставот 1, како кривично дело со овој акт го предвидува и *обидот за извршување на такво дело*, а ставот 3 ги санкционира соучесниците, организаторите и лицата кои на кој било начин можат да придонесат за извршување на ваквиот чин. Додека во членот 3, се утврдува јурисдикцијата на примена на Конвенцијата, преку членовите: 4, 5 и 6 Конвенцијата врши обид за стандардизација на законодавствата на земјите потписнички. Посебно значаен сегмент со кој се прави чекор напред во правната легислатива на уредување на тероризмот на меѓународно ниво, е исклучувањето на можноста актот да се сокрие зад политичките побуди, со цел сторителите да ја избегнат екстрадицијата²⁶. На

²⁵ Постојат ставови според кои разликата помеѓу терористите и борците за слобода е во тоа што терористите не вршат напад врз вооружените сили на земјата против која ги преземаат терористичките акти, додека борците за слобода се тие кои најчесто ги напаѓаат вооружените сили на една земја. Ова секако е една од појдовните основи за создавањето на конфузиите кои денес постојат на полето на тероризмот види: Lequer W., "Guerrilla, A Historical and Critical Study", Boston - Toronto, 1976.

²⁶ Ниту еден од престапите наведени во член 2 нема да се смета за целите на екстрадиција или заедна правна помош како престап инспириран од политички мотиви. Според тоа, барање за екстрадиција или заедна правна помош заснована на таков престап не можат да бидат одбиени само врз основа дека тоа се однесува на политички престап или престап поврзан со политички престап, или престап инспириран од политички мотиви (член 11 од Конвенцијата за спречување на терористичко бомбардирање).

сличен начин како и во останатите акти државите потписнички се обврзуваат на меѓусебна соработка на ова поле, иако јурисдикцијата повторно е во рацете на домашното законодавство. За исходот на случајот државата потписничка е должна да го извести Генералниот секретар на ОН.

Конвенцијата за спречување на финансирањето на тероризмот е јасен доказ за потребата од сосема нов пристап кон овој феномен, во смисла на спречување на неговото финансирање. Во членот 1 се даваат поимовни одредби на она што во понатамошниот контекст ќе го третира оваа конвенција, за во членот 2 од Конвенцијата да се предвидува, кога и во кои услови лице (физичко и правно) врши престап предвиден со постојаното законодавство. Така, за финансиски прекршок се одредува акт со кој се земаат финансиски средства, директно или индиректно, незаконски и со намера да се користат истите, или знаејќи дека ќе бидат користени за кое било дело во рамките на претходно споменатите конвенции, со исклучок на Конвенцијата за прекршоци и одредени други прекршоци извршени во авиони (чл.2). Во рамките од одредбите за заемна соработка, предвидена е екстрадиција и тоа на ист начин како и во претходната Конвенција. Од друга страна, при примената на оваа Конвенција делата финансирање на тероризам внимателно ги одвојува од даночните прекршоци (разбрано како криминално дело), што е уште еден значаен сегмент, ако се знаат современите трендови на терористите и новите дефинирања на истите. Со цел да се добие реална оценка за тоа дали е, или не е извршено финансирање на терористичка група или терористи, Конвенцијата упатува на партикуларен пристап од случај до случај, при што, последователно може да се прави и анализа за „заплетканоста“ на лицата и компаниите во мрежата на организираниот криминал.

Свесни за потребата од нов пристап, креаторите на оваа Конвенција, поставуваат нови основи кои ги *спречуваат криминалните структури да застанат зад делата поврзани со политичка мотивација* со што, преку своите правни застапници се обидуваат да избегнат екстрадиција и одговорност, во *случај на чист криминал*²⁷. Отсуството на надлежност на судски орган надвор од ентитетите потписнички, кои би ја имал јурисдикцијата над вакви случаи, е „ублажено“ со тоа што Конвенцијата упатува на користење на мрежата ИНТЕРПОЛ во сузбивањето на тероризмот. Со тоа, се чини иако прехрабро, би можело да се заклучи дека се прави обид за воспоставување на меѓународен извршен орган кој ќе има авторитет и легислатива да го спречи ова зло на

²⁷ Изјава на директор на меѓународната организација против меѓуграничен криминал... со седиште во Букурешт на трибина на тема: „Тероризмот светско зло и нови трендови“ одржана во Скопје 28.08. 2001. година во Центарот за социолошки и политичко правни истражувања во Скопје.

меѓународен план и според меѓународни стандарди.

Заклучок

Од анализата на постојната меѓународна легислатива која има директен пристап кон регулирањето на тероризмот може да се заклучи дека истата нема доволно силен кредибилитет, најпрвин да изгради соодветни принципи за регулирање на тероризмот, а потоа и да обезбеди доволно ефективни механизми кои ќе овозможат нивно почитување. Феномен како тероризмот, не може и не смее да има атомизиран пристап, ниту пак, пристап кој е со „*ius cogens*“ дејство. Пристапот кон феномен кој еволуира со голема динамика мора да е проактивен и превентивен, а тоа подразбира усвојување на договор кој ќе биде сеопфатен во поглед на креирање задолжителни принципи (*ius cogens*) за субјектите на меѓународното право, со што ќе се избегнат политичките задскривања и калкулации на овој план. На тој начин ќе се избегне градењето на опасни принципи на волунтаристичка употреба на сила и ќе се придонесе кон креирање на побезбедна средина за општење помеѓу цивилизираните народи. Во тој контекст ООН се наоѓа пред историска можност да ја совлада оваа пречка и да покаже дека сè уште има доволно капацитет и легитимитет да се грижи за светскиот мир и да создава принципи за негово почитување, но и соодветни механизми за исполнувањето на овие принципи.

ЛИТЕРАТУРА

- CRT VG Overview of Terrorism - 33) Office of Antiterrorism Assistance, 1996
 В.Стојчев, "Воена историја на македонскиот народ" Скопје 2001
 Tomaševski K., "Izazov terorizma", Napredak, 1983 god.
 Turk D., "Views and Opinions", - International Law and Terrorism, Studies and Articles, 1987,
 I. Brownlie, "Principles of Public International Law Third Edition", Oxford
 Lequer W., "Guerrilla, a Historical and Critical Study", Boston - Toronto, 1976.
 S.Williams & A. Mestral, An introduction to International Law (2d ed. 1987);
 Женевски Конвенции од 12. Август 1949 година и Дополнителни Протоколи И и
 II од 1977 г., Црвен крст на Македонија, Скопје 1994 година.
 Arbitration and Judicial Settlement of Disputes The World Court. IJC. Reports 1992,
 Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism, Geneva, 16 November 1937.
 League of National Official Journal, vol 19, 1938.
 Службени лист СФРЈ, Додатак: Меѓународни уговори и други споразуми, 1959,
 Оваа конвенција донесена во Токио 1969 г., а на сила стапила 1969 г. Истата е
 депонирана од страна на организацијата на Меѓународната Организација за
 Цивилна Авијација и прифатена и од ОН.
 Конвенцијата за сузбивање на киднапирање на авиони е донесена 1970 г.
 Конвенцијата за сузбивање на противправните дела против сигурноста на
 цивилното воздухопловство донесена е во Монреал 1971
 Протокол за сузбивање на противправни дела на насилство врз службениците во
 меѓународните цивилни воздухоплови, на Конвенцијата, потпишан во Монреал
 на 24.03.1988 14.
 GAOR, 27th session, Supplement No. 10, UN Doc. A/8710, Rev. 1 (1972)

GAOR, 31 st session plenarz meetings, 99th meting, 15 December 1976, vol III
GAOR, 32nd session, Supplement 39, UNdoc. A/32/39 1977, Report of the AD Hoc Comittee
on Drafting of an International Convention Against the Taking of Hostages,
GAOR, 33 d session, Supplement 39, UNdoc. A/33/19 1978, Report of the AD Hoc Committee
on Drafting of an International Convention Against the Taking of Hostages,
International Convention for Suppression of Terrorist Bombings 25.11.1997
International Convention for Suppression of the Financing the Terrorism 08.12. 1999
OSUN res. Rezolucija, 1551 (HHIV) 1969
OSUN res. Rezolucija 2645 (XXV) 1970
OSUN res. Rezolulucija 3034 (XXVII) 1972
OSUN res. Rezolucija 31/102 1976
OSUN res. Rezolucija 32/8 1977
OSUN res. Rezolucija 32/147 1978
U.N.Doc A/AC.160/1 (1973)

2

*Геополитички, геостратејски, военополитички
и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната*

НОВИТЕ ВИДОВИ МИРОВНИ ОПЕРАЦИИ ПРЕКУ ПРИМЕРОТ НА ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛАВИЈА

Стојан СЛАВЕСКИ

Дирекција за безбедност на класифицирани информации - Скопје

Апстракт: Дебатата за реформата на Обединетите нации и зајакнувањето на нејзината улога како чувар на меѓународниот мир е во фокусот на интересот на меѓународната политика. Од друга страна, десет години по потпишувањето на Дејтонскиот мировен договор, кој стави крај на војната во Босна и Херцеговина, државите кои настапаа со распадој на поранешна Југославија се надвор од интересот на меѓународната заедница и се уште немаат јасна перспектива за нивната иднина. Во овој труд, од десетгодишна дистанца, ќе го анализираме меѓународното ангажирање во поранешна Југославија, до потпишувањето на мировен договор, низ призмата на новиот тип на мировни операции објавени во 1992 година од страна на Генералниот секретар на ОН.

Клучни зборови: мировни операции, регионални организации, безбедност

THE NEW TYPES OF PEACE OPERATIONS THROUGH INSTANCE OF FORMER YUGOSLAVIA

Abstract: The debate on the reform of the United Nations and the reinforcing of its role as a guardian of the international peace is in the focus of the interest of the international politics. On the other hand, ten years after the signing of the Dayton Peace Accord, which put the end of the war in Bosnia and Herzegovina, the states established after the disintegration of former Yugoslavia are out of the interest of the international community and still lack a clear perspective for their future. In this paper, from a ten-year distance, we will analyze the international engagement in former Yugoslavia, until the signing of a peace agreement, through the prism of the new type of peace operations announced in 1992 by the UN Secretary General.

Key words: peace operations, regional organizations, security

Вовед

Конфликтот во поранешна Југославија беше интензивно разгледуван во Советот за безбедност, главен одлучувачки орган на Обединетите нации во остварувањето на нејзиниот систем за колективна безбедност, кој е одговорен за одржување на меѓународниот мир и безбедност. Од усвојувањето на првата резолуција за вооруженото ембарго, во септември 1991 година, Советот усвои не помалку од 100 резолуции, правејќи го за аналитичарите речиси невозможно набљудувањето на одлучувачкиот процес. Резолуциите покриваа широк опсег на проблеми, како што се: вооруженото ембарго, економските санкции, проблеми од меѓународното хуманитарно право, вклучувајќи го трибуналот за воени злосторства, хуманитарната помош, забраната за воени летови, користењето на сила, безбедносни зони, мандатот на УНПРОФОР (United Nations Protection Force -UNPROFOR) и соработката помеѓу Обединетите нации и регионалните организации.

Вклучувањето на Обединетите нации во поранешна Југославија до Дејтон водеше кон примената на широка лепеза од политички инструменти во една операција - дотогаш непознати во историјата на Обединетите нации. Земено заедно, улогата на Обединетите нации вклучуваше концептуална рамка за ова инволвирање преку превентивната дипломатија, миротворството, чувањето на мирот, хуманитарната помош, присилата кон мир и “суб-договорите” помеѓу Обединетите нации и регионалните организации. Додека намерата на Советот за безбедност не беше да развие некој вид модел, рамката беше перфектна илустрација на она што Бутрос Гали го мислеше кога ја излагаше неговата “Агенда за мир”¹ и нејзиниот “Додаток кон Агендата за мир”². Непланираната низа од последователни резолуции на Советот за безбедност прерасна во една изненадувачки релативно кохерентна рамка.³

1. Новиот тип мировни операции

Од почетокот на своето инволвирање, главните грижи на ОН се однесуваа на управувањето со конфликтот во границите на Хрватска и Босна и Херцеговина, воспоставување прекин на огнот, барање мирно политичко решение за спротивностите и операција за широка хуманитарна помош. Ова се случуваше во заднината на еден интензивен одлучувачки процес, кој бараше постојани преговори. Во системот за колективна безбедност на Обединетите

¹ “An Agenda for Peace, Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping”, Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, Document A/47/277-s/24111, United Nations, New York, 1992.

² “Supplement to An Agenda for Peace: Position Paper of the Secretary-General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations”, Document S/1995/1-A/50/60, United Nations, New York, 3 January 1995.

³ Повеќе за ова види во: Bertrand de Rossanet, *War and Peace in the Former Yugoslavia*, Kluwer Law International, The Hague, 1997.

нации, Советот за безбедност ја играше клучната улога одбирајќи помеѓу чувањето на мирот или присилата кон мир. Во историјата на Обединетите нации, чувањето на мирот секогаш беше правило, додека присилата кон мир беше, и во иднина веројатно ќе биде, исклучителен одговор во исклучителни околности. Чувањето на мирот е правило додека присилата кон мир е исклучок. Оваа опција на политички избор беше, исто така, во срцето на дебатите кога Советот за безбедност мораше да донесе одлука за улогата на Обединетите нации во Босна и Херцеговина во почетокот на април во 1992 година, откако започна граѓанската војна.

По интензивна дебата, Советот за безбедност одлучи, во мај 1992 година, дека ОН треба да преземат стриктно хуманитарна улога во Босна, што и се рефлектираше во неговата прва резолуција. Понатаму, поради присуството на УНПРОФОР во Хрватска, Советот одлучи да не воспоставува нова операција за чување на мирот во Босна. Во суштина, Советот го следеше практичниот приод и го прилагоди мандатот на УНПРОФОР, кој во почетокот беше лимитиран на територијата на Хрватска, на таков начин што го авторизираше УНПРОФОР, исто така, да дејствуваа и во Босна. Но околностите под кои сините шлемови требаше да дејствуваат во Босна беа поинакви. Два основни услова за распоредување на трупи за чување на мирот не беа исполнети: немаше прекин на огнот и немаше мировен договор. Наспроти овие сопствени принципи, Советот за безбедност го испрати УНПРОФОР во Босна во непријателска околина. Оваа одлука водеше кон неизбежна конфузија околу прапањето за силата, или подобро речено ограничувањата на операцијата за чување на мирот, состојба која постојано се компликуваше, и во понамошните фази, со додавање на други концепти и инструменти, вклучувајќи ја и присилата кон мир. Концептуалната конфузија која постепено се јавуваше како што растеше вклучувањето на меѓународната заедница го достигна својот климакс со таканаречената политика на “безбедносни зони”, дефинирана од страна на Советот за безбедност, а имплементирана од ОН и НАТО. Оваа политика ќе стане централен дел на политиката на ОН во периодот пред Дејтон.

1.1. Чувањето на мирот

Чувањето на мирот е концепт кој е развиен во Обединетите нации. Маргинализирана како светска организација во периодот на Студената војна, овој концепт беше најзапазениот дел од ОН во нејзиниот традиционален придонес кон одржувањето на меѓународниот мир и безбедност. Во основа, чувањето на мирот се сметаше како ненасилен политички инструмент. Операцијата за чување на мирот можеше да функционира само доколку

одредени услови беа исполнети. Тие услови беа: согласност на страните (без согласност нема операција за чување на мирот), непристрасност и некористење на сила. Во исто време, сето тоа водеше кон недоразбирање за тоа што е задачата на чувањето на мирот. Овој концепт многу често не беше разбран, доведуваше до погрешни очекувања за тоа која задача може да ја исполни. Неговите потенцијали се, по дефиниција, лимитирани, и под екстремни услови дури и екстремно лимитирани. Ползувањето на воени континенти во мисиите за чување на мирот погрешно асоцираше на користењето сила. Чувањето на мирот немаше никакви врски со водењето војна. Тоа не е воен концепт. Тој примарно беше концептуализиран како дипломатски инструмент наменет за мирно разрешување на недоразбирањата, исклучувајќи го користењето сила. Дуалниот карактер на чувањето на мирот се рефлектираше во изреката: “Чувањето на мирот не е работа на војниците, но само војниците можат да го направат тоа”. Се сметаше дека војниците, кои работат во една организирана, хиерархиска структура, имаат компаративна предност над останатите, од оперативна точка на гледиште. На тој начин, концептот за чување на мирот го карактеризираат серија политички и воени услови, кои се многу повеќе од трите барања кои вообичаено се споменуваат. Условниот карактер на чувањето на мирот, исто така, се рефлектира и на другите елементи како што е потербата од консензус помеѓу членките на Советот за безбедност, постоењето прекин на огнот или мировен договор, неговата поврзаност со миротворството, формулацијата на мандатот, подготвеноста на државите-членки да обезбедат национални континенти, оперативна команда од страна на ОН, лесно вооружување и таканаречените правила на ангажирање. Секој од овие услови може да предизвика компликации и, сите заедно, тие покажуваат колку е тешко да се исполнат.

Првичната одлука на Советот за безбедност да пријде кон проблемите во поранешна Југославија преку чувањето на мирот беше испробана политика, и влијаеше на поличкиот избор наспроти присилата кон мир. Државите кои ги обезбедуваа трупите не само што не се спротивставуваа на оваа политичка линија, вклучувајќи го и мандатот на УНПРОФОР, туку, исто така, беа подготвени да обезбедат војници, преземајќи ги воените ризици кои се нормална појава. Слабостите на овој традиционален приод кон чувањето на мирот јасно се покажаа за време на разместувањето на УНПРОФОР во Босна и Херцеговина. Овде е доволно да напоменеме два основни недостатоци: (а) нефункционалноста на силите за чување на мирот во воени услови; и (б) традиционалната неспособност на ОН соодветно да им одговорат на страните кои не ги почитуваат договорените услови. Сето тоа ја покажа слабоста на концептот за чување на мирот во тие околности и доведе до губење на кредибилитетот на ОН. Во почетокот, меѓународната заедница се

воздржуваше од акции за кои не е постигната согласност поради стравот од реперкусиите кон силите на ОН, кои евентуално можат да ги имаат. Силата се користеше по долго двоумење и само ако тоа беше “во самоодбрана”, во строга согласност со традиционалниот концепт за чување на мирот. Во тој контекст, самоодбраната секогаш вклучуваше два посебни услови за користењето на сила, и тоа: во случај кога животите на персоналот на ОН се непосредно загрозувани или во случај кога вооружени лица се обидуваат со сила да ги спречат трупите на ОН во извршувањето на нивниот мандат. Ова беше интерпретирање на принципот на “не-користење на сила, освен во самоодбрана”.⁴ Во историјата на чувањето на мирот во ОН, меѓутоа, стана правило воопшто да не се користи силата. За време на мисијата за чување на мирот на УНПРОФОР барањето за користење на сила поради самоодбрана беше ставено во функција кога се бараше блиска авиоподдршка и со воспоставувањето на “сили за брза реакција”, кои ги обезбедуваа ОН, за првпат во нивната историја, со капацитети за одговор во ситуации каде што тие традиционално беа неефикасни. Понатамошните компликации во работата на УНПРОФОР беа последици од оваа врска, воспоставена со одлуки на Советот за безбедност, помеѓу чувањето на мирот и присилата кон мир, посебно околу договорот за двоен клуч помеѓу ОН и НАТО.

Последното прашање со кое се соочуваше УНПРОФОР се поврзува со политичката неусогласеност меѓу западноевропските земји. Додека САД, без копнени трупи во подрачјето, се залагаа за поостри реакции кон провокациите, европските земји, со илјадници сини шлемови присутни на теренот, одбиваа да повикаат воздушна поддршка од НАТО. Понатаму, различните национални интереси ја доведуваа во прашање, односно ја разводнуваа заедничката акција.

1.2. Миротворство

Дел од концептуалната конфузија која погоре ја опишавме мора да ја поврземе со дефиницијата за миротворството. Додека во воените кругови

⁴ Интерпретацијата на овој принцип во традиционалното размислување на ОН водеше до многу конфузија, како на политичко така и на оперативно ниво. Додека во терминологијата на ОН дефинирањето на самоодбраната широко се интерпретираше и поврзуваше со состојби кога животите на војниците на ОН се загрозувани или се спречени во извршувањето на мандатот, некои аналитичари беа дури и уште порестриктивни и самоодбраната ја поврзуваа со ситуации само кога е загрозен животот. Пропонентите на оваа линија на размислување сметаа дека користењето на сила од страна на УНПРОФОР, освен во самоодбрана, може да се смета како присила кон мир. Оваа дебата понатаму се компликуваше со врска помеѓу чувањето на мирот и присилата кон мир во бројни резолуции на Советот за безбедност. Ова имаше сериозни реперкусии за улогата на војниците на ОН и НАТО и тие околности доведуваа до губење на разликите помеѓу овие два концепта, кои се концептуално некомпатибилни.

миротворството вообичаено се интерпретира како нешто што би можеле да го наречеме присила кон мир со користење на сила или војување, во терминологијата на ОН миротворството се поврзува со преговори, со цел, постигнување на политички договор. Концептуално, миротворството и чувањето на мирот се поврзани. Чувањето на мирот никогаш не е цел сама по себе. Тоа е дел од процесот на миротворството: барање на мирно, политичко решение за разрешување на конфликтот преку дипломатски напори. Распоредувањето на сили за чување на мирот е значајно за создавањето на потребни услови (на пример, стабилизација на состојбата преку набљудување на прекиот на огнот) за извршување на работата на дипломатите. Чувањето на мирот традиционално го исклучува користењето на тешкото оружје: силите за чување на мирот се разместени во подрачјето на конфликтот не за да се борат, туку за да им помогнат на спротивставените страни во пронаоѓањето на мирно решение за постојниот конфликт. Искуствата од поранешна Југославија, меѓутоа, покажуваат дека, зависно од условите, “дипломатијата преку користењето на сила” е потребна за постигнување на дипломатски резултати, како што е, на пример, мировниот договор.

Од почетокот на конфликтот во поранешна Југославија, многу дипломатски напори беа направени за да се постигне договор за прекин на огнот и потпише мировен договор, и во Хрватска и во Босна и Херцеговина. Следејќи го договорот за прекин на огнот во Хрватска, врз основа на Венсовиот план (јануари 1992), по половина година од започнувањето на борбите, силите на Обединетите нации беа распоредени во таканаречените подрачја под заштита на Обединетите нации (United Nations Protected Areas - UNPAs), претежно населени со Срби. Намерата за распоредување на трупи за чување на мирот на ОН беше двојака, да се набљудува имплементирањето на договорот за прекин на огнот и да се најде политичко решение за статусот на УНПАС. Додека владата на Хрватска ја фаворизираше формалната (ре)интеграција на хрватската држава, Србите од Хрватска се залагаа за посебен статус, кој несомнено ќе водеше кон создавањето на Голема Србија.

Додека УНПРОФОР во Хрватска требаше да исполни класична улога на чување на мирот. Стационарањето на УНПРОФОР во Босна и Херцеговина имаше, како што погоре беше опишано, комплетно различна улога. Во Хрватска, УНПРОФОР имаше задача, преку набљудување на договорениот прекин на огнот, да создаде услови потребни за изнаоѓање на политичко решение за конфликтот. Во Босна и Херцеговина, основните принципи за прекин на огнот или мировен договор не егзистираа: немаше мир кој треба да се чува, поради тоа што непријателствата само што започнаа. Имаше и уште една разлика. Додека во Хрватска ОН дејствуваа како медијтор, во случајот на Босна и Херцеговина почетните миротворни напори беа направени од

тогашната Европска заедница. Кога тие напори пропаднаа, на Европската заедница и Обединетите нации, во летото 1992 година, заеднички започна втората рунда на обиди за медијација, под чадорот на Меѓународната конференција за поранешна Југославија (International Conference on Former Yugoslavia – ICFY). Тоа значеше дека под овој заеднички дипломатски покрив беа развиени два различни мировни плана: Венс-Овеновиот план и Овен-Столтенберговиот план. Обата, меѓутоа, беа одбиени од босанскиот парламент и босанските Срби. Во првата половина на 1994 година, новиот дипломатски обид, одвоено од ИЦФУ, започна да бара политичко решение во контекст на таканаречената Контакт група (со учество на САД, Руската Федерација, Германија, Обединетото Кралство и Франција), меѓутоа, иницијативата, исто така, пропадна. Конечно, мировната иницијатива на преставникот на САД, Ричард Холбурк, која се одвиваше под комплетно различни околности доведе до Дејтонскиот мировен договор.

1.3. Присилата кон мир

Во согласност со глава VII од Повелбата на ОН, Советот за безбедност усвои серија на обврзувачки воени и невоени присилни мерки. Наспроти чувањето на мирот, за присилата кон мир нема потреба од егзистенцијата на одредени услови: меѓународната заедница ја извршува својата намера кон одредена земја, без барање на дозвола за спроведување на својата акција. Основен услов, по членот 39 од Повелбата на ОН, е дека Советот за безбедност смета дека моменталната состојба е закана по меѓународниот мир и безбедност, и одлуката која следува го отвора патот за примена на присилните мерки. Во случајот на поранешна Југославија, невоените присилни мерки ги покриваа економските санкции, вклучувајќи го вооруженото ембарго, и воспоставувањето на Суд за воени злосторства во поранешна Југославија. Во својата воена димензија, присилата кон мир влијаеше на авторизацијата на користењето на сила, под воени услови, за остварување на намерите дефинирани од страна на Советот за безбедност. Операциите за присила кон мир можат да бидат изведувани на широка основа (како во Заливската војна) или на помала основа. Во поранешна Југославија, воените присилни мерки беа усвоени со цел да се почитува поморското ембарго на Јадранското Море, да се почитуваат зоните на забрането летање над воздушниот простор во Босна и Херцеговина и да се авторизираат воздушните удари како дел од политиката за безбедносни подрачја. Присилата кон мир повлекуваше со себе (авторизација за) користење на сила во имплементирање на мандатот, а, исто така, подразбираше и одредени капацитети со воено значење (тешко вооружување, помеѓу другото) и специфична структура за командување и контрола, честопати и надвор од Обединатите нации.

1.4. Чувањето на мирот и присилата кон мир: комбинација

Концептуално, чувањето на мирот и присилата кон мир се некомпатибилни. Чувањето на мирот се одвива под фундаментално различни околности отколку присилата кон мир и имплицира распоредување на воени единици во целосно поинакви услови, вклучувајќи го мандатот, командување и контролата, користењето на сила и правилата на ангажирање. Иако одлуките донесени од страна на Советот за безбедност во случајот на Босна и Херцеговина ја воспоставија врската помеѓу овие два концепта на начин кој дотогаш не беше виден. Експлицитни референци беа набележани во бројни резолуции под глава VII од Повелбата на ОН, поврзани со користењето на сила, многу пошироко отколку во самоодбрана. Инхерентниот дуален карактер на политиката на безбедносни подрачја, како што ја дефинираше Советот за безбедност, беше прикажан како последица на еден оваков период: ранливоста на војниците на ОН на теренот и неефикасното користење на сила беа последица од договорот за “дуален клуч” постигнат помеѓу ОН и НАТО.

Од почетокот на неговото распоредување, УНПРОФОР беше обврзан да исполни еден амбициозен и некоегзистентен мандат, со потенцијални сериозни консеквенци по безбедноста на персоналот на ОН. Во неколку пригоди, генералниот секретар на ОН, Бутрос Гали, нагласи дека мисијата за чување на мирот не е борбена операција. Генерално, тој се спротивставуваше на намерите за комбинација на чувањето на мирот со присилата кон мир: “... ништо не е поопасно за операцијата за чување на мирот отколку да се бара од неа да користи сила кога нејзината постојна композиција, вооружување, логистичка поддршка и распоредување, немаат капацитети тоа да го извршат. Логиката на чувањето на мирот произлегува од политичките и воени премиси, кои се многу поразлични од оние на присилата кон мир и следно, динамиките им се некомпатибилни со политичкиот процес кој чувањето на мирот има намера да го обезбеди. Прикривањето на разликите помеѓу овие два концепти може да ја ослабне способноста на операцијата за чување на мирот и да го доведе во опасност нејзиниот персонал. Чувањето на мирот и користењето сила (пошироко отколку во самоодбрана) треба да се гледа како една алтернативна техника, а не како дополнителна задача на тековните, дозволувајќи лесна транзиција од едната кон другата.”⁵

Состојбата во поранешна Југославија беше дури и многу покомпликувана поради фактот дека условите за присила кон мир подразбираа

⁵ Supplement to “An Agenda for Peace”, S/1995/1.

блиска соработка помеѓу ОН и НАТО. Договорот за “двоен клуч”, кој фактички им даваше на двете организации право на вето, предизвика само конфузија и сомневања. Договорот сугерираше хармонична соработка помеѓу два капетана на брод, кои треба да поминат на една врата во исто време додека дебатираат за насоките и брзината на бродот.

1.5. Превентивно распоредување

Еден од главните мотиви за вклучување на меѓународната заедница во конфликтот во поранешна Југославија беше нејзината желба да го превенира прелевањето на непријателствата, кои евентуално можеа да доведат до целосна војна на Балканот. Давајќи го својот релативно умерен одговор, некој дури може да заклучи дека тоа беше дел од еден “таен план” на надворешниот свет: што подолго да се одржуваат непријателствата во границите на Хрватска и Босна и Херцеговина. Консеквенците од овој заклучок беа дека неуспешноста на превентивната дипломатија највероватно ќе предизвика нов насилен конфликт на Балканот.

Поради сето тоа, особено значење му се даде на превентивниот приод, кој беше потврден со одлуката на Советот за безбедност, донесена кон крајот на 1992 година. Загриженоста за можниот развој на настаните кои би можеле да ја ослабнат стабилноста на Македонија или да бидат закана за нејзината територија го натераа Советот да го авторизира генералниот секретар да испрати трупи на ОН долж границата на Република Македонија со тогашната СР Југославија и Албанија со резолуцијата 795 од 11 декември 1992 година.⁶ Во согласност со мандатот за чување на мирот, УНПРОФОР беше задолжен за “мониторинг и известување за развојот на настаните во пограничните подрачја”.⁷ Одлуката се смета за прво превентивно распоредување на трупи на ОН, и беше најавувана како ветувачки пример. Во јуни 1993 година, САД ја најавија својата подготвеност да обезбедат неколку стотици војници за овие намери, наспроти нивната генерална политика да не испраќат копнени трупи во подрачјето.⁸

⁶ Повеќе за ова види во: Славески Стојан, *Безбедносна рамка на меѓународното ангажирање во Република Македонија*, во *Современа македонска одбрана*, бр. 8, декември 2003, стр. 47-63.

⁷ UN Document S/24923, 9 December 1992.

⁸ Американската понуда беше забележана во документот на ОН: S/25954, 16 June 1993.

1.6. Хуманитарна помош

Како што веќе споменавме, инволвирањето на Обединетите нации во Босна и Херцеговина имаше доминантно хуманитарен императив. Ова беше потврдено со операција за хуманитарна помош на широка основа, вклучувајќи го преземањето на сараевскиот аеродром под авторитет на УНПРОФОР. Меѓутоа, од самиот почеток, доставувањето на хуманитарната помош беше оневозможувано и блокирано од страните во судирот. Ова, исто така, се рефлектираше и на првите неколку резолуции усвоени од Советот за безбедност во пролетта 1992 година. Појавувањето на првите телевизиски слики за постоењето на концентрациони логори, на 13 август 1992 година, коинцидираше со усвојувањето на резолуцијата 770 од страна на Советот, за првпат, отворајќи можности за преземање присилни мерки при распределбата на хуманитарната помош, потенцијално тешко остварлива одлука. Во следната резолуција, неколку недели потоа, меѓутоа, Советот се воздржа од преземањето вакви присилни мерки. Во резолуцијата 776, наменета за имплементација на претходната резолуција 770, Советот одлучи само да го назначи Високиот комесар на ОН за бегалци за водечка агенција во спроведувањето на хуманитарната програма во Босна. УНПРОФОР беше авторизиран да обезбеди, на барање на УНХЦР, “поддршка за заштита”, врз основа на правилата за ангажирање кои важат за чувањето на мирот. Оваа формула ја потврди и формализира веќе постојната ситуација на теренот. Тоа беше само прв, и малку забележлив, пример за некоегзистентност, што ќе биде карактеристика на следните години: последователни одлуки за истовремено извршување на операции за чување на мирот и присилата кон мир.

2. Субдоговори

Во бројни случаи во последните години, кога била потребна присилна акција, Советот за безбедност ги авторизираше државите членки, дејствувајќи национално или преку регионалните организации или договори, да интервенираат во конфликтни ситуации. Ова се нарекува “субдоговори”. Примери се воените акции во Кувајт, Сомалија, Руанда, Хаити и поранешна Југославија. Во овие случаи, резолуциите на Советот за безбедност им даваа меѓународна легитимност на акциите и обезбедуваа политичка заднина и водство. Во случајот на поранешна Југославија, Обединетите нации ги овластија НАТО и Западноевропската унија да извршат задачи на Јадранот и Дунав, со кои се обезбедуваа спроведувањето на санкциите, задача за која УНПРОФОР ниту имаше мандат ниту, пак, можности да ја исполни.

Почетоците на соработката помеѓу ОН и НАТО се поврзуваат со кризата во поранешна Југославија. Имено, вклучувањето на ОН во

изнаоѓањето решение за војната која се водеше на просторите на поранешна Југославија имаше свое политичко, хуманитарно и воено значење. Главната цел на меѓународната заедница беше пронаоѓање на мирно решение за проблемите низ дипломатски преговори (Хрватска и Босна и Херцеговина). Тоа беше традиционалниот пристап на ОН, посебно во случајот на Хрватска, каде што распоредувањето на сили за чување на мирот требаше да придонесе за имплементација на Венсовиот план. Во Босна и Херцеговина, меѓутоа, беше следен поинаков пат. Таму, заедно со интензивните "миротворни" напори, главниот фокус на акцијата на ОН беше насочен кон хуманитарната помош на жртвите од конфликтот кој траеше. И во двата случаи, Хрватска и Босна и Херцеговина, вклучувањето на ОН имаше за цел да го превенира преливањето на војната и постигнување "мировен" договор низ комбинација на различни инструменти, вклучувајќи ги и оние со воено значење. Така воспоставениот УНПРОФОР беше испратен во виорот на војната со една јасна улога за "чување на мирот." Тие дојдоа во Хрватска со согласност на страните во судирот (Владата и Србите од Хрватска), имаа лимитирана моќ и беа лесно вооружени. Мандатот на УНПРОФОР, претходно ограничен на Хрватска, беше проширен на територијата на Босна и Херцеговина со цел поддршка на хуманитарната мисија чија "водечка агенција" беше УНХЦР (UN High Commissioner for Refugees-UNHCR). Па така и "воениот фактор" стана интегрален дел на напорите на светската заедница за стабилизација на состојбите во поранешна Југославија, прво со испраќањето на УНПРОФОР, а потоа и со вклучувањето на НАТО. Ако УНПРОФОР беше инструмент на ОН за чување на мирот тогаш НАТО-виот придонес има експлицитно значење како инструмент за присила за извршување на резолуциите на Советот за безбедност со користење на неговата сила на море и во воздух. Немајќи сопствени сили, ОН побараа од НАТО да ги употреби своите воени бродови и авиони за имплементација на одлуките на ОН. Прифаќајќи ги овие барања, Алијансата фактички ја потврди својата политичка волја за зајакнување на улогата на НАТО како протектор на стабилноста на подрачјето надвор од Договорот, а сето тоа како дел од неговите нови мисии.

Пред донесувањето на оваа одлука, неколку воени опции, вклучувајќи го и користењето на сила во широк дијапазон, беа интензивно разгледувани за време на траењето на конфликтот. На сите опции за воена интервенција од копно им се спротиставуваа оние кои се плашеа дека тоа би значело "нов Виетнам"; знаејќи ги географските карактеристики на теренот каде што се водеше војната. Другите изнесени предлози се залагаа за политиката "рацете на страна" ("hands off") откако се согласија дека конфликтот е типично внатрешна работа и дека тука меѓународната заедница не треба ништо да стори.

Поборниците за воена интервенција предупредуваа на голем број опасности кои произлегуваа од конфликтот како што на пример беа: големото мешање на Србија во случајот, неприфатливите последици од "етничкото чистење", неприфатливоста на промена на границите со користење на сила, потребата за враќање на територијалниот интегритет на Босна и Херцеговина и повредите на меѓународното хуманитарно право, вклучувајќи ги и човековите права.

Помеѓу овие два екстрема, другите опции се залагаа за понатамошно одржување на силите за чување на мирот на ОН и обезбедување на воена заштита на конвоите со хуманитарна помош, меѓутоа, исто така воен мониторинг или присилни акции од лимитирана природа од море или од воздух од страна на сили кои не се од составот на УНПРОФОР, а со цел да се изврши притисок на страните во конфликтот. Политиката на ОН беше критикувана на почетокот како "малку ангажирана, задоцнета и многу мека, а со премногу дипломатија", која неволно ја користеше силата и имаше бескрајно трпение со медијаторите кои се обидуваа да создатат "услови за преговори" со страните во конфликтот.⁹ Понатаму, комбинацијата на користење на сила со традиционалниот приод за "чување на мирот" и желбата да се одржи непристрасноста на Организацијата, доведе до тоа нејзината политика да биде критикувана како недоследна и контрадикторна.

Тоа беше политичката клима во која се одвиваше овој прв експеримент на соработка помеѓу НАТО и ОН. Во практиката, процесот на одлучување водеше кон воено инволвирање на трупите на ОН (УНПРОФОР) на теренот и силите на НАТО од море и воздух, со различни мандати и сили. Присуството на НАТО во подрачјето, се карактеризираше со постепено вклучување во мониторингот и присилата на економското и ембаргото на вооружување, зоната на забранети летови, заштитни зони, поддршка на персоналот на ОН и хуманитарна помош. Сето тоа ја објаснува зголемената соработка помеѓу ОН и НАТО, како на военото ниво (на пример, НАТО ја бранеше сигурноста на УНПРОФОР) така и на политичкото ниво (проширена е соработката помеѓу Советот за безбедност и Северноатлантскиот совет и зголемен е бројот на контакти помеѓу генералните секретари на организациите).

Тоа се констатира и од страна на Обединетите нации: "Сегашните контакти опфаќаат посети и мисии на различни нивоа, како и комуникација меѓу двајцата генерални секретари. Овие контакти може да покријат различни области на заеднички интереси, како што се политичките проблеми, правните

⁹ Dick A. Leurdijk and Robert C.R. Sierman, *UN Involvement in the Crisis of Former Yugoslavia*, in Case Studies in second Generation United Nations Peacekeeping, Clingendal, January, 1994.

прашања и оперативните проблеми. Контактите и координацијата помеѓу командите на НАТО и УНПРОФОР и командата на Обединетите нации во Њујорк, за тековните операции на ОН за поранешна Југославија се воспоставени.¹⁰

Во исто време, се чувствуваше потребата за понатамошно зајакнување на контактите и комуникацијата, надминувајќи го дотогашниот прелиминарен карактер на консултации. Со размената на писма помеѓу двајцата генерални секретари, договорот беше постигнат за прашања кои се однесуваа на официјални посети и мисии во ОН од страна на делегации на НАТО, понатамошни состаноци помеѓу официјални лица од ОН и НАТО ако за тоа има потреба, директна размена на информации и документи, формирање на работни групи и присуство на офицер за врски на НАТО во командите на ОН. Слично на тоа, Советот за безбедност му ја довери на НАТО, присилата за зоните за забрането летење над Босна и Херцеговина. Следна новина беше обезбедувањето на воздушна сила од страна на НАТО за целите авторизирани од страна на Советот за безбедност и за поддршка на УНПРОФОР. Како што забележа Бугрос Гали, оваа иновација доведе до “невидени проблеми во командувањето и контролата”, како што беше договорот за “двојниот клуч”, кој доведе до многу контраверзи помеѓу ОН и НАТО. Во отсуство на прецизен договор за условите под кои ќе се користи сила, секоја организација дејствува според сопствените приоритети, кои беа различни и во некои случаи дури и меѓусебно спротивставени. По овој договор, ОН и НАТО, се до падот на Сребреница, делуваа со лимитиран успех. Третиот проблем беше во однос на командувањето и контролата и се поврзуваше со извршувањето на одредени задачи кои не беа авторизирани од Советот за безбедност, но нивното извршување бараше практична соработка со силите на ОН на теренот. Илустративни примери за тоа се присилните акции кои требаше НАТО да ги врши за почитување на забранетите зони околу безбедносните подрачја во Босна и Херцеговина, за кои беа потребни истурени наведувачи на авијацијата на теренот. Концептот за забранети зони, во февруари 1994 година, не беше замислен во Њујорк, туку во командата на НАТО во Брисел. Одлуката од 4 август 1995 година, по падот на Сребреница, да се прошири воздушниот чадор на НАТО од Горажде кон другите безбедносни подрачја, исто така, беше донесена во Брисел, без формални консултации со Њујорк.

¹⁰ UN Document S/25996, 15 June 1993.

3. Концептуална рамка за Дејтонскиот мировен договор

Имплементирањето на Дејтонскиот мировен процес може да се сумира во концептуална рамка, дефинирана низ следните инструменти: присила кон мирот, чување на мирот и пост-конфликтно градење на мирот.¹¹

Според условите од резолуцијата 1031, Советот за безбедност, дејствуваше под глава VII од Повелбата на ОН, овластувајќи ги државите-членки делувајќи преку ИФОР (Implementation Force – IFOR) “да ги преземат сите потребни мерки за ефикасна имплементација и почитување на мировниот договор”. Во исто време Советот нагласи дека страните ќе бидат “тие врз кои ќе се преземат присилни мерки од страна на ИФОР, ако тоа биде потребно, а поради обезбедување на непречена имплементација на Договорот и заштита на ИФОР, при што постои согласност на спротивставените страни за преземање вакви мерки”. Иако, без какво било сомневање, авторитетот за користење сила од страна на ИФОР се темелеше на Дејтонскиот мировен договор и резолуцијата 1031, многу е значајно што за тоа постоеше и согласност од страните во конфликтот. Со други зборови, страните беа согласни дека ИФОР може да применува сила против нив самите. Концептуално, за преземањето на присилна акција не беше потребно барање согласност од инволвираните страни. Ова е тоа што му даваше на ИФОР специфична карактеристика: тоа беше комбинацијата на присилата кон мир со елементи на чување на мирот. Концептуално, со потпишувањето на Дејтонскиот мировен договор, состојбата навистина одговараше за испраќање сили за чување на мирот. Но, како што веќе порано споменаваме, меѓународната заедница, ги почувствува можните разорни консеквенци од длабоката меѓусебна недоверба помеѓу страните и ја препозна потребата од авторитет за користење сила, ако тоа е неопходно за кредибилитетот на мировниот договор, кој треба да им стави крај на непријателствата. На тој начин, “Дејтонскиот модел” за разместување на ИФОР, кој имаше овластување да применува сила, беше суштински поинаков од самиот почеток од перформансите на УНПРОФОР како сила за чување на мирот. Тоа што на обата концепта им беше заедничко е употребата на војниците, меѓутоа околностите и условите под кои овие трупи

¹¹ Повеќе за значењето на Дејтонскиот мировен договор можеш да најдеш кај: Richard Caplan, *Assessing the Dayton Accord: The Structural Weaknesses of the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*, in *Diplomacy&Statecraft*, Vol. 11, No.2, July 2000, pp. 213-232.

беа наменети да дејствуваат беа фундаментално различни.¹²

Третиот елемент на концептуалната рамка од Дејтонскиот мировен договор беше компонентата за постконфликтно градење на мирот. Градењето на мирот имаше за цел на долги стази да го превенира повторното појавување на непријателствата и да создаде услови за економска и политичка реконструкција на земјата. Оваа форма на економска и политичка изградба на земјата во себе содржеше компоненти како што се: демобилизацијата, враќањето на бегалците и раселените лица, разминување, размена на заробениците од војната, почитување на човековите права, изградба на нови полициски сили, реконструкција и избори, вклучувајќи ја и повторната изградба на релевантни политички институции.

Карактеристична одлика на Дејтонскиот мировен договор беше широкоит опсег на прашања кој тој ги третираше, а во себе содржеше цивилни и воени компоненти. Односите помеѓу овие две компоненти би можеле најдобро да се опишат со терминот “посебни, но не и одвоени”, како материјално така и институционално. Иако мировниот договор правеше експлицитна разлика помеѓу воените и цивилни аспекти со кои управуваа посебни водства, немаше стриктна поделба на одговорностите на теренот помеѓу воените и цивилни организации кои беа инволвирани. Додека ИФОР имаше бројни задачи за поддршка на цивилната сфера, цивилната страна на мировниот договор можеше да биде имплементирана само во услови на “безбедна околина”, што беше примарна задача на ИФОР. На 18 ноември 1996 година, Северноатлантскиот совет одлучи да ги замени силите на ИФОР со таканаречените Сили за стабилизација (Stabilisation Force – SFOR), кои имаат задача да одвраќаат, стабилизираат и овозможат широка поддршка, слично како и ИФОР. Во концептуален поглед, Дејтонскиот мировен договор

¹² Одвоено од авторизацијата за воспоставување на ИФОР, Советот за безбедност донесе уште две посебни одлуки за чување на мирот, а како последица на Дејтонскиот мировен договор. Согласно договорот, се воспоставија Меѓународни полициски сили (International Police Task Force – IPTF) со ограничени овластувања да вршат мониторинг, набљудување и обука на полицијата. На тој начин, овие сили беа концептуализирани како типична операција за чување на мирот, која беше компонирана само од полициски персонал. Одвоено од Дејтонскиот мировен договор, Советот одлучи да го воспостави Транзицискиот авторитет на Обединетите нации за Источна Славонија (United Nations Transitional Authority in Eastern Slavonia – UNTAES), за транзицискиот период, да помогне во имплементацијата на договорот за Источна Славонија помеѓу Хрватска и локалните Срби, очекувајќи го дефинитивното решение за статусот на Источна Славонија како интегрален дел од Република Хрватска. УНТАЕС вклучуваше распоредување на сили за чување на мирот од околу 5000 војници. Меѓутоа, под влијание од “научените лекции” од УНПРОФОР, трушите на УНТАЕС беа, спротивно на традиционалниот приод за чување на мирот, тешко вооружени со тенкови, артилерија и оклопни хеликоптери, и имаа право да бараат од ИФОР да им обезбеди непосредна авиоподдршка.

обезбедуваше концептуална рамка за комбинација на присилата кон мир (ИФОР/СФОР), чувањето на мирот (ИПТФ) и постконфликтното градење на мирот, како што се изборите, човековите права, реконструкцијата, репатријацијата и рехабилитацијата (Европската унија, Западноевропската унија, ОБСЕ, Високиот комесар на Обединетите нации за бегалци, Црвениот крст и бројни невладини организации).

Додека трансферот на авторитетот на ИФОР, на 20 декември 1995 година, значеше и крај за егзистенцијата на УНПРОФОР, тоа не беше и крај на инволвирањето на Обединетите нации. Со мировниот договор, на Обединетите нации им беа доделени две основни задачи: а) да продолжат со координацијата на хуманитарната помош и водечка улога во барањето одговори на прашањата поврзани со бегалците и раселените лица, функции за кои беше задолжена канцеларијата на Високиот комесар на Обединетите нации за бегалци; и б) помош на страните во присилата за почитување на правото, задача, која им беше доделена на Меѓународните полициски сили, како дел од Мисијата на Обединетите нации за Босна и Херцеговина (UN Mission in Bosnia ad Herzegovina – UNMIBH).¹³

Заклучок

Десет години по потпишувањето на Дејтонскиот мировен договор државите кои настанаа по распадот на поранешна Југославија, се соочуваат со бројни предизвици. Освен Словенија која успешно се интегрира во евроатлантското семејство, бројни прашања остануваат да бидат разрешени. Помеѓу другото, се ревидира Договорот од Дејтон со цел воспоставување на единствени вооружени сили на федерацијата како услов за зачленување на Босна и Херцеговина во Партнерството за мир. Понатаму, треба да се иницираат слични реформите во полицијата како услов за започнување на преговори за потпишување на Спогодба за стабилизација и асоцијација на БиХ со ЕУ. Во однос на Хрватска треба да се донесе одлуката за започнување на преговорите за прием во ЕУ а како услов за тоа се поставува апсењето на генералот Готовина и негово предавање на Судот во Хаг. Македонија го очекува мислењето од Европската комисија за нејзината кандидатурата за членство во ЕУ. Не помалку важно, оваа година треба да започне процесот на утврдување на конечниот статус на Косово, а во првата половина на 2006 година би требало да се одржи

¹³ Покрај оваа, имаше уште една, помалку запазена, мисија за чување на мирот на ОН која се одвива во регионот, Мисијата на набљудувачи на Обединетите нации во Превлака (UN Mission of Observers in Prevlaka - UNMOP). Иако независна мисија, УНМОП за административни и буџетски работи се третираше како дел од УНМИБХ. Како независна мисија, УНМОП беше воспоставен на 1 февруари 1996 година, со задача да врши мониторинг на демилитаризацијата на полуостровот Превлака со извршување на патроли на обете страни од границата помеѓу Хрватска и тогашна СРЈугославија. Мисијата се состоеше од 20 воени набљудувачи.

референдумот во Црна Гора за иднината на заедничката држава со Србија. Од тоа, колку државите од регионот ќе бидат успешни во совладувањето на овие предизвици ќе зависи нивната и иднината на регионот.

На сето ова треба да се додаде и фактот дека меѓународната заедница, а особено оние кои се од најголемо значење за овој регион, НАТО и ЕУ го губат интересирањето за овој регион. Земјите од регионот долго време се занимава со себеси и со меѓусебните односи и нивната желба да се доближат до евроатлантските интеграции се зголеми токму кога Алијансата и Унијата имаат некои други приоритети. Така регионалната неорганизираност и меѓународната незаинтересираност можат да бидат вовед во некоја нова дестабилизација. Иако во овој момент, ризиците и не се така големи, но темелите на кои се потпираше безбедноста на државите од регионот се променети, и оттука и ризиците можат значително да се зголемат.

ЛИТЕРАТУРА

1. An Agenda for Peace, Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping, Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, United Nations, 1992.
2. Supplement to An Agenda for Peace: Position Paper of the Secretary-General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations, 3 January 1995.
3. Bertrand de Rossanet, *War and Peace in the Former Yugoslavia*, Kluwer Law International, The Hague, 1997.
4. Славески Стојан, *Безбедносна рамка на меѓународното ангажирање во Република Македонија*, во Современа македонска одбрана, бр. 8, декември 2003.
5. Dick A. Leurdijk and Robert C.R. Sierman, *UN Involvement in the Crisis of Former Yugoslavia*, in Case Studies in second Generation United Nations Peacekeeping, Clingendal, January, 1994.
6. Richard Caplan, *Assessing the Dayton Accord: The Structural Weaknesses of the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*, in *Diplomacy&Statecraft*, Vol. 11, No.2, July 2000.

41-ТА МИНХЕНСКА КОНФЕРЕНЦИЈА ЗА БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА

Горан ЗЕНДЕЛОВСКИ

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии - Скопје

Апстракт: Во фокусот на итудот се претставени глобалните меѓународни односи со посебен акцент на безбедносните предизвици на 21-век. Направена е соопшта анализа на Минхенската конференција за безбедносна политика на која учествувале за дискусија високи претставници на држави и меѓународни организации. Како лидерски форум во меѓународната заедница се обидува да понуди практични решенија и иницијативи за решавање на проблемите во кризните жаришта. Главна тема за дискусија се проблемите околу Средниот Исток, со посебен осврт на ситуацијата во Ирак. Приматот за справување со предизвици кои доаѓаат ќе го имаат НАТО, ЕУ, ООН и други регионални организации. Со помош на истите треба да им се овозможи на државите во распуштање и оние држави од кризните региони да соработуваат меѓусебно и да водат мирољубива политика. Можеме да констатираме дека конференцијата преку понудените идеи се обидува да дејствува превентивно во борбата со новите предизвици, во кои НАТО ќе биде фундаменталниот спонзор.

Клучни зборови: НАТО, ЕУ, ООН, предизвици, иницијатива.

41th MUNICH CONFERENCE ON SECURITY POLICY

Abstract: In the focus of the work are presented the global international relationships with a special accent of the security challenge of the 21st century. Total analysis of the Munich's conference for the security politics was made at which a high representatives of countries and international organizations take part for discussions. As leaders forum in the international community tries to offer practical decisions and an initiative for solving the problems of the crisis flaming places. The main theme for discussions is the problems about the situations of the Middle East, with a special meaning for improving the situations in Iraq. For solving the nowadays threats a main roll will have NATO, EU, UN and other regional organizations. With the help of the same, an opportunity can be given to the countries that disintegrate to

cooperate mutually and to lead a peaceful politics. We can conclude that the conference through the offered ideas tries to react preventively in the fight with the new challenges, in which NATO will be a fundamental hinge.

Key words: NATO, EU, UN, challenges, initiative.

Вовед

Минхенската конференција за безбедносна политика претставува уникатен форум за дискусии од безбедноста и мировната политика. На почетокот на XXI-от век со појавата на глобалните предизвици, конференцијата направи крупни чекори за состојбата за иднината на интернационалната безбедносна архитектура. За својата традиција истата може да погледне наназад за речиси четири декади. Во 1962 година германскиот публицист Евалд фон Клаист го обележи почетокот на Минхенската конференција, на која во наредниот 30 годишен период високи претставници (министри, претставници на вооружените сили, членови на парламенти, експерти и др.) од различни држави се фокусираат на дискусиите за надворешните безбедносни и политички предизвици во европско-американските односи. Во почетокот на 90-тите години конференцијата за безбедносна политика не беше одржана поради војната во Заливот.

Следејќи ги хронолошките аспекти на конференцијата во 1997 г., по предлог на тогашниот канцелар д-р. Хелмут Кол, претседавачот со конференцијата Евалд фон Клаист го наследил поранешниот советник за надворешна и безбедносна политика Хорст Телтшик.

Новата ера во историјата на конференцијата започнала со 35-тата Минхенска конференција за безбедносна политика чиј организатор и модератор бил Хорст Телтшик и на која биле претставени новите држави од Централна и Источна Европа. Покрај државите од Европа на конференциите партиципирале и државите од Азија меѓу кои Р. Кина, Јапонија и Индија. На почетокот на 21-от век, поконкретно во 2002 год. таа ја обележи својата 40 годишница, додека во 2004 год., конференцијата е одржана во Минхен по 40-ти пат.

Инаку, од самиот почеток, секоја година учествуваат околу 250 претставници кои дискутираат за нивните погледи за развој на трансатланските односи како и за европската и глобалната безбедност. Меѓу учесниците на 41-та Минхенска конференција за безбедносна политика се министерот за одбрана на САД, Доналд Рамсфелд, Генералниот секретар на НАТО, Јап де Хоп Шефер, Генералниот секретар на ООН, Кофи Анан, германскиот канцелар, Герхард Шредер, високиот претставник на Европската унија за надворешна и безбедносна политика, Хавиер Солана, министерот за одбрана на Руската Федерација Сергеј Иванов и други високи претставници на држави и меѓународни организации.

Во овој труд се обидов да ги анализирам говорите на високи претставници и да дојдам до сознанија што треба НАТО, ЕУ и ООН во иднина да направат и како, за да се справат со глобалните предизвици. Воедно при интензивната соработка на полето на безбедноста и одбраната ќе го почитуваат принципот на отвореност во консултациите помеѓу самите нив. Па така, за подобрување на ситуацијата во

Средниот Исток (регион кој претставува најголема закана за светскиот мир) и за подобра регионална соработка, предложени се неколку концизни решенија т.е. иницијативи кои ќе гарантираат успешен развој и безбеден свет во годините што доаѓаат.

Соочувањето со денешните безбедносни проблеми и предизвици, е можно доколку се даде предност на прогресот на законот, правото и демократијата. Тоа значи, дека во меѓународната заедница ниту една држава или организација сама не е спремна да се справи со комплексните проблеми на денешницата.

Новите предизвици за НАТО и ЕУ

Трансформацијата на НАТО и ЕУ е базирана на фундаменталните промени во новата стратегиска околина. По Студената војна на новиот НАТО му е потребно да подготвува систем од партнерство. Овој систем вклучува држави низ Европа, преку Кавказот до Централна Азија, но исто така ги вклучува и државите од Медитеранот и регионот од Средниот Исток. Ова е од големо значење за секој регион, но и за севкупната меѓународна заедница. Почетните цели на Медитеранскиот дијалог се да се постигне подобро заедничко разбирање, истовремено и да се избегне недоразбирањата во врска со намерите и политиката на НАТО.

Генералниот секретар на НАТО, Јап де Хоп Шефер истакнува дека медитеранскиот дијалог помага да се промени перцепцијата на НАТО, односно да се промени застарената слика од времето на Студената војна. Тоа значи да се подржи дијалогот со партнерите за разбирање и благодарност на Алијансата како безбедносен провајдер кој може да им помогне на сите за се справат со општествените предизвици. Медитеранскиот дијалог им помага на партнерите од југот да ги поддржат НАТО оперативните обрски во поширокиот регион. Односно, дека перцепцијата на НАТО во регионот е променета кон подобро и е спремна да се ангажира во конкретни безбедносни релации, дискусии и соработка. На Истанбулскиот самит во 2004 год.,¹ НАТО ја лансираше "Истанбулската кооперативна иницијатива" преку која соработуваат државите од поширокиот регион, почнувајќи со државите од Заливот. Бидејќи, иницијативата работи во прогрес на политички план треба да се воспостават блиски релации помеѓу НАТО и заинтересираните држави.

Потребно е да се направи цврста издржлива државна дипломатија во арапскиот свет за да се образложи што е НАТО и каква улога има денес. Тоа

¹ На Самитот во Истанбул беа презентирани нови индивидуални програми од страна на Алијансата, како на пример програма за Балканот, за регионот кај Црното Море и Централна Азија. Овие програми вклучуваат воена обука и тренинзи, воведување реформи, обезбедување на границите и регионална воена соработка.

мора да вклучи свежи погледи кон тоа како НАТО може да учествува во приносот кон безбедноста на Средниот Исток.

Многу фактори се значајни за односите помеѓу Европа и Средниот Исток, тие фактори ги спојуваат регионите заедно: историјата, економските врски, заедничките интереси и блиските персонални врски. Безбедноста на Средниот Исток има влијание врз безбедноста на Европа. Насилството и нестабилноста во Средниот Исток има голем ефект врз безбедносната состојба во Европа. Затоа, високиот претставник на Европската унија за надворешна и безбедносна политика, Хавиер Солана, ја потенцира превентивната улога на НАТО и ЕУ за справување со старо- новите предизвици. Тој смета дека Агендата за акција треба да продолжи на четири патеки:

1. мировниот процес на Средниот Исток;
2. Ирак;
3. Иран;
4. регионална соработка.

Успешното спроведување на мировниот процес во Средниот Исток бара тешка работа од повеќе сектори и тоа од : *безбедносии, сисџем и ред*. Но, сепак мора истовремено да постои и напор во подобрување на катастрофалната економска и социјална состојба. Затоа е неопходно да се овозможи побрз развој околу вработеноста, социјалните служби и реизградба на инфраструктурата.

Ирак. Според Хавиер Солана, слободата и демократијата се целта, но тие бараат двострана доверба и политички компромис за да ситуацијата во Ирак навлезе во попозитивна фаза. Тоа е важно за Ирак, како и за американско - европските односи. Најдобра опција е да се продолжи со процесот кој е поставен од Советот за безбедност на ООН спроведувајќи ја резолуцијата 1546. Политичкиот систем и заедничкиот исход од зајакнување на ирачките безбедносни сили ќе води кон намалување на насилството. Во многу региони во светот се отвораат нови безбедносни проблеми, но постојат и шанси за решавање на тие проблеми. Во Ирак, по изборите од 30.01.2005 г., е направен важен чекор на патот кон изградбата на демократското општество и политичкиот систем кој мора консеквентно да се шири.

Во овој контекст се и зборовите на германскиот канцелар Герхард Шредер, кој вели дека “структурните планови од интегрирана помош ќе бидат надополнети со дополнителна помош до 200 мил. евра на веќе донираната помош од 350 милиони евра, донирана од ЕУ во 2003 год. Всушност, индивидуални држави членки на ЕУ имаат донирано 2,2 милијарди долари за реконструкција на Ирак².

² Само уделот на Германија во отпишани долгови изнесува околу 4,7 милијарди долари.

Сепак опасноста од политички поделби во Ирак и понатаму останува реалност. За да се спречи ова, Европа и понатаму ќе дејствува во Ирак помагајќи им на Ирачаните да ја водат сопствената држава.

Иран. Претставува држава со фантастична историја која има голема улога во создавање на стабилен и демократски Среден Исток. Но, во исто време е и доста комплицирана држава. Комплицираноста доаѓа оттаму што Иран поседува програма за нуклеарно вооружување. Повеќе нуклеарни оружја во овој непредвидлив регион прави другите држави во регионот и пошироко да се чувствуваат несигурно. Тие имаат направено голем број нуклеарни активности и експерименти без да ги објават (иако се обрзани да го направат тоа) на Интернационалната агенција за атомска енергија (ИААЕ)³. Според тоа, Техеран мора да приложи објективна и веродостојна гаранција дека нивната нуклеарна програма ќе служи исклучиво за мировни цели⁴.

Иран, презема и некои позитивни и важни чекори. Прво, го потпиша дополнителниот протокол за "Нуклеарен мировен договор"⁵. Второ, Иран се согласил да ја суспендира својата програма за збогатување се додека трајат преговорите за пошироко решение тврди Хавиер Солана. Исто така, тој изјавува дека постојат два алтернативни пата. **Првиот** пат е постигнување на долгорочно решение за нуклеарното прашање, само тогаш е можно да се замисли Иран како една од најважните држави не само во регионот на Средниот Исток, туку и во пошироката евро-азиска заедница. **Другиот** пат води кон надолна спирала на сомневања, изолација, сиромаштија, можеби и опасност. Тоа претставува проблем за Европа, Средниот Исток, како и за самиот Иран.

Регионална соработка. За воспоставување на долгорочен мир и безбедност потребна е регионална соработка и интеграција. Спроведување кризи не е исто со создавање на безбедност. Регионалната соработка се раководи со тоа што прават земјите со земјите од нивното опкружување. Во Европа мирот е загарантиран низ институционалните интеграции, распространетоста на демократијата и силни правни држави. Јасно е дека нема едноставен извоз на европски модел, но забележливо и охрабрувачко е дека многу регион во светот тргнуваат по слични патишта⁶.

³ Говор на претставникот на ЕУ, Х. Солана.

⁴ Говор на германскиот Канцелар, Герхард Шредер.

⁵ Спроведување на дополнителниот протокол на Нуклеарниот мировен договор, дава согласност на ИААЕ инспекторите целосен пристап до нуклеарните капацитети на Иран.

⁶ Х.Солана ја фокусира улогата на ЕУ во решавање на главните политички приоритети, односно напорите на ЕУ се поддржани со годишни фондови од 1 милијарда евра годишно во грандови и 2 милијарди евра во лесни заеми.

Во Средниот Исток, политичките тензии се високи, демократските влади се слаби, додека регионалната соработка е неефикасна. Ситуацијата во арапскиот свет е релативната отсуство на соработка наспроти нивната заедничка култура. Средниот Исток актуелно поминува преку период на крупни промени, кои можат да бидат промени за подобро, дури и за предизвиците кои преостануваат.

За подобрување на состојбата во Средниот Исток, НАТО и ЕУ можат да понудат охрабрување и асистенција. Но, постојат и случаи од минатото кога надворешната поддршка може да биде критична во прифаќање на позитивна динамика за подолг временски рок.

Што НАТО треба да прави за подобра регионална соработка?

Потребно е да се убедат јужните соседи како НАТО егзистира на билатерални, мултилатерални и регионални механизми, задоволувајќи ги потребите на секоја нација. (Само преку Партнерството за мир партнерите од Медитеранот може да се адаптираат). НАТО може да асистира на заинтересираните држави во полето на безбедносните секторски реформи и градење на одбранбените институции. Исто така може да понуди широк спектар на практични кооперации, во целосна имплементираност со иницијативите на Европската унија и Г-8⁷. НАТО кој се залага за рамноправност, демократија и слобода сите проблеми ќе бидат решени, но мора да се постават и нови критериуми за борба против бедните војни и други слични појави.

Во последно време се зголемува и улогата на ЕУ која зазема една голема светска политичка одговорност. Цврст европски столб ѝ гарантира на Европа лојална соработка во трансатлантскиот сојуз. Но, во Европа главните начела за целокупната безбедносна политика не можат да се темелат без учество на Русија. Со учество на Русија, Европа гради едно долгорочно партнерство кое ги опфаќа сите важни области кои им значат на двете страни. Исто така, многу е направено во соработка со државите - членки на Алијансата. Во сличен контекст рускиот министер за одбрана Сергеј Иванов, потенцира дека "спремни сме да постигнеме ново ниво на соработка со Алијансата. Најзначајни активности кои ветуваат многу се интероперабилноста и менаџирање на консеквенциите од разновидни катастрофи. Руското воено и политичко лидерство одамна ја напушти илузијата за можноста светот денес да егзистира со моќни воени сили. Свесни дека со трансформацијата на вооружените сили ќе се приклучиме на единствениот пат кон светската

⁷ Говор на Генералниот секретар на НАТО, Јап де Хоп Шефер.

заедница⁸. Истовремено со почит на меѓународните законски принципи и заедничка почит кон заедничките интереси ние можеме да се соочиме со предизвиците на време".

Активностите на НАТО во Централна Азија имаа ефективен политички дијалог во соработката со Русија. Зголемување на соработката меѓу НАТО и Русија беше доста евидентна на повеќе самити на НАТО. Во сличен контекст е и соработката помеѓу истите држави за зголемена контрола над можната преносливост на воздушни одбранбени системи⁹.

Високиот претставник на ЕУ за надворешна и безбедносна политика Хавиер Солана, нуди идеи за промовирање на регионалната соработка. Тоа може да се направи преку формирање Безбедносен форум за Персискиот Залив, или организација од типот на "ОБСЕ во Средниот Исток". Сепак иницијативата за промовирање на регионалната соработка мора да доаѓа од регионот.

Министерот за одбрана на САД, Доналд Рамсфелд верува дека "обединетоста не треба да биде само формалност на тактики и погледи, туку првенствено обединетост на цели. Оние кои го негуваат слободниот политички систем и слободниот економски систем делат исти надежи. Само ако работиме заедно овие надежи ќе бидат реалност за многу други кои заслужуваат да бидат слободни".

Улогата на Обединетите Нации во иднина

Кој било да погледне во глобалната безбедносна ситуација денес, ќе забележи дека се соочуваме со многу застрашувачки предизвици. Но истовремено може и да се воочат и надежните знаци на хуманитарната бесконечна потрага за мир. Во овој контекст, ООН мора да играат важна улога во помагање и остварување на тие цели¹⁰.

Со појавата на глобалните ризици и опасности, неопходно е да се трансформира глобалниот колективен безбедносен систем, вклучувајќи ги и Обединетите нации. Поради тоа, Генералниот секретар на ООН, Кофи Анан напоменува дека треба да се одлучува во четири области, кои ќе придонесат ефекти за справување со новите заканите.

⁸ Со последните трансформации, вкупниот број на вооружени сили на РФ од 1. јануари 2005 год. изнесува 1 милион и 207 илјади воен персонал, и 876 илјади цивилен персонал.

⁹ Оваа соработка е промовирана преку руската иницијатива позната како "Разбирање помеѓу владите на САД и Русија за контрола над преносливоста на воздушни одбранбени системи".

¹⁰ Кофи Анан е првиот генерален секретар на ООН што присуствувал на овој форум

Прво, мора да се зацврсти колективната одбрана која ќе даде најдобра шанса за превенција од вистински неизбежни латентни закани. За декадите што надоаѓаат се појавува заканата од нуклеарна пролиферација. Затоа, договорот за непролиферација на нуклеарното оружје би помогнал во превенцијата од излевање на истото оружје. Исто така, направени се многу препораки кои вклучуваат:

- цврсти инспекциски правила;
- иницијативи за државите да се откажат од ураниумово збогатување;
- ограничување на физиониот материјал;
- иницијатива за ограничување на глобалната редукција на заканата;
- партиципирање во "Иницијативата за безбедност" и нејзино ширење;
- поблиска соработка помеѓу Интернационалната агенција за атомска енергија (ИААЕ) и Советот за безбедност и
- преземање на конкретни чекори за разоружување.

Ниедна нација сама не може да се бори против асиметричните закани на новата ера, ќе биде потребна соработка на многу нации за да се спречи ширењето на оружјето за масовно уништување. Бидејќи вооружувањето е глобална грижа и бара глобален напор¹¹.

Во борбата против тероризмот ООН ќе мораат да употребат сила, нормативна јачина и глобално напрегање. Односно, ООН нема да имаат толеранција за тероризмот од каков било карактер или од било која причина. Секако, во борбата против тероризмот државите првенствено, треба да се во состојба за консензус во дефинирање на тероризмот и би требало да ја финализираат и присвојат таа дефиниција во севкупната антитерористичка стратегија. Ставот на германскиот Канцелар Герхард Шредер, е следниот "борбата против тероризмот не смее да се темели само на воени и полициски сили. Ангажманот мора да продере и подлабоко во модернизација на кризата, да се охрабрува и поддржува секој чекор што води кон минимизирање".

Второ, доколку превенцијата се намалува и мировните средства се веќе исцрпени мора да се отстапи место за употреба на силите. Прашањата за превенција од конфликти и кризни ситуации мора да бидат главна точка

¹¹ Околу 60 држави се приклучија на Безбедносната иницијатива за вооружување, со цел да го држат настрана оружјето за масовно уништување од рацете на опасни режими.

за дискусии во ООН. Без градење сопствени одбранбени капацитети државите не би можеле да говорат за безбедност. Сепак донесување на одлука за употреба на силите никогаш не е лесно, туку тешка одлука на Советот за безбедност да размисли за употребата на силите и консеквенциите од нејзината употреба. (секако членот 51 од Повелбата на ООН сеуште ги заштитува правата на сите држави и нивната улога во креирање на самостојна одбрана против вооружените напади).

Во денешниот свет, исто така, може да се соочиме со закани кои не се еминентни, но кои можат да бидат актуелни со мала сила која може да кулминира во ноќен кошмар. Затоа, Советот за безбедност е потполно овластен да се справи со истите.

Трејто, ООН мора се опремат со колективни средства за успешно градење на постојан мир во земјите кои се зафатени со воени дејства. Ова не претставува задача само за ООН, туку задача и за регионалните организации да се ангажираат подеднакво за успех во воспоставување на мирот.

За успешно градење на мирот, во рамките на ООН е поставен нов заеднички орган, "Комисија за градење на мирот" која ќе им овозможи на (државите - членки, меѓународни финансиски институции, регионални организации, земји донатори и државите кои помагаат во форумот за консензус и акција) да се согласат за ефективна стратегија, да пронајдат политички средства, да мобилизираат ресурси и да ги координираат напорите за целосен успех во градење на мирот. Исто така потребни се и повеќе оперативни капацитети за да одговорат на државите во распаѓање. Сепак, ресурсите на ООН се ограничени. Затоа, во блиска иднина барањата што ќе пристигнуваат ќе бидат надвор од капацитетите на ООН¹².

Поради тоа, за подобрување на ситуацијата во глобални рамки потребно е:

- државите во развој да се придвижат побргу со трансформацијата на сегашните воени капацитети во континенти соодветни за мировни операции;
- зајакнување на стратемскиот развој на ООН и утврдување на вистински фондови и капацитети за цивилна полиција, и
- блиска соработка помеѓу ООН и регионалните организации.

¹² ООН имаат повеќе од 75.000 персонал за распоредување во 18 мировни мисии на четири континенти, потребни да одговорат на проблемите во државите во распаѓање.

Воедно, градејќи соработка САД ја предложија "Иницијативата за глобални мировни операции" што претставува друг начин за меѓусебно помагање на државите во операции за одржување на мирот и развивање на одбранбените способности. Секоја мултинационална мировна операција употребена во било кој регион во светот, мора да поддржи мировен договор и неопходно е да ги вклучи силите на НАТО и ЕУ.

Четверто и крајна цел во врска со колективната безбедност е креирање на мировни и стабилни држави во светот, способни за примена на сопствениот суверенитет одговорно и да се справат со надворешните притисоци пред тие да еруптираат во конфликт.

Всушност, не може да се изгради безбеден свет, а претходно сериозно да не се примени демократизација, развој, хуманитарните права и разработка на конкретни планови за намалување на сиромаштијата. Затоа е потребно поставување на "добри" влади во земјите во развој кои имаат обврска спрема самите себе, да си помогнат со помош од други држави, процес кој несмее да биде сфатен како неоколонијализам. Кога овие држави целата одговорност би ја земале во свои раце, тогаш би ја добиле и помошта од поразвиените држави¹³.

Затоа, проблемите што се појавуваат мора да се решават со дијалог и соработка, а притоа да се внимава и на толеранцијата. Таа не треба да се замени со индиферентност. Но ова е можно само доколку поединците се слободени од идеи за конфликти и се подготвени за дијалог. Секако за на крај потребен е политички концепт за целиот свет.¹⁴

Заклучок

Безбедноста во современата мисла подразбира активности на поединецот и државата, насочени кон достигнување на обезбедување на опстанок. Тргувајќи од фактот дека апсолутната безбедност не е возможно да се постигне во меѓународната заедница, високите преставници од различни држави и експерти од меѓународни организации учествуваа на 41-та Минхенска конференција за безбедносна политика со цел да дискутираат за надворешните безбедносни и политички притисоци. Презентирајќи сопствени идеи, национални и наднационални интереси, преставниците

¹³ Од високоразвиените земји потребно е да донираат по 0,7% од БДП или 100 милијарди долари годишно за остварување на милениумските развојни цели, за земјите во развој.

¹⁴ Според претседавачот на Минхенската конференција, Хорст Телтшик, развојната политика би била најдобра превенција од кризи. За напомена, околу 900 милијарди долари се трошат за испраќање на воени трупи, а десет пати помалку се троши за земјите во развој.

од различни земји заклучија дека со овој уникатен форум ќе се направат огромни напори за состојбата и иднината на меѓународната безбедносна заедница. Следејќи ги новите безбедносни предизвици на денешницата, на Конференцијата е истакната улогата за дијалог, соработка и зацврстување на мерките на доверба помеѓу НАТО, ЕУ, САД, Русија, ОБСЕ, ООН и земјите од Средниот Исток.

Според тоа, ако се сака да се придонесе кон стабилизирање на односите ќе мора да се направат реформи во НАТО и ООН, но и да се дефинираат рамките во кои Европската унија ќе може да игра потполна улога на меѓународната сцена за создавање на политичка унија. Тоа значи примена на заедничка надворешна и безбедносна политика со посилен европски безбедносен и одбранбен идентитет кој ќе биде во сооднос со заедничката политика на Северноатлантската Алијанса. Сепак, НАТО и понатаму ќе остане главен столб за договорите за политика во сферата на безбедноста и одбранбеното ангажирање. Уште еднаш се потврдува дека НАТО не е само витална воена организација, туку е единствен политички форум за трансатлантските консултации.

Достигнувањата на Минхенската конференција за безбедносна политика навистина покажаа дека претставува форум од највисоко значење за надворешната безбедносна политика кој успеа да се приспособи и подготви да ги пречека идните предизвици на 21-от век.

БЕЗБЕДНОСТ НА ХРАНАТА СО ОСВРТ НА СКЛАДИРАЊЕТО НА ПРОДУКТИТЕ ЗА ИСХРАНА И ОДБРАНА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ

Сокле КОЧОСКИ

Воена академија „Генерал Михаило Апостолски” - Скопје

Апстракт: Во фокусот на истражувањето се истражува исхраната на луѓето како комплексно прашање кое директно корелира со физичката и со умствената способност на човекот. Со храната треба да се задоволат биолошките и енергетските потреби на човекот, а својот којшто имаше безбедност разбиралива сама по себе (не врзана за вредност од кој било вид), со терористичкиот напад врз САД на пошресен начин се дознава, дека сама по себе разбиралива физичка безбедност (вклучувајќи ја и безбедноста на храната поврзана со одбраната против тероризмот во сегашниот свет) е илузија. Тоа значи, дека кога се работи за безбедноста во исхраната и конзумирањето на безбедна храна секоја држава мора да се подготви за справување со секој вид загрозување, вклучувајќи го тероризмот и одбраната против тероризмот, но и меѓународниот криминал, природните и други несреќи, како и други облици на загрозување. Исти така, секоја држава би требало својата безбедност да си ја обезбеди и во рамките на колективните системи за безбедност (со сојузништво). Доколку безбедноста на храната се поврзе со одбраната против тероризмот, иста исхрана може да се оптимизира преку обезбедување разновидна храна со оптимални количини хранливи материји кои одговараат на вкусовите и на навиките на луѓето и ги задоволуваат чувствата за вкус и мирис. Проблемите на безбедна храна се однесуваат и на другите важни прашања како што се: рационалната и хигиенска исхрана, техниките на обезбедување и преработка на храната и што е од особено значење за нас - комплексното прашање во врска со безбедноста на храната за одбрана против тероризмот. Поради тоа, проблемите безбедност на храната истражано треба да се наоѓа во центарот на вниманието на научните, економските, политичките и воените кругови.

Клучни зборови: исхрана, безбедност, тероризам, производи, храна, енергетска вредност, хранливи материји, складирање.

SECURITY OF THE FOOD WITH RETROSPECTION OF THE STORE OF PRODUCTS FOR FOOD AND DEFENCE AGAINST TERRORISM

Abstract: *This text is focusing on people's nutrition as a complex issue which corresponds directly to the physical and intellectual capabilities of the people. The food is supposed to satisfy the biological and energetic needs of the people, but when the world with its own understanding for security (not connected with any kind of values) confronted the terrorist attack on USA, it brutality found out that its own understanding for physical security (as well as the food security connected with defence against terrorism today) was an illusion. Accordingly, when it comes to food security and consuming safety food every country needs to be prepared to cope with every kind of threats, as well as terrorism and defence against terrorism and international crime, natural and other accidents and other forms of threats. Every country is also supposed to provide its own security in a frame of collective systems of security (with alliance). If the food security is connected with defence against terrorism, then the food can be operational by providing different food with optimum quantity of nutritive elements that correlate with people's tastes and habits, and satisfy feelings for taste and fullness. The problem of food security is connected with other important issues too, such as: rational and hygienic food, techniques and food processing, and the most important for us-complex of questions on food security for defence against terrorism. So, the problem of food security needs always to be in the centre of intention of the scientific, economical, political and army circles.*

Key words: *nutrition, security, terrorism, food products, energy value, nutritive elements, stocking .*

Вовед

Познавањето на проблемот безбедна храна, современите знаења за исхраната и примената на истите ни овозможуваат да влијаеме на животниот процес (процеси) во нашиот организам, бидејќи без сомневање исхраната е еден од основните фактори кои влијаат на доброто или на лошото здравје, на работната способност, на психолошко-естетската состојба, како и на должината на човечкиот живот. Треба сите ние да знаеме дека при војни со терористи, со Осама бин Ладен, со бегалски кризи, или организиран криминал од секој вид не може да се тврди, односно да се создаваат илузии дека со војната е сè завршено и националната безбедност е обезбедена. Или, доколку не сме во сојузништво, тоа не значи дека од тешкотиите ќе се извлечеме и дека националната безбедност нема да биде загрозна без да се води сметка за безбедносното ниво на храната, што исто така е од интерес да се знае за обезбедување на националната безбедност. Само безбедна храна, на телото кај децата во развојот може да му овозможи растење и развивање, на возрасните да им обезбеди потребна енергија за работа, на војниците да им обезбеди енергија за совладување на обуката и извршување на секојдневните мирновремени и воени (борбени) задачи, но и телото да го снабди (обезбеди) со состојки коишто ќе го штитат од разни (евентуални) заболувања.

Дирекцијата за храна на Република Македонија треба често да апелира до сите оператори со храна, производители, трговци, дистрибутери и угостители во текот

на целата година, а особено во текот на летните периоди максимално да ги засилат сите превентивни мерки за безбедност на храната за да се спречи појава на болести предизвикани од храна, вклучувајќи го тука и тероризмот. Тоа значи дека треба да знаеме дека секогаш примарната одговорност за безбедност на храната ја има (или треба да ја има) самиот оператор. Затоа е задолжително да се спроведуваат сите неопходни хигиенски постапки при манипулирањето со храната од страна на персоналот, да се обезбедат оптимални услови за прием, складирање, подготвување, транспорт и одржување готови производи, или поинаку кажано да се следи безбедноста на храната во сите фази. Во денешни современи услови и техника, покрај тоа што треба да им се посвети внимание на температурните услови, како и на времетраењето на чување леснорасипливи производи, исто така особено внимание треба да и се посвети на безбедноста на храната поврзано со одбраната против тероризмот. Во тоа треба да се вклучат сите вработени во прехранбениот сектор (или процес) коишто, покрај тоа што мора да имаат секогаш уредно извршени здравствени прегледи, треба да се запознаени и со сите мерки на безбедност на храната поврзани и со одбраната против тероризмот.

Од изнесеното може да се заклучи дека задачата на исхраната (храната) е многу комплексна и сложена. Појдовна основа за обработка на едно исклучително важно прашање за исхраната, поврзано со здравјето, е способноста на истата да управува со биохемиските процеси во организмот, односно каде почнува и каде завршува сето она што е врзано за здравјето. Според возраста, полот, оптовареноста итн., како и месецот во годината како вистински пријател на здравјето со сигурност може да се препорача конзумирање на избрана (точно определена) безбедна комбинација од хранливи продукти. Овде станува збор за храна која секогаш при конзумирањето треба да се сфати и да се набљудува од аспект на нејзината моќ, за поттикнување на умот и за зголемување на расположението, работната способност, и кондицијата на луѓето (на војници), бидејќи само храната е таа којашто во мозокот достава енергија со помош на која побрзо ќе се мисли и подобро ќе се работи.

Безбедната и квалитетната исхрана ја намалува напнатоста (нервозата, растресеноста, расеаноста, депресијата итн.) кај секој човек, кај војникот итн. и тоа е помалку или повеќе успешно како што е успешен и препорачаниот лек којшто би го препишал лекар. Повеќето луѓе сметаат дека само безбедна храна може да претставува водечки лек на дваесетипрвиот век, затоа треба да се знае дека храната е таа којашто може да не извлече од депресија или да не воведи во неа. Во последните десетина години, Светското здравствено собрание донесе повеќе резолуции кои што ја поттикнуваат потребата за унапредување на здравјето и тоа преку создавање соодветни стратегии за исхрана. На Меѓународната конференција¹ за исхрана во 1992 година беше усвоена Светска декларација и План за исхрана како стратесиска рамка за развој на националните политики за храна и исхрана во многу земји во светот.

¹ Види пошироко: Елисавета Стикова, Ленче Колевска, ПРИРАЧНИК за правилна исхрана на населението во Република Македонија, Министерство за здравство на Р. Македонија, Републички завод за здравствена заштита.

Цел

Бидејќи само безбедна храна може да си ја изврши својата улога во животниот процес - процеси во нашиот организам (и тоа само доколку се знае точната комбинација од хранливи продукти, поточно, што е тоа и во кое време треба да се јаде) и на тој начин таа да го изврши своето влијание врз здравјето, сопствената здравствена состојба, расположението, работната способност и кондицијата кај човекот - работникот, војникот итн., целта е да се апелира до сите оператори со храна, производители, трговци, дистрибутери и угостители, во текот на целата година (особено во текот на летните периоди) максимално да ги засилат сите превентивни мерки за безбедност на храната за да се спречат појави на болести предизвикани од храна, вклучувајќи го тука и тероризмот. Неопходно е да се укаже на спроведувањето на сите неопходни хигиенски постапки при манипулирањето со храната од страна на персоналот, но и да се обезбедат оптимални услови за прием, складирање, подготвување, транспорт и одржување готови производи, или поинаку кажано да се следи безбедноста на храната во сите фази. Да се имаат предвид денешните современи услови и техники за чување на безбедна храна со особено внимание посветено на безбедноста на храната поврзано со одбраната против тероризмот.

Исто така, имајќи го предвид фактот дека, покрај безбедноста на државата и борбата против корупцијата, Брисел од Македонија бара безбедна и квалитетна исхрана како еден од основните услови за влез во Европа, вниманието на Брисел е насочено во правец на барање безбедна и квалитетна храна од Македонија. Тоа значи, дека покрај безбедноста на државата и борбата против корупцијата, ова е еден од основните услови за влез во Европа. Вниманието на експертите сега е насочено во тој правец. Тие велат: Македонија произведува квалитетна храната, но може тоа да го прави и подобро. Најчесто, Европа - Брисел предупредува дека опасноста се крие во соседството кое на македонскиот пазар пласира непроверена и небезбедна храна. Европскиот експерт за законодавство за храна Рајмонд Орурк го има изјавено следното: „Голема потешкотија за Македонија претставуваат земјите соседи, чија безбедност на храната не е проверена и не е добра. Имам примери за такви производи што потекнуваат од Грција, Србија и од останатите экс-југословенски земји“. Експертот за храна, Орурк (за околу три месеци престој во Македонија) од она што го видел вели: дека најмногу го загрижуваат пазарите кои не ги задоволуваат европските стандарди. Оние кои нема да ги применуваат стандардите ќе пропаднат во бизнисот. Пред да ја однесе пораката во Европа тој вели: мора да се осигура дека сите инволвирани во производството и бизнисот со храна ќе ги

применуваат основните правила на HACPCS (Hazard Analysis and Critical Point Control System) системот. „Не смееме да го запоставиме примарното производство, затоа што какво било загадување со пестициди или кои било тешки контаминентни метали во примарното производство. Контрола од нивата до продажбата е целта на новите правила кои Македонија сериозно ќе започне да ги применува со новиот правилник. Ова е само дел од големите зафати кои Македонија треба да ги преземе на ова поле.

Целта е и да се укаже дека во сето тоа треба да се вклучат сите вработени во прехранбениот сектор (или процес) коишто покрај тоа што мора да имаат секогаш уредно извршени здравствени прегледи треба да се запознаени и со сите мерки на безбедност на храната поврзани со прехранбените процеси, но и со одбраната против тероризмот.

1. Хигиената на прехранбените продукти-услов за безбедна исхрана

Хигиената на прехранбени продукти како услов за безбедна исхрана ги определува условите и постапките кои треба или мора да бидат исполнети при производство и промет со прехранбени продукти. Покрај условите во врска со хигиената на прехранбените продукти при производство и промет со продуктите за јавна исхрана и при ракување со замрзнати прехранбени продукти мора да бидат исполнети и условите кои што ги определуваат посебните прописи поврзани со безбедноста на храната, вклучувајќи го и тероризмот.

Хигиената на прехранбените продукти (во продолжение хигиена): претставува барања и мерки, потребни за обезбедување на здравствена исправност и безбедносна сигурност на прехранбените продукти уште во текот на производството и прометот. Безбедноста на храната и хигиената на прехранбените продукти ги опфаќаат сите фази на подготовка, преработка, доработка, изработка, пакување, чување, превоз, разделување и продажба на продукти или обезбедување со прехранбени продукти.

Здравствената исправност на прехранбените продукти подразбира сигурност на продуктите и исправност на нивната содржина од аспект на содржината на значајни хранливи материи, кои влијаат врз биолошката и енергетската вредност на прехранбените продукти. Хранливата вредност и на замрзнатото месо е иста како и на изладеното месо ².

² Љ.Цветков, Технологија на конзервирањето, Универзитет “Кирил и Методиј” – Скопје, 1987 година, стр.167.

Безбедносната сигурност на прехранбените производи обезбедува потврда со која се докажува дека прехранбените производи не се штетни по здравјето за корисникот доколку подготвувањето е на начин определен како добар за исхрана за определена намена, но и доколку во сите фази на производството и прометот со храната се води сметка да не дојде до нарушување на предвидените безбедносни мерки.

Прехранбената дејност е дејност на правните и физичките лица (без разлика дали се профитни или непрофитни, јавни или лични, кои извршуваат определени или, пак, се вклучени во сите фази од производството и прометот со прехранбени производи) која опфаќа снабдување, обработка, преработка, изработка, подготвување, пакување, чување, превоз, поделба и продажба на безбедни прехранбени производи вклучувајќи ги и неопхоните мерки во врска со безбедноста на храната поврзана со одбраната против тероризмот.

Одговорноста за безбедноста на храната поврзана со одбраната против тероризмот паѓа на носителот на прехранбената дејност, а тоа е правно или физичко лице одговорно за обезбедување на безбедноста, хигиената и здравствената исправност на прехранбените производи во производството и прометот.

За да се обезбеди безбедност на храната, вклучувајќи ги и условите и критериумите коишто гарантираат и одбрана против тероризмот неопходно е почитување на HACPCС систем (Hazard Analysis and Critical Point Control System), којшто претставува превентивен систем кој овозможува идентификација или препознавање, проценка, преземање мерки и надзор над можните присутни фактори на ризик со храна - прехранбени производи и кој може да го загрози здравјето на човекот.

Тоа се постигнува низ HACPCС план, а тоа не е ништо друго туку документ изработен врз основа на седумте начела на HACPCС системот, кој ги определува постапките, кои мора да се почитуваат и да се следат за да се обезбеди надзор над ризиците, кои се значајни за обезбедување на безбедни и хигиенски исправни прехранбени производи во производствената постапка или обртот, без оглед на видот и обемот на дејноста. За обезбедување безбедност на храната, вклучувајќи ја одбраната против тероризмот, мора да се имаат предвид и факторите на ризик, а тоа се биолошки, хемиски или физички фактори (агенсии) коишто се наоѓаат во прехранбените производи (ги поседуваат како сопственост) или состојба на прехранбените производи коишто можат да го загорзат здравјето на човекот;

Исто така, поврзано со безбедноста на храната и одбраната против тероризмот важна улога има и критичната контролна точка (ККТ) или

степенот во производството и прометот со прехранбените производи, каде што е потребно воспоставување на превентивни, односно контролни мерки, со помош на кои можната присутност на ризичните фактори кај прехранбените производи може да се спречи, отстрани или намали на прифатливо рамниште.

Под степен на производството треба да се подразбира суровина, состојка, место, постапка, начин на работа или фаза од алката на производството и прометот со прехранбени производи;

Критична гранична вредност претставува критериум (или вредност), којшто наложува на ККТ да се одвои што е прифатлив, а што не е прифатлив степен на состојба во врска со обезбедувањето на безбедни хигиенско-здравствено исправни прехранбени производи, но и критериум да се добие таков степен на безбедност на храната којшто ја вклучува и одбраната против тероризмот.

Следењето или мониторингот на ККТ како критериум за безбедност на храната кој ја вклучува и одбраната против тероризмот претставува изведување на планирани надгледувања или мерења на воведените превентивни, односно контролни мерки, за да се утврди дали ККТ е под надзор. Документирани резултати од мониторингот треба да се составен дел на задолжителните податоци за потребите на изведување на верификацијата. Тука треба да се вклучи и корекциската постапка, а тоа е која било постапка која треба да се изведе кога резултатите од мониторингот покажуваат дека ККТ не е под надзор.

Верификација или пресуда претставува постапки, методи, тестови и други вреднувања, со кои покрај следењето (мониторингот) се потврдува усогласеноста со HACPS планот.

За безбедноста на храната којшто ја вклучува и одбраната против тероризмот важна улога има и документацијата која треба да претставува уреден систем на чување на документите и податоците во врска со изведувањето на внатрешниот надзор поради утврдување на здравствената исправност на прехранбените производи.

Покрај изнесното во врска со безбедноста на храната, што ја вклучува и одбраната против тероризмот, треба да се земат предвид и придружните хигиенски програми, а тоа се хигиенски програми и активности, кои се потребни за успешно вклучување и изведување на HACPS системот во внатрешниот надзор над прехранбените производи, како што се: утврдување на здравствено техниките услови, одржување на опремата и пропатните елементи, складирање, превоз и промет, ракување со отпадоци, дејност за дезинфекција, дезинсекција и дератизација, чистење,

санитариите, изведување обука и едукација за вработените од областа на хигиената при работа со прехранбени продукти, личната хигиена, здравствената состојба на вработените итн.

2. Услови за производство и промет на прехранбените продукти

Доколку се сака безбедноста на храната да одговара на хигиенските и здравствено-техничките барања (што ја вклучува и одбраната против тероризмот, потоа производството и прометот со прехранбените продукти), процесите мора да се изведуваат согласно со хигиенските начела во објектите, просториите и на места наменети за подготовка, обработка, преработка, пакување, сместување, превезување, прераспределување, продажба на прехранбени продукти и обезбедување со продукти кои одговараат на хигиенските и здравствено техничките барања.

Носителот на прехранбена дејност, во рамките на внатрешниот надзор, мора да обезбеди постојано и соодветно изведување на придружни хигиенски програми, што го докажува со соодветна документација.

Носителот на прехранбена дејност во рамките на внатрешниот надзор мора да обезбеди здравствена исправност, односно сигурност над продуктите во сите фази на производството и прометот со прехранбените продукти врз основа на начелата на HACPCС системот којшто определува: анализа на биолошките, хемиските и физичките фактори на ризик со прехранбени продукти; определување на критичните точки (ККТ); определување на критичните гранични вредности; воспоставување на следење (мониторинг) ККТ; воспоставување на корекциски постапки; воспоставување на постапки за верификација за проверка на влијанието на HACPCС системот; и воспоставување на документација за прецизноста на обемот и видот на прехранбената дејност. Исто така, носителот на прехранбена дејност во рамките на внатрешниот надзор мора да ги бележи и архивира извештаите и документите во врска со изведувањето на придружните програми и документите и извештаите, кои настануваат во сите фази на подготовка, планирање, воспоставување влијанија, проверки и можни промени во HACPCС системот (напр. документи за извршени анализи на факторите на ризик над прехранбените продукти, за определување на ККТ и критични гранични вредности, како и извештаи од мониторингот на ККТ, за изведените корективни мерки и промени во HACPCС системот, кога тоа е потребно итн.).

За безбедност на храната, којашто ја вклучува и одбраната против тероризмот, носителот на прехранбена дејност при изведувањето на надзорот мора да постои сомневање или потврдена неусогласеност со

барањата на здравствената исправност и изработен план за отстранување на прехранбените продукти од производство, односно промет. Носителот на прехранбена дејност мора, заради осигурување на здравјето на луѓето и спречување од заразување со прехранбени продукти, да обезбеди прехранбените продукти наменети за конечниот потрошувач да одговараат на задолжителните и сопствените микробиолошки, безбедносни, но и други хигиенски барања. За посебни сектори во прехранбената индустрија може и треба да се состават насоки за добра хигиенска и безбедносна практика, коишто се употребуваат во сродни, односно истовидни дејности. За посебни групи прехранбени продукти може да се оформат насоки за микробиолошката сигурност и исправност на продуктите, коишто може да се и составен дел на насоките за добра хигиенска практика или како самостојни насоки.

Насоките за добра хигиенско-безбедносна практика треба да ги изготвуваат секторите во прехранбената индустрија или нивни здруженија, односно други заинтересирани, по советување со Здравствен инспекторат, земајќи ја предвид и безбедноста на храната којашто ја вклучува и одбраната против тероризмот. При изготвувањето на насоките може и треба да се почитуваат препорачаните меѓународни насоки за добра хигиенска и безбедносна практика и начела на хигиената за прехранбени продукти Codex Alimentarius.

Насоките треба да ги одобрува оддел за прехранбени продукти и прехрана, а за добра хигиенска и безбедносна практика и давање насоки за микробиолошката исправност на прехранбените продукти може и е пожелно да се објават како публикација на соодветни здруженија, во коишто се вклучени и самите носители на прехранбена дејност.

Здравствени инспектори, коишто изведуваат здравствен надзор над прехранбените продукти треба да констатираат дека прехранбената дејност се врши во согласност со хигиенско-безбедносните барања согласно правилникот и другите прописи, коишто ја уредуваат здравствената исправност на прехранбените продукти; и во согласност со насоките за добра хигиенска безбедносна практика, доколку носителот на прехранбената дејност на неа се повикува.

Одговорно лице за внатрешен надзор е лицето коешто го именува носителот на прехранбената дејност и е навистина одговорно за извршување на внатрешниот надзор во времето кога функционира прехранбената дејност. Тоа значи дека за изведување на внатрешниот надзор носителот на прехранбената дејност треба да именува одговорно лице за внатрешен надзор. Одговорното лице на внатрешен надзор мора да поседува неопходни знаења за хигиената на прехранбените продукти и начелата на HACPS

системот. Факторите на ризик носителот на прехранбената дејноста треба да ги потврдува или отфрла врз основа на резултатите од повремените проби над прехранбените продукти определени со HACCP планот. Содржината на знаењата може да се наведе како прилог, којшто треба да претставува составен дел на правилник за хигиената на прехранбените продукти.

3. Начела на хигиената

Општи хигиенски и технички услови, кои мора да ги исполнуваат објектите за производство и промет со прехранбени продукти за безбедност на храната, се:

- ◆ прехранбениот објект мора да биде лоциран во чиста средина без по здравје штетни и попречувачки предизвикувачи и влијанија, и да е заштитен од глодари и комарци;

- ◆ пристапот до прехранбениот објект и функционалното земјиште на објектот треба да биде обработен и уреден така, да се спречува застапување на атмосферска вода на површината и можно хигиенско одржување;

- ◆ прехранбениот објект мора да има обезбедено доволни количини здравствено исправна питка вода;

- ◆ прехранбениот објект мора да е приклучен на јавна канализациона мрежа, доколку не е, мора отпадната вода да се одвојува во јами, во согласност со посебните прописи;

- ◆ прехранбениот објект и неговата околина мораат да бидат чисти и добро да се одржуваат, а околината да е уредена и исчистена од прав;

- ◆ основата, големината, распоредот, изведбата и опремувањето на прехранбениот објект мора да овозможува ефикасно чистење и дезинфекција; да спречува собирање на нечистотија, допир со отровни материи, внесување на делови во продуктите, настанување на кондензација и мувла на површините; да овозможува изведување на добра хигиенска практика, вклучувајќи го и спречувањето на вкрстена контаминација помеѓу посебните постапки и во рамките на постапката, кои се однесуваат на прехранбените продукти, опремата, материјалите, водата, дотекот и кружењето на воздухот, работниците како и надворешни извори на загадувања (на пр. комрци и глодари); и да обезбедува соодветна температура за хигиенска обработка и складирање на животните намирници;

- ◆ во прехранбениот објект мора да има поставено мијалници во секој простор или дел, каде што се врши постапката подготовка, преработка, промет или послужување со прехранбените продукти односно храна. Поставувањето на мијалниците мора да спречува вкрстување на чисти и нечисти патишта и да има протечна топла и ладна вода, течен сапун и крпи

за еднократна употреба. Мијалниците за миење раце мора да се одвоени од коритата за чистење и миење на прехранбените продукти и одвоени од коритата за миење;

- ◆ за вработените во прехранбениот објект мора да има обезбедено соодветен број WC со природна или вештачка вентилација. Влезот во WC-ата мора да е одвоен од просторот за прехранбени продукти со претпростор, кој може да се тоалети, кој мора да е опремена со протечна топла и ладна вода, со еднорачна чешма, течен сапун и крпи за еднократна употреба. WC-ите за вработените мора да се одвоени од WC-ите наменети за други лица;

- ◆ вработените во прехранбениот објект мора да имаат гардеробен простор, којшто мора природно или вештачки да се проветрува, дводелни шкафови за одвоено оставање на личната и заштитната деловна облека и обувки. Шкафовите треба да се од материјал којшто овозможува соодветно чистење и проветрување. Работната облека, која е за перење, треба да се одлага и собира во посебна остава (на пр. вреќи, сандачи, гајби итн.);

- ◆ прехранбениот објект треба природно или вештачки да се проветрува така, што насоката на воздухот да оди од чистиот во нечистиот дел на објектот, и земањето чист воздух да е на самиот извор. Системот за вентилација мора да обезбедува соодветен довод на чист воздух, во зима и термички кондициониран воздух и одвод на искористениот и нечистиот воздух;

- ◆ системот за вентилација мора редовно да се чисти и одржува, а изведен така, да овозможува едноставен достап до филтрите и другите делови, коишто треба да се чистат или заменуваат;

- ◆ прехранбениот објект мора да има обезбедено осветлување, кое одговара за дејноста којашто се изведува во просторот и на работните места; и

- ◆ дренажните системи треба да бидат соодветни за предвидената намена. планирани и изградени треба да се така, да го спречуваат контиминирањето на прехранбените продукти.

Хигиенски и технички услови коишто мора да ги исполнуваат просториите каде што прехранбените продукти се подготвуваат, обработуваат, доработуваат и продаваат

Во просторите, во коишто прехранбените продукти се подготвуваат, обработуваат, доработуваат и продаваат, потребно е одржување на подните површини во добра состојба. Подните површини мора да се непропусни, нелизгачки, да можат да се мијат и да се изработени од нетоксичен материјал, и треба да овозможуваат и ефикасно чистење и дезинфекција.

Подовите треба да имаат соодветна косина за да овозможат истекување на течностите.

Сидните површини мора да се во добра состојба. Тие треба да овозможуваат ефикасно чистење и дезинфекција. Сидовите мора да се изработени од непропустлив материјал којшто може да се мие и нетоксичен материјал како и површините да се мазни без рабови и полици до височина којашто одговара на видот на постапките коишто се изведуваат во врска со прехранбените продукти.

Таваните и таванските материјали мора да се засновуваат и да се изработени и наместени така што ќе спречат собирање на нечистотија, појава на мувла, лупење на делови и намалување на кондензацијата.

Прозорците и другите отвори треба да се изработени така, да спречуваат собирање на нечистотија и да се опремени со заштитни мрежи против комарци и глодари, кои при чистењето лесно се остраниваат.

Вратите мора да се од материјал којшто може да се чисти со вода и по потреба да се дезинфицира.

Сите работни површини и површините од опремата, коишто доаѓаат во допир со животните намирници, потребно е да се одржуваат во добра состојба. Мора да се изработени од нетоксичен и мазен материјал кој може да се мие слободно со вода и да се чисти, а по потреба и да се дезинфицира.

Во прехранбениот објект потребно е да се обезбедат услови за миење раце за вработените во согласност со правилник. За чистење миење и дезинфекција на работната опрема и средствата потребно е да се обезбедат простории, односно делови со тековна топла и ладна вода и простори за складирање на чисти средства и средства за чистење.

Во прехранбениот објект потребно е да се обезбедени корита со тековна топла и ладна здравствено исправна питка вода за одвоено миење на различни прехранбени продукти, заради спречување од навкрсна контаминација на прехранбените продукти.

Опрема

Предметите, средствата, приборот и опремата, со коишто прехранбените продукти се во допир, мора да бидат: чисти; изработени од материјал којшто овозможува чистење, одржување во добра состојба и по потреба дезинфекција а и наместени така, да е можно лесно да се исчистат или заменат делови и да овозможуваат чистење на околината.

Снабдување со вода

Во прехранбените објекти мора да има обезбедено здравствено исправна вода за пиење. Мраз може да се прави само од здравствено исправна питка вода. Правењето и складирањето треба да е такво, да се спречува негово загадување. Пареата, којашто се употребува и доаѓа непосредно во допир со прехранбените продукти, не смее во себе да содржи материи коишто претставуваат ризик за здравјето или пак да ги контаминираат продуктите, коишто доаѓаат во допир со прехранбените продукти. Системот за технолошка вода, што се употребува за добивање переа, за ладење, за гасење пожари и за други слични намени, мора да биде одвоен од системот за снабдување со вода за пиење и видно препознатлив.

Лична хигиена

Лице, коешто работи со прехранбени продукти, мора да одржува високо рамниште на лична хигиена и да носи примерна, чиста и по потреба заштитна работна облека, којшто ја обезбедува носителот на прехранбената дејност. Лице, за кое се знае или се сомнева, дека се разболело од заразна болест или е преносител на предизвикувач на болест, која лесно се пренесува преку прехранбените продукти, ако има отворени рани и повреди на рацете, кожни болести или пролив, не смее да работи со прехранбени продукти на местата, односно во работните простории, кадешто постои веројатност од непосредно или посредно загадување на прехранбените продукти со патогени микроорганизми. Лице, коешто работи со прехранбени продукти, со пример од претходниот став, за тоа веднаш треба да го извести носителот на прехранбената дејност. Носителот на прехранбена дејност мора да обезбеди, лицето од вториот став на претходниот член да не работи со прехранбени продукти така, што ќе го исклучи или премести од работната постапка, во којашто доаѓа во допир со прехранбените продукти и да обезбеди благовремено здравствен преглед за тоа лице.

4. Оспособување на вработените за работа со прехранбените продукти

Оспособување на вработените за работа со прехранбени продукти, исто така, се смета за услов за безбедна исхрана. Во производството или прометот со прехранбени продукти може да влијае лице кое во практиката ги искажува знаењата за хигиената на прехранбените продукти.

Знаења за хигиената за прехранбените продукти можат да се стекнат со соодветно стручно образование за работа со прехранбени продукти; и

со дополнително оспособување за работа со прехранбени продукти. Содржината на потребните знаења за поединечните работни места за работа со прехранбени продукти ги определува носителот на прехранбената дејност во рамките на усвојувањето на хигиенските програми.

Носителот на прехранбената дејност мора да изготвува годишен план за насочено континуирано оспособување, кој е составен дел на документацијата за усвојување на хигиенските програми. Изведувачи на насоченото континуирано оспособување од претходниот став се стручни работници во прехранбената дејност, кои располагаат со знаење за хигиената со прехранбени продукти или се надворешни предавачи. Носителот на дејноста за одговорните лица за внатрешен надзор и за раководните работници мора да организира или да овозможи додатно насочено оспособување за стекнување нови знаења за хигиената на прехранбени продукти и начелата на HACPCС системот. За извршеното оспособување и проверката на знаењето за хигиената со прехранбени продукти организаторот за оспособување на личноста и издава потврда.

Носителот на прехранбената дејност, за лицата коишто работат во производството или прометот со прехранбени продукти мора да води документација којашто ги содржи следните податоци: содржина на оспособувањето; име и презиме на предавачот; име и презиме на лицето кое се јавило за оспособување; извршени проверки на знаењата за хигиена на прехранбени продукти; и потврда за извршеното оспособување. Документацијата која што се води треба да е составен дел на документацијата за усвојување на хигиенските програми којшто се дел од внатрешниот надзор во прехранбената дејност. Носителот на прехранбена дејност мора да врши надзор над работниците кои работат со прехранбени продукти, да им дава напатствија и да се грижи за нивно континуирано оспособување во врска со хигиената на прехранбените продукти, согласно со барањата на нивната работа.

5. Складови и складирање на продуктите за исхрана

Кога зборуваме за тероризмот, складовите³ и складирањето, безбедното чување на хранливите продукти се примарен услов за заштита на продуктите и безбедната исхрана.

³ Uputstvo o skladištenju intendantskih materijalnih sredstava, DSNO, InSI-69, Beograd, 1969.

Општо за складовите

Складовите би можеле да ги поделиме на: постојани и импровизирани. **Постојаните** се градат од цврст материјал и наменски, а **импровизираните** се градат од материјал којшто овозможува брзо монтирање и демонтирање, од прирачен материјал или ненаменски објекти кои со мали адаптации се уредуваат за чување на прехранбени продукти. За сместување и чување можат да се користат и уредени природни заклони, изградени заклони на земјиште, шатори, возила и сл.

Во армиите по припадност складовите се делат уште и на: **трупни складови** (во кои спаѓаат магацини во кои се чуваат хранливи продукти кои се издаваат на непосредно трошење; **интендантски складови** на базите од кои се пополнуваат овие трупните складови) и **други складови** (за одделни МС или сите други МС) за МС коишто можат да се чуваат и надвор од објектите и заклоните на посебно уредено земјиште. Треба да се има предвид дека и тие претставуваат складови коишто треба да ги исполнуваат сите услови, особено безбедносните.

Услови кои треба да ги исполнуваат постојаните складови и магацинските простории за складирање на хранливи продукти

Основна задача на складирањето треба да е: складираните хранливи продукти да се заштитат од губењето на својствата, физичко-механичките, биохемиските и хемиските промени, бесправното и ненадлежното отуѓување, уништување, губење и заштита од терористички активности.

Предвидената заштита (особено безбедносната заштита) се остварува со: складирање на прехранбени продукти во простории кои одговараат за дадените прехранбени продукти; пакување и сместување кое најмногу одговара за заштита на нивните својства; стручно и навремено извршување на сите пропишани работи за конзервирање, за одржување на квалитетот, хигиенските услови, заштита од инсекти, глодари и други штетни дејства; и работење со прехранбени продукти по пропишаните норми односно по прописите кои го регулираат тоа работење.

Складовите за складирање на прехранбени продукти треба да ги задоволат условите пропишани за изградба на прехранбени складови. Во случај да се користат објекти кои не се наменски изградени за прехранбени складови посебно треба да се посвети внимание на следното: да се изолирани од влага и да имаат релативно константна температура; да се заштитени од влегување на инсекти и на глодари; да овозможуваат проветрување; да ги задоволуваат хигиенските услови за складирање; да овозможуваат

регулирање на релативната влажност (со проветрување или со изградба на специјални наменски уреди); да е можно отворите (врати, прозори и др.) херметички да се затвораат; да е возможно одделни простории да се прилагодат - адаптираат за чување на посебни видови на прехранбени продукти; и да овозможуваат користење на складишна техника.

Групирање на продуктите за исхрана

Поединечни продукти за исхрана имаат посебни својства кои треба да се сочуваат во текот на складирањето. До губење на својствата на одделни видови продукти најчесто доаѓа поради нестручно и невнимателно ракување. Поради тоа потребно е да се изврши правилен распоред на магацинските простории. Групирањето на продуктите се решава за секој случај посебно. Начелно, доколку навистина сакаме безбедна храна, продуктите за исхрана треба да се групираат и да се чуваат посебно по прехранбени продукти како магацински групи, како на пример:

1. мелнички производи, суво тесто и двопек;
2. шеќер, кафе, чај, какао, суво овошје, чоколади и нивните производи;
3. варива од сите видови и сув зеленчук;
4. конзерви (сите видови);
5. мрнотии (сите видови);
6. свежо млеко, млечни производи, свежи јајца;
7. месо;
8. сувомесни производи, колбаси, тврди сирења;
9. свеж зеленчук и овошје.

Посебни услови на складирање треба да се обезбедат во зависност од групата продукти, односно прехранбените продукти би требало да се чуваат во посебни простории. Сувиот зеленчук, освен сувиот кромид може да се чува со сите други магацински продукти. Сувиот кромид не смее да се чува во иста просторија со кафето, шеќерот и чајот и сл. За чување на цигари мора да се обезбеди посебна просторија.

Групирањето и разместувањето на прехранбените продукти зависи од: состојбата, големината и дозволеното оптоварување по м² и нивните погодности во однос на напред изнесеното; количините и од квалитетот по видови и рокови на чување; начинот на пакување, времето за кое треба да се чуваат и сл.

Врз основа на овие податоци, стручните референти и ракувачите треба да ги распоредуваат прехранбените продукти по одделни простории и го определуваат распоредот. Распоредот на прехранбените продукти во

магадинските простории мора да биде функционален и со него треба да се обезбеди: правилно искористување на магадинскиот простор; прегледност и можност за контролирање на квалитетот; пристап кон секоја сталажа и секое средство - продукти; одржување на хигената и борба против штетниците; отворање на прозорците за проветрување и слободно движење помеѓу сидовите и складираните хранливи продукти.; извршување на пропишаните манипулативни работи, а од особена важност е да се знае оптоварувањето по 1 м² како за катовите, така и за приземјето. Секој ракувач, референт, управа на склад или друга институција (команда на единица и сл.) во чиј состав е складот или магадинот треба да води: план на магадинскиот простор и шема на сместувањето на хранливи продукти.

Фактори кои делуваат на прехранбените продукти и кои треба да се земаат предвид при сместување на истите се: климатските фактори (невреме, влажност, врнежи, светлост, температура, директно сончање); биолошките фактори (габички, бактерии); хемиски фактори (разни хемикалии, бојни отрови и сл.); физички фактори (оптоварување-притисок, тресење, вибрации и удари); радиолошки фактори (озрачување) чија последица е контаминацијата; останати фактори (штетници-глодари и инсекти, делумна кражба на содржината и сл.).

Покрај надворешните, постојат и внатрешни фактори кои најчесто почнуваат да делуваат при негативни дејства од надворешните фактори, што значи дека надворешните фактори само ги иницираат внатрешните фактори. Температурата, релативната влажност и светлосна се основните фактори кои имаат влијание на одржувањето на квалитетот. За мерење на температурата и релативната влажност, задолжително е во складовите - во секој склад, па и во секоја просторија, да се сместени (да има) хидрометри и термометри. За секој ден треба да се водат податоци за температурата и за влажноста на воздухот во посебен документ - графикон кој е даден во прилогот бр. 6 на упатството. Редовното следење на температурата и влажноста на воздухот овозможуваат, во случај на потреба, да се дејствува на подобрување на истите. Една од мерките е проветрување на просториите.

Заклучок

Истражувањето на навиките за исхрана како услов за добро здравје и психофизичка кондиција за човекот (начинот на исхрана и подготвувањето на јадења е значајно за повеќе институции и дејности во општеството, особено во специфични колективи, индивидуално, семејно и колективно планирање на листи на јадења, потоа оброци и продукти кои ќе бидат конзумирани во определен период) е потребно и значајно од повеќе аспекти.

Исхраната треба да ги задоволи биолошко-медицинските и естетските норми, но исхраната, исто така, треба да е економична, рационална и како најважно, безбедна. Од добиените резултати низ истражувањето за физичката подготвеност и здравствената состојба во општеството, особено во воениот колектив, искажани преку специфичностите на исхраната на сите луѓе, вклучувајќи ги и лицата од женскиот пол, може да се заклучи дека е потребно и натаму да се истражува со цел да се донесат оптимални прописи за исхраната.

Со дефинирањето на активностите насочени кон барање оптимални решенија за исхраната може да се заклучи дека со ова истражување не е исцрпена сèвкупната содржина, а тоа значи дека во натамошните истражувања за проблематиката исхрана треба да се очекува да се опфатат (истражат) и многу други прашања кои би можеле да бидат предмет на истражување, но и коишто ќе доведат до тоа прописите за исхраната во Република Македонија, вклучувајќи ја и Армијата, да се прилагодат, адаптираат, преработат, доработат или изработат и донесат соодветни нови прописи коишто, покрај тоа што ќе ги задоволат биолошко-медицинските и естетските норми ќе ги задоволат и безбедносните критериуми, а исто така, со вклучување на оптимални решенија до коишто се дошло на научна основа, исхраната ќе ја направи економична, рационална и безбедна.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Елисавета Сتيкова, Ленче Колевска, ПРИРАЧНИК за правилна исхрана на населението во Република Македонија, Министерство за здравство на Р. Македонија, Републички завод за здравствена заштита.
2. Љ. Цветков, Технологија на конзервирањето, Универзитет “Кирил и Методиј” - Скопје, 1987 година.
3. С. Кочоски, З. Ивановски, ОРГАНИЗАЦИЈА И ЕКОНОМИКА НА ИСХРАНАТА ВО АРМИЈАТА, “Југореклам”- Скопје, 2002 година.
4. Упутство о складистенју интендантских материјалних средстава, ДСНО, ИнСл-69, Београд, 1969.

МЕДИУМИТЕ И ОДБРАНАТА

Оливер БАКРЕСКИ

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии – Скопје

Апстракт: Најголем број од граѓаниќе на некоја држава најчесто контакќиќи со безбедносќа и одбраната и нејзиниќе проблеми го осќваруваќи преку медиумиќе. Затоа е важно да се открие какви пораќи создаваќи медиумиќе за национална безбедносќа и одбрана, како известуваќи за одредени активносќи, кои насќани ги фаворизираќи, а кои ги занемаруваќи. Земаќи го предвид значењето на медиумиќе во современиќе демократиќски оќиќесќа, јавносќа треба да поќиќне на исќражување во овие обласќи. Со тоа би се придонесло да се заќознаќи најголемиќи број од граѓаниќе за одбраната и за сиќе сосќојби кои се јавуваќи во современоќи демократиќско македонско оќиќесќа.

Во фокуси на теоретиќе се оќфатени повеќе аспекти за медиумиќе. Акцентоќи е ставен на контролираќа на поќиќаќа за национална безбедносќа, како и на теќањето за непосредна ќа комуникаќа на Парламентоќи со јавносќа за безбедносниќе теќања.

Оќќа, идеално, улоќаќа на медиумиќе во теќијаќа за демократиќјаќа и демократиќскиоќи надзор на вооружениќе сили е да бидат посредник помеѓу цивилноќа оќиќесќа и поќиќкаќа држава, посебно нејзиноќи безбедносен апарат. Во едно демократиќско оќиќесќа, медиумиќе теќана инќегрален дел од комплексна мрежа на инќиќуќи и теќе придонесуваќи и им даваќи значење на односиќе помеѓу инќиќуќиќи и теќиќе во поќиќкиоќи сисќем и теќаќи важна улоќа служеќи како главна врска помеѓу теќиќе сегменти на власќи во државата.

Клучни зборови: медиуми, функции, демократиќја, масовни медиуми, теќурално оќиќесќа.

MEDIA AND DEFENCE

Abstract: Most of the citizens of a country have contact with security and defence issues and their problems mainly through the media. Therefore it is important to reveal what kind of messages media create about national security and defence, how they report about certain activities, which events they favor and which they neglect.

Having in mind the importance of the media in contemporary democratic societies, the public

should urge for research in these areas. It would contribute to familiarize most of the citizens with security issues and all the conditions that emerge in the contemporary democratic Macedonian society.

The focus of the study encompasses number of aspects about media. The emphasis is put on control of national security policy as well as the issue about immediate communication of the Parliament with the public concerning security issues.

Thus, ideally, the role of media in the story of democracy and democratic oversight of armed forces is to be a mediator between civil society and the political state, and especially its security apparatus. In a democratic society, media have become an integral part of a complex network of institutions and they contribute and give significance to relations among institutions and groups in the political system and play an important role serving as the main bond among the three segments of power in the country.

Key words: *media, functions, democracy, mass media, plural society.*

Вовед

Медиумите се средство преку кое јавноста добива информации за светот, но исто така, јавноста го црпи своето знаење и перцепции за моменталните политички и општествени проблеми и за средствата за нивно разрешување.

Во демократските општества медиумите сѐ повеќе се огледало кое ја рефлектира генералната ориентација на политичкиот живот и микроскоп кој им овозможува на граѓаните да обрнат внимание на различните национални активности и со изразување на нивното мислење, да придонесат за прогресот на нацијата. Така, модерната држава може да ја обезбеди својата трајност само со постојана комуникација помеѓу нејзините граѓани и различните тркала на моќта.

Учеството на граѓаните преку медиумите е круцијално за да се спроведе кохерентно економскиот и културниот развој на едно општество. Иако комуникацијата не може сама по себе да го загрози развојот, неадекватната комуникација го забавува и го прави потежок развојот на државата. Оваа, функција на комуникацијата доаѓа од фактот што таа претставува инструмент за промена на колективната психологија на општеството, како и на неговите услови за живот, а додатно и на фундаменталниот елемент за развој.¹

По правило, улогата на мас-медиумите е да вршат евалуација, да интерпретираат и пренесуваат вести произведени во други социетални системи. Некои вести се, всушност, креирани во самите мас-медиуми. До некоја мерка, барем мас-медиумите се организации кои произведуваат вести.²

Често се поставува прашањето „Каков вид информации селектираат мас-медиумите и како тие информации се презентирани?“ Анализата на дврдносите на

¹ Raboy, Marc and Dagenais, Bernard, *Media, Crisis and Democracy: Mass Communication and the Disruption of Social Order*, SAGE Publications, 1996, pp.34-36

² Rosengren, Karl Erik (ed.), *Media Effects and Beyond: Culture, Socialization and Lifestyles*, Routledge, 1994, p.17

веститее покажува дека информацијата која се избира не е само случаен избор на настани. Постои јасен шаблон; шаблон кој налага хиерархија на наизглед важни настани и луѓе. Елити, нации и индивидуалци, како и драматични настани доминираат во вестите. Така, вредностите на вестите и расудувањата во вестите кои ја детерминираат содржината на медиумите, не само што го насочуваат нашето размислување кон посебни области кои медиумите ги детерминираат како „важни“ туку, напротив, тие го насочуваат нашето размислување настрана од други „неважни“ настани. На овој начин тие придонесуваат за нашите ментални мапи за светот.³

Избраните теми обично имаат големо значење во рамките на еден специфичен културен контекст. Така во рамките на еден специфичен културен контекст, мас-медиумите се способни да ги вклучат постојните културни референци бидејќи тие се разбирливи за сите. На тој начин, постои реципроцитет помеѓу мас-медиумите и општеството/културата. Тие се повикуваат на минатите и сегашните политички/општествени референци но, во исто време, тие, исто така, придонесуваат за нив. Тоа придонесува за културен континуитет како и за културна промена.⁴

1. Основните карактеристики на масовното комуницирање

Масовното комуницирање е витално за општеството. Без слободна и балансирана политичка комуникација, демократските институции би биле корумпирани. Без точни, проверени деловни информации, пазарот ќе доживее колапс. Без информации за новите артистички трендови, културата ќе доживее дегенерација.⁵

Масовното комуницирање е тесно непосредно поврзано со општествената свест.⁶ Не само што таа влијае врз нејзиното формирање, туку и степенот на развиеноста на таа свест го бара постојаното развивање на улогата и функцијата на масовните медиуми.

Структурите и карактеристиките на медиумите ги обликуваат најфундаменталните елементи на нашите социјални и индивидуални идентитети.⁷

³ Negrine, Ralph, *Politics and the Mass Media in Britain*, Routledge, 1996, p.4

⁴ Ibid., p.4

⁵ Sourcebook on Security Sector Reform, Fluri P., Hadziar M. (ed.) Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces/Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, Geneva/Belgrade, 2004, p. 217

⁶ Општествената свест е еден од клучните фактори кој го овозможува функционирањето на најразличните општествени групи. Таа во суштина е свесноста на луѓето за нивната припадност кон одредена група; за целите и функциите на дадената општествена група; свесноста за нивната меѓусебна зависност и предодреденоста во рамките на групата. Таа претставува психолошко поврзување на луѓето во одредена општествена група.

⁷ Gronbeck, Bruce E., Farrell, Thomas J., Soukup, Paul A., (eds.), *Media, Consciousness, and Culture*, SAGE Publications, 1991, p.223

Бројни автори се обидуваат да ги деталзираат овие функции.

Според Ѓорѓевиќ „преку средствата за масовна комуникација (печат, радио, филм и телевизија) може да се комуницира со масите, да се влијае врз нивната општествена свест, да се развива определена идеологија. Средствата за масовна комуникација имаат информативна, забавна, образовна, културна, уметничка, рекламна, пропагандна и други функции“.¹⁰

Ранѓеловиќ како најкарактеристични ги наведува следните функции на медиумите: функција на информирање; функција на убедување, мотивирање и интерпретација; функција на образование и пренесување на општественото и културното наследство; интегративна и функција на социјализација и функција на одмор и забава.¹¹

Врег како најзначајни ги наведува следниве функции на масовните медиуми:

а) функции што се својствени на современите масовни медиуми: информативна, функција на мнението, ориентациска и акциска;

б) функции што масовните медиуми ги имаат како социјални функции заедно со други институции во општеството: социјализаторска, рекреациска, информативна и интегративна;

в) функции што произлегуваат од човековите општествени дејности: политички, стопански, културни, научни, образовни, спортски, верски и други.¹²

Според Матевски, функциите на мас-медиумите се делат на основни и споредни. Во групата на основни функции на масовното комуницирање спаѓаат информативната, ориентациската, образовно-културната и забавно-рекреативната.¹³ Во групата на споредни функции се наведени функциите за

¹⁰ Ѓорѓевиќ Т., цитирано дело, стр. 18

¹¹ Види пошироко: Ранѓеловиќ С., *Увод у информисање и односи војске с јавношћу*, Новинско-издавачки центар ВОЈСКА, Београд, 2003

¹² Врег Франце, *Хумана комуникологија*, Хрватско комуниколошко друштво, Загреб, 1998, стр. 69

¹³ Информативната функција се состои во собирање, селектирање, анализа и пренесување (ширење) на информациите до публиката. Тоа се информации од земјата и од странство и од сите домени на случување. Ориентациската функција се состои во толкување и анализа на настаните во просторот и времето. Исто така, преку оваа функција мас-медиумите укажуваат (предлагаат) одредени облици на однесување во однос на дадените информации. Овие предложени облици на однесување обично се во согласност со „пожелните“ општествени улоги на рецепиентите. Образовно-културната функција на мас-медиумите се состои во пренесување на научни сознанија и целокупното културно наследство од генерација на генерација. Преку масовното комуницирање се пренесуваат информации, кои во себе содржат вредности, норми, обичаи, културно наследство, содржини од областа на уметноста и се разбира научни содржини. Забавната и рекреативната функција на средствата за масовна комуникација ги задоволува потребите на пошироката публика за релаксација и опуштање.

јакнење и менување на општествените норми; за потврдување на статусот и јакнење на престижот на реципиентите; за приватизација; за дополнување; за монополизација; за усмерување; наркотичка дисфункција и заштитниот ефект на мас медиумите.¹⁴

Според изнесеното, ако се направи обид да се определи функцијата на медиумите, тогаш таа би била со нејзина помош да се остварува процесот на комуницирање во општеството. Со тоа се придонесува различните и многубројни пораки да ги задоволуваат постојните потреби но и да поттикнуваат создавање на нови.

Сите наведени функции на јавните гласила кои се претставени од наведените автори имаат позитивно влијание на комуникациското однесување, и секоја функција никогаш не се остварува во чиста форма, бидејќи секогаш содржи и елементи од претходните функции.

3. Средствата за масовна комуникација во современите плуралистички и демократски општества

Развојот на општеството не може да се случи без реална демократизација на комуникациите што може да помогне индивидуата да се издигне до ниво на активен партнер, да се зголеми разновидноста на информациите и да се подобри квалитетот на учеството и претставувањето во општествениот живот.¹⁵

Очекувањата дека медиумите ќе имаат водечка улога во креирањето на демократска инфраструктура на посткомунистичките општества, од почетокот се покажаа како доста нереални. Неопходна потреба за таква позиција на медиумите е “раскинување” на односите на медиумите со државните структури и ослободување на медиумите од статусот на механизам во служба на партиите, класите или други групи, кој самиот по себе е долг и бавен процес. Во повеќето посткомунистички земји, најконзервативниот фактор на масовна комуникација кој го опструира овој процес се покажа дека е политичката моќ. Сепак, во повеќето земји реконструкцијата на системот на медиумите ја надмина фазата на воспоставување правни гаранции за автономијата на медиумите.¹⁶

¹⁴ Пошироко види: Матевски З., *Масмедиумите и насипавањата*, Здружение на социолозите на РМ, Скопје, 2000, 52

¹⁵ Raboy, Marc and Dagenais, Bernard, *Media, Crisis and Democracy: Mass Communication and the Disruption of Social Order*, SAGE Publications, 1996, p.36

¹⁶ Media as a Tool for the Public Accountability of the Military: Experiences from Serbia, Presented by Ms. Jovanka Matic, Media Researcher Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, www.medienhilfe.ch

Поголемата слобода на печатот беше првата видлива промена по падот на стариот режим. Всушност, во првите години по колапсот на еднопартиското правило, медиумите беа во хаос, државата без структура како и остатокот на општеството. Само во средината на деведесетите години и подоцна се направија напори за регулирање на медиумите.¹⁷

Демократски, во суштината, во настојувањата и постапките, капитализмот денес триумфира речиси во целиот свет. Кон крајот на минатиот век, множењето на пораките кои се пренесуваат преку звукот, сликата или текстот, како и ширењето на мрежите преку кои се пренесуваат пораките со брзината на светлината, заеднички го омеѓуваат пазарот, и планетарно и локално, во исто време.

Медиумите повеќе години наназад стрпливо ги градат демократскиот поредок заснован на почитување на вредноста, но и на луѓето кои го претставуваат и бранат, на будното следење на промената на јавното мислење и на почитувањето на малцинствата.

Од ова произлегува дека медиумите ја имаат една од клучните позиции и улоги во општествениот систем. Заради тоа, државата и партијата која е на власт, преку најразлични формални и неформални механизми се обидува да ги стави под контрола, ако не друго барем водечките личности и организаторите на работа во мас-медиумските куќи.

Од друга страна, пак, мас-медиумите, остварувајќи ги целите за спроведување на јавна услуга, задоволување на аудиторитумот и заработувачката, со сите сили се обидуваат да наметнат сопствени модели на однесување кои не трпат цензура и наредби „одозгора“. Во оваа вечна борба, меѓу мас-медиумите и позицијата на плуралистичките и демократските општества, победени и победници нема. Во определено општество и определено време преовладува првиот или вториот модел на информирање („контролираниот“ и „неконтролираниот“).¹⁸

Како резултат на тоа, евидентни се одредени последици од дејствувањето на мас-медиумите врз плуралистичките и демократските општества. Како прво, масовните медиуми влијаат на појавата на нови општествени активности, како што се рекламата, испитувањето на публиката

¹⁷ Sourcebook on Security Sector Reform, Fluri P., Hadziæ M. (ed.) Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces/Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, Geneva/Belgrade, 2004, p. 223

¹⁸ Матевски З., Масмедиумите и наставата, Здружение на социолозите на РМ, Скопје, 2000, стр.31-33

и пазарот, на кој се „тропат“ мас-медиумите; јавните односи и јавното мислење, кое е од особено значење. Втората последица од дејствувањето на мас-медиумите, се гледа во тоа што средствата за масовна комуникација се под директно влијание и контрола (па дури и цензура) од државата и актуелната политичка власт, сепак во плуралистичките и демократските општества оваа интенција се менува. На полето на политиката, економијата и религијата мас-медиумите сѐ повеќе почнуваат да објавуваат пораки, информации, анализи и коментари без институционална контрола и цензура.¹⁹

3.1. Политичкаџа и медиумите

Општо е познато дека демократијата во своја најширока смисла почива на недопирливи принципи како слобода и одговорност: слобода на мислење и изразување и одговорност на лидерите, како и на оние кои се управувани. Властодршците, тврдејќи дека се демократи, ја имаат одговорноста да ги гарантираат слободите и да прифатат дека мерките на владата или оние на локалната администрација, може да бидат критикувани и дури популарно санкционирани од медиумите, од парламентарните или од општинските претставници.

Во демократијата, медиумите и оние кои за нив одговараат си поставуваат за цел да го поттикнуваат културниот и политичкиот живот, плурализмот на идеи, овозможувајќи запознавање со најголемиот број различни дела на човековиот ум.

Таму каде нема слободни медиуми, нема ниту лични ниту политички слободи. Таму кадешто медиумите се спречени да се дистанцираат, да ја користат слободата на говорот во соочувањето со оние кои сонуваат да ги потчинат, со луѓето на власт првенствено со политичарите, заклучокот се наметнува сам по себе. „Нема слобода без слободни медиуми. Истовремено, медиумите не се слободни ниту таму каде дејствуваат под влијание на другите, а не на пазарните законитости“.²⁰

Власта која не ги почитува овие принципи се оддалечува од јавното мислење и не може повеќе да ја следи еволуцијата на општеството. Таа го губи авторитетот затоа што ја губи легитимноста.²¹

Нема сомневање дека мас-медиумите се витален дел на политичкиот систем.

¹⁹ Исто., стр. 32

²⁰ Fransis Bal., 1997, *Мас медија*, Beograd: Clio, str.5

²¹ Raboy, Marc and Dagenais, Bernard, *Media, Crisis and Democracy: Mass Communication and the Disruption of Social Order*, SAGE Publications, 1996, p.36

Активноста на медиумите им дава форма на лошо обликуваните контури на политичкиот систем: таа внесува нови играчи и прашања во политичката арена, дури ги исфрла и ги реорганизира позициите и назначувањата. Таквата активност оди над доделувањето или повлекувањето на легитимноста. На реален начин, мас-медиумите им ја даваат на политичките системи нивната современа форма и оперативни концепти а во рамките на политичкиот систем, нивниот современ вкус.²²

Не е лесно да се променат перцепциите на јавноста, ниту, пак, може да се влијае на сите членови на општеството. На оние кои немаат моќ или легитимност им недостасуваат ресурси кои се потребни да се придобијат мас-медиумите. Планирањето и организацијата кои се потребни да се водат медиумите и на тој начин да ги дефинираат „вистинските“ прашања и нивното значење, се надвор од доменот на „немоќни“ индивидуи. Јавноста, во глобала, обично реагира само на содржината на медиумите: тие ретко ја контролираат работата на медиумите. На тој начин политичките актери, поддржани и охрабрени од медиумите, помагаат во конструирањето на „реални“ слики.

Традиционално, проучувањето на политиката и нејзината поврзаност со медиумите се фокусира на институциите и политичките актери. Владите, политичарите, министерствата или гласачките модели обично се главна „храна“ за политичките научници. Бракот од интерес со мас-медиумите обично резултира со преголема концентрација на институции, структури и политичката елита. Иако ова останува важно, овој вид на пристап го превидува делот што мас-медиумите го играат во генерирање перцепциите на јавноста за политичките и општествените промени како и за политиката и процесите на одлучување. Политичкото значење на мас-медиумите оди многу подалеку од прашањата како „кој ги контролира медиумите?“ и „како се избираат луѓето?“. Политиката преовладува во сите аспекти на нашето живеење, нашите ставови и нашето однесување. А бидејќи мас-медиумите се во срцето на процесите на комуникација преку кои „проблемите“ и нивното „разрешување“ се дискутирани, тие заслужуваат сеопфатна анализа.²³

4. Контрола на политиката за национална безбедност

Медиумите се прогласени за „четврта сила“ во демократијата. Како интегрална сила во општеството, од медиумите се очекува да играат значајна улога во контролирање на парламентот, владата и судството, во

²² Negrine, Ralph, *Politics and the Mass Media in Britain*, Routledge, 1996, p.6

²³ Ibid., p.2

истражувањето дали приватниот индустриски и финансиски интерес го почитува законот, во вклучувањето на алармот за загадување на животната средина и ангажирање со цел да се преземат мерки за решавање на проблемот.

Медиумите се присутни насекаде во модерното време. Можеби затоа луѓето очекуваат дека медиумот е семоќен.

Општо земено, независните медиуми и помагаат на јавноста и на политичките претставници во нивната задача да донесат информирани одлуки. Како што посочивме, медиумите придонесуваат да се врши надзор на работата на законодавната, извршната и судската власт и можат да влијаат на содржината и квалитетот на прашањата кои се поставуваат на јавните дебати, кои од друга страна влијаат на владата, бизнис секторот, академската средина и граѓанското општество. На тој начин слободните медиуми претставуваат клучна компонента на демократијата.

Улогата на медиумите во воените работи повеќе не може да се третира како попатно прашање, освен од сопствено незнаење. Односите војска-медиуми имаат историја, посебно како дел од поширокото прашање за улогата на медиумите во либерално демократските држави.²⁴

Многу аспекти од влијанието на медиумите треба да се оценат. Тие се движат од основни обврски, односно обврската демократските општества да ја информираат јавноста преку медиумите, до употребата на медиумите во опонентите како оружје. Во неморални раце, медиумите може да бидат главно оружје на она што е познато како асиметрично војување, каде авторитарни и недемократски групи користат намерни кампањи на дезинформации и лаги во обид да се ослабне противникот.²⁵

Во државите каде што медиумите не се независни од владините институции, лесно може да се случи медиумите да се злоупотребат од страна на владеачите за пропагандни цели. Во вакви случаи, медиумите едноставно не можат да ја подобрат транспарентноста и демократскиот надзор на секторот за безбедност.²⁶

Демократскиот надзор како начело за добро владеење може да биде ефективен само доколку јавноста е свесна за главните прашања кои се отворени за расправа на парламентарно ниво.

²⁴ Stewart, Ian and Carruthers L. Susan (eds.), *War, Culture and the Media: Representation of the Military in 20th Century Britain*, Studies in War and Film 3, Filcks Books, 1996, p.6

²⁵ The Media and the Military: A Marriage of Convenience, Presented by Mark Laity, Spokesman of NATO in Macedonia, (www.medienhilfe.ch)

²⁶ Parliamentary Oversight of the Security Sector, Inter-Parliamentary Union and DCAF, Geneva/Belgrade, 2003, p. 39

Ефективноста од јавна комуникација по безбедносни прашања зависи од обемот и точноста на информациите кои ѝ се даваат на јавноста од страна на владата и парламентот. Парламентот треба да покаже посебен интерес за јавноста со тоа што ќе обезбеди неопходно ниво и квалитет на информации за да може таа да ја разбере сегашната состојба во државата и резултатот од процесот на донесување одлука во парламентот.²⁷

Идеално, улогата на медиумите во сторијата за демократија и демократски надзор на вооружените сили е да биде посредник помеѓу цивилното општество и политичката држава, посебно нејзиниот безбедносен апарат. Во едно демократско општество, се очекува медиумите да играат важна улога служејќи како главна информациска врска помеѓу елементите на „тројството“.²⁸

Исто така, од медиумите се очекува да обезбедуваат објективни информации, да ја зголемат транспарентноста помеѓу политичките/воените кругови и граѓаните и да ја обезбедат јавната одговорност на властодршците.

Круцијалниот проблем за медиумите е како да ја чуваат независноста и непристрасноста кога информираат за секој „агол“ на триаголникот, т.е. без оглед кој е во фокусот - државните власти, војската или цивилното општество. Приближувањето до политичката власт ја загрозува способноста на медиумите да известуваат објективно и критички.

Овие односи се од витално значење во време на мир заради нивното директно влијание врз демократијата. Но зголемувањето на безбедносните ризици или поточно - во воени услови, ги прави односите поделикатни.²⁹

Заради тоа, содржините што ги презентираат медиумите во јавноста за прашањата од областа на одбраната, треба да се темелат на уставните и законските одредби во врска со правото и потребата за транспарентност и достапност на правоврмени, потполни, прецизни и постојани информации кои го разјаснуваат развојот на активностите на соодветните субјекти кои се задолжени да ја остваруваат одбранбената функција, кои се во интерес на граѓаните кои воедно можат да се третираат и како државни интереси. Во тој контекст, преку медиумите можат да се објаснат целите на одбраната, улогата на војската, активностите на органите на државната управа и клучните носители во остварување на безбедноста и одбраната, како и активностите

²⁷ Ibid., p.40

²⁸ The Military, Security Sector Reform and the Media: Public Control and/or Confidence Building, Presented by Biljana Vankovska, University of Skopje, (www.medienhilfe.ch)

²⁹ The Military, Security Sector Reform and the Media: Public Control and/or Confidence Building, Presented by Biljana Vankovska, University of Skopje, (www.medienhilfe.ch)

што ги превзема системот за национална безбедност за осигурување на националната безбедност.

4.1. Комуникацијата на парламентот со јавноста по прашања за безбедноста и одбраната

Информирањето на јавноста е дел од вкупните општествени, политички, економски, културни и други процеси. Тоа е дејност насочена кон известување на граѓаните за податоци, настани и процеси на основа на која стекнуваат сознанија, формираат мислење, изградуваат мерила за општествените вредности, заземаат ставови и донесуваат заклучоци.

Ако се појде од законските одредби, значењето на одбраната за успешно функционирање на државата и безбедноста на граѓаните, потоа, од фактот дека државата издвојува релативно големи средства за одбраната, во никој случај не би било спорно ни правото на граѓаните да бидат навремено, вистински и потполно информирани за сè што е важно за нив во таа област, секако исклучувајќи извесни специфични одбранбени (воени) содржини, кои се во согласност со прописите и потребите за заштита на виталните интереси на државата, кои во секоја, па и во нашата држава претставуваат тајна.

Поради тоа е неопходно парламентот, во соработка со медиумите, да изгради систем за навремено информирање, со кој граѓаните се известуваат за податоци и информации во врска со состојбата на одбраната. Со тоа се создава објективна, но и пожелна јавна претстава за состојбите во системот за национална безбедност и се гради доверба во војската.

Еден од ефективните начини со кој парламентот ќе обезбеди јавно информирање, во соработка со владата или самостојно, е на јавноста да ѝ обезбеди разновидни информации и документи кои се однесуваат на прашањата за безбедноста, во форма на документи и/или преку неговите веб страни.

Примери за информации што може да ѝ се дадат на јавноста во поглед на прашања од секторот за безбедност, по можност во верзија пригодна за јавноста се: документи од стратешко значење како што се политиката за национална безбедност; буџетот на одбраната (не вклучувајќи ги тајните фондови); информации во печатот за сите важни расправи, одлуки, поплаки, закони, итн.; записници од сите парламентарни (комисии) состаноци и расправи по прашања од безбедноста (освен состаноци одржани зад затворени врати) тие треба да вклучат и извештаи за опфатот и темата на анкетите зад затворени врати; публикации кои се однесуваат на парламентарни анкети по безбедносни прашања; годишни парламентарни извештаи или прегледи за функционира-

њето на сите безбедносни служби; извештаи од јавниот право-бранител или од генералниот ревизор кои се однесуваат на секторот за безбедност; на јавниот правобранител може да му се дозволи да доставува извештаи за некои посебни истраги, но од него ќе се побара да ги достави до избрани комисији; владата треба да ја изнесе пред парламентот секоја активност преземена од страна на јавниот правобранител или извештаите на ревизорот; информација за мултилатерални или билатерални спогодби; информација за тоа како поединечни парламенти или политички фракции во парламентот гласале по безбедносни прашања (како што е буџетот, приклучување кон меѓународни алијанси, прашања за регрутирање, набавка); законодавството за слобода на информирање.³⁰

Во основа може да се каже дека ова е еднонасочна комуникација која се остварува само од страна на парламентот.

Покрај оваа еднонасочна комуникација, парламентот треба да ѝ даде и на јавноста можност да комуницира со него за безбедносните прашања. Двонасочна комуникација или дијалог се важни затоа што: обезбедуваат учество и постојан надзор од страна на граѓаните; ја подигаат довербата на јавноста во функционирањето на парламентот; нудат можна проверка на лоша администрација (на пример преку парламентарниот јавен правобранител); обезбедуваат јавна поддршка и легитимност на законодавството и владината политика, а на тој начин и демократска стабилност.³¹

Двонасочната комуникација може да се зголеми преку парламентарно информирање, набљудување на новинарските служби, телевизиски панел дискусии, како и посебно подготвени вести кои се однесуваат на членовите на комитетот што ги дава парламентарната служба за истражување, итн.

Заклучок

Влијанието на медиумите во креирањето и канализирањето на јавното мислење за секој сегмент од општественото живеење е големо, а во ерата на глобализацијата тие ги бришат границите на просторот и времето на случувањата на информативната сфера.

Во почетокот радиото, а подоцна и телевизијата беа инструменти со кои се градеше колективниот живот и култура на нацијата, односно радиото и телевизијата создадоа култура што му стана заедничка на целокупното население и заедничкиот јавен живот од еден сосема нов вид.

Истражувањата за медиумите во Република Македонија, укажуваат на нивната

³⁰ Parliamentary Oversight of the Security Sector, Inter-Parliamentary Union and DCAF, Geneva/Belgrade, 2003, p. 41

³¹ Ibid., p. 41-42

динамичност, оставајќи простор за недореченост поради комплексноста на сè уште чувствителниот медиумски простор и дијалогиката на стандардизирањето и конкуренцијата на пазарот. Со цел да се задоволат определени потреби може да се каже дека медиумите денес имаат двојна улога: прво, да ѝ служат на политичката јавна сфера на националната држава и второ, да се фокус на националната и културната идентификација.

За да може да се постигне прокламираната определба за независно информирање и независни медиуми потребни се реформи во медиумската сфера. Реформите на Македонија во медиумската сфера треба да се движат кон: демократизацијата на организационата поставеност што значи создавање здрава регулативна рамка за нивно основање и функционирање; за целите и задачите што ќе овозможат поголема независност на уредувачката политика; стандардизација на квалитетот и разновидноста на програмските производи (содржини); за промовирање и активно придонесување и вреднување на националните интереси итн.

Во однос на одбраната секако дека медиумите имаат голема улога. Тоа е посебно важно во општества кои штотуку воспоставуваат демократски стандарди. Процесот на демократизација и улогата на медиумите во него, сè уште се нагласени во оние држави кои после повеќегодишна изолација добиваат медиумска слобода и одеднаш се соочени со демократските предизвици.

Во тој контекст, како резултат на демократскиот и технолошкиот прогрес, и на големиот број извори на информации, се јавува потребата како да се пренесат пораките. Не постои ефикасен метод или практика како да се контролира ширењето на информациите. Од друга страна, комерцијализацијата на медиумите и конкурентните пазари ги донесоа повеќето од здравите колебања и осетливост на тоа како се третира осетлива безбедносна информација.

ЛИТЕРАТУРА

1. Raboy, Marc and Dagenais, Bernard, *Media, Crisis and Democracy: Mass Communication and the Disruption of Social Order*, SAGE Publications, 1996
2. Parliamentary Oversight of the Security Sector, Inter-Parliamentary Union and DCAF, Geneva/Belgrade, 2003
3. Rosengren, Karl Erik (ed.), *Media Effects and Beyond: Culture, Socialization and Lifestyles*, Routledge, 1994
4. Gronbeck, Bruce E., Farrell, Thomas J., Soukup, Paul A., (eds.), *Media, Consciousness, and Culture*, SAGE Publications, 1991
5. Stojković B., *Identitet i komunikacija*, Cigoja, Beograd, 2002
6. Giddens Anthony., *Social Theory and Modern Sociology*, Cambridge: Polity Press, 1990
7. Груевски Томе, *Современиот печат во Македонија*, Студентски збор, Скопје, 1995
8. Јован Корубин, *Масмедиумите и правото*, Скопје, 1994
9. Fransis Bal., *Мас медија*, Beograd: Clio, 1997
10. Negrine, Ralph, *Politics and the Mass Media in Britain*, Routledge, 1996
11. Stewart, Ian and Carruthers L. Susan (eds.), *War, Culture and the Media: Representation of the Military in 20th Century Britain*, Studies in War and Film 3, Filcks Books, 1996

12. Матевски З., Масмедиумите и наставата, Здружение на социолозите на РМ, Скопје, 2000
13. Парламентарен надзор на секторот за безбедност, Интер-парламентарна унија (IPU) и Центар за демократска контрола на вооружените сили (DCAF), Гораграф, Белград, 2003
14. Ѓорѓевиќ Т., Теорија информација-теорија масовних комуникација, П књига, Љубљана, 1979
15. Mek Kvejl Denis, Uvod u sociologiju masovnih komunikacija, Glas, Beograd, 1976
16. Supek, R., Ispitivanje javnog mnijenja, Zagreb, SNL, 1981
17. Sourcebook on Security Sector Reform, Fluri P., Hadžić M. (eds.) Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces/Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, Geneva/Belgrade, 2004
18. Ранђеловић С., Увод у Информисање и односи војске с јавношћу , Новинско-издавачки центар ВОЈСКА, Беоргад, 2003
19. Врег Франце, Хумана комуникологија, Хрватско комуниколошко друштво, Загреб, 1998
20. Чокревски Т., Социологија на комуникации, НИП Студентски збор, Скопје, 2000
21. www.medienhilfe.ch, The Military, Security Sector Reform and the Media: Public Control and/or confidence building, Presented by Biljana Vankovska, University of Skopje,
22. The Media and the Military: A Marriage of Convenience, Presented by Mark Laity, Spokesman of NATO in Macedonia, (www.medienhilfe.ch)

6

Значајни рудбрики од областа на безбедноста, одбраната и заштитата

ПЛАНИРАЊЕ И ОСТВАРУВАЊЕ НА ОДНОСИТЕ СО ЈАВНОСТА

Билјана АВРАМОСКА
Министерство за одбрана

Апстракт: Транспарентносџа на секоја институџија или организација подразбира редовен контакт со медиумите и јавносџа. Раководниџе лица, како и оние кои се одговорни за остварување на односиџе со медиумите и јавносџа би требало секогаш да имаат предвид дека главната причина за појавата на спекулациџе и пласирањето погрешна "слика" за нив во медиумите и во јавносџа се наоѓа во недоволното информирање на институџиџе и во нивното рамнодушно однесување кон нив. Живееме во свет каде познавањата на работата со медиумите и владеењето со основните техники на комуникаџијата со нив се есенџијални за успешното функционирање на институџиџиџе. Затоа, во фокусот на овој труд се земени предвид постојат планирањето и остварувањето на односиџе со медиумите како и нивните основни вредносџи и начела.

Клучни зборови: планирање, остварување, вредносџи, транспарентносџа, јавносџа

PLANNING AND ACCOMPLISHING OF PUBLIC RELATIONS

Abstract: Every institutional transparency requires permanent communication with the media and the public. The superiors, as well as the ones that are responsible for accomplishment of PR, always have to have in mind that the main reason for the show of speculations and placement of the wrong image for them in the media can be found in the insufficient informing of the same and their indifferent attitude towards them. We live in a world where basic knowledge for dealing with the media and the techniques of communication with the media are essential for successful functioning of the institutions. That's why in this text we focused on planning and accomplishing the dealing with the media and their basic values and principles.

Key words: planning, accomplishment, values, transparency, public.

Вовед

За повеќето луѓе медиумите се прозорец низ кој го гледаат светот. Свесни за важноста од информирањето за секојдневните случувања, посегнуваат по содржините пласирани во медиумите, наполно свесни за својата зависност од медиумското информирање и веруваат во неговата точност. Од нив често можеме да слушнеме: „Штом пишува во весниците, мора да е вистина“. Довербата во новинарите, новинарската професија и во медиумите е мошне раширена.

Кога некој ќе стане член на некоја поголема организација и ќе започне да се искачува по нејзината хиерархиска линија на моќ, истиот постепено го прифаќа нејзиниот поглед на светот и нејзините вистини. Колку повеќе се поистоветува со светот во границите на организацијата толку поединецот е помалку зависен од случувањата надвор од неа. Оваа карактеристика кај многумина останува скриена, и можат да ја разоткријат две околности, успех или неуспех, поврзани со поединецот или со организацијата.

Луѓето покажуваат интерес за неуспесите, а токму неуспесите се честа тема на новинарските извештаи. Ова изгледа особено страшно за погодените од некој неуспех, за што информираат медиумите, и за нив таа ситуација е мошне непријатна, тие ги доживуваат медиумите т.е новинарите како мршојадци кои живеат од туѓите несреќи и неуспеси. Колку повеќе жртви и "пролеана крв", толку поинтересна и попримамлива тема за новинарите. Кога ќе се случи одреден неуспех, поединците или организациите може да ги уништи не само она што навистина се случило, туку и тоа што се зборува наоколу за нив. Затоа, одредени познавања околу медиумите и владеењето со основните вештини на комуницирањето со медиумите се неопходни за успешното работење на поединец или на некоја организација. Мора да се има на ум дека ароганцијата привлекува неуспеси и ги убива луѓето на професионално поле.

Втората околност која нè доведува во контакт со медиумите е постигнување одреден успех. Кој успева да се искачи до врвот, таму сигурно ќе се сретне со новинари. Во овој случај често истиот ќе биде изненаден од тоа дека новинарите не се восхитени од неговиот успех, и многу повеќе отколку на другите ќе му бидат поставувани незгодни прашања и ќе биде "ставен на тапет" без повод и причини. На многу раководни лица, директори, министри, претседатели и слично, новинарите со извршувањето на својата професија можат да им го расипат расположението и да ги натераат во очај. Во вакви случаи, ароганцијата и немањето желба и храброст да се соочат со медиумите, можат многу лесно оние што се наоѓаат при самиот врв да ги направат да се чувствуваат сосема немоќни и покрај моќта која реално ја поседуваат.

Накратко кажано, не смееме и не можеме да си допуштиме да се однесуваме рамнодушно кон медиумите. Ова посебно се однесува на оние лица чија професија налага директен контакт со медиумите и истите мора да се свесни за вистинската вредност на отвореното и чесно градење на долгорочни односи со новинарите. Нељубезниот, а на моменти и непријателски однос на новинарите кон одредена личност, најчесто е резултат на ароганцијата на истата.

Лицата кои имале непријатно искуство со новинари честопати чувствуваат одредена аверзија кон медиумите, но за да се разбере вистински новинарската професија мора да се имаат на ум неколку работи, кои колку и да ни изгледаат излитено

и невинитото имаат реална заснованост и тоа:

♦ Новинарите се како и сите останати луѓе, помалку или повеќе искусни, совесни, чесни или зловни, но тоа што ја извршуваат новинарската професија не ги чини поинакви од другите. Тие, впрочем како и повеќето од нас, само сакаат да излезат од анонимното мноштво, сакаат да постигнат нешто и затоа многу вложуваат на својот добар глас и углед. Ја сакаат својата професија и се трудат да ја извршуваат што е можно подобро. Но, секако, како и секаде, така и во оваа професија, постојат исклучоци.

♦ Следно нешто на кое мора да бидеме свесни е тоа дека новинарството е само професија како и секоја друга. Масовните медиуми, покрај извршната, законодавната и судската власт, се четвртата гранка на власта, чија цел е да ги набљудува вистинските носители на општествената моќ. Примерите на корупција најдобро ги "лечи" јавноста. А, токму новинарството е професија која и служи на јавноста и ги поттикнува јавните расправи. Затоа новинарството, како и секоја друга професија, заслужува почит.

Имајќи го предвид досега кажаното, доаѓаме до заклучок дека односите со медиумите се мошне значајна гранка од работата на секоја институција или поединец кој се стреми да биде што поуспешен.

Што претставуваат односите со медиумите

Исто како и новинарството, односите со медиумите претставуваат дејност која луѓето ја извршуваат за некоја организација или институција, поединец или, дури, и за некоја идеја. Задачата на односите со медиумите е да се следат и анализираат прилозите објавени во медиумите и нивното влијание врз за нас важна група луѓе или врз јавното мислење во целина; креирање, планирање, остварување и вреднување на различни активности преку кои ја известуваме и информираме јавноста, т.е дискутираме и преговараеме со новинарите и нивните читатели, слушатели или гледачи; реагирање на новинарски и други јавно поставени прашања и покренување иницијатива; подготовка и вежби за дејствување во кризни ситуации, и конечно, општа грижа за оние околности кои преку работата на новинарите, уредниците или медиумите, значајно влијаат на она што јавноста ќе го препознае како важно или проблематично во врска со нас или предметот на кој е фокусирана нашата активност.

Односите со медиумите не настануваат и не се развиваат сами од себе. Обично мора да постои одредено лице кое ќе се грижи за нив. Во помалите организации тоа се обично раководните лица кои ја извршуваат оваа задача. Но, во поголеми организации, кои се поинтересни за јавноста (министерства, поголеми компании, органи, организации и сл.), количеството на новинарските побарувања резултира со потреба од формирање на одделение или служба за односи со медиумите. Во ваквите одделенија или служби, постепено доаѓа до специјализација и професионализација. Со ова односите со јавноста за овие лица стануваат професија.

За многу организации транспарентноста и јавноста се задолжителни. Тоа најмногу се однесува за оние институции кои по природата на работите кои ги извршуваат велме дека се јавни. Но, исто така и за многу приватни организации транспарентноста и јавноста се задолжителни. Но, независно дали нашата организација е законски обврзана да води грижа за транспарентноста и јавноста на својата работа, отвореноста спрема медиумите по правило е многу подобра од затвореноста. Познавањето на односите со јавноста стана неизбежен елемент во работата и надобразбата на секое раководно лице, без разлика на големината на организацијата во која работи или од сферата на интересите на истата. Изложеноста на организацијата и нејзините клучни луѓе кон погледите на јавноста може само по себе да има голема вредност, привлекувајќи луѓе и пари, или, пак, ублажувајќи ги проблемите во тешки ситуации. Природно е да сме понаклонети повеќе кон познати отколку кон непознати луѓе и кон нив да имаме повеќе доверба. Непознатото буди страв, а ароганцијата омраза.

Доколку сакаме да ги надминеме стравовите и омразата, водечките луѓе во денешно време мора да остваруваат средби со новинарите. Постојат организации кои при средбата со новинарите би сакале да останат незабележани, други се желни за внимание од јавноста, а трети би сакале да бидат на насловните страници од весниците, но да останат анонимни.

Воочливи се и разликите помеѓу медиумите. Некои се заинтересирани за ладна анализа, други за многу пожешки теми. На некои од нив секогаш им се брза со објавувањето на веста веднаш, додека други пак, имаат време за чекање. Некои се доволно големи и моќни, за да овозможат на сите настани да имаат специјализирани новинари, па и такви новинари кои добро ја познаваат работата на поединецот или институцијата, но постојат и такви кои се мали и немоќни, па од своите новинари бараат да бидат стручни за сè. Во вакви случаи цвета ароганцијата, па не е редок случај кога некој средовечен директор од некоја голема компанија ќе се чувствува надмоќно во разговорот со млада и неискусна новинарка од некој мал медиум. Луѓето често имаат мислење дека се многу поважни од она што вистински се, па тој јаз помеѓу сопствената слика и реалноста постепено расте.

Во процесите на поделба на работните обврски се започна и со насочување и на ова поле, најпрво на односи со јавноста, а потоа и внатре во односите со јавноста се изврши подетална поделба на обврските и задачите. Некои од специјализираните лица од овој домен настапуваат во јавноста како "преставници за медиумите" или "портпароли", додека други пак, остануваат во позадина како советници, аналитичари, стратегии, планери итн. Односите со медиумите, како специјализација, се едно од подрачјата на работа на односите со јавноста.

Планирање на односите со медиумите

Планирањето на односите со медиумите ни овозможува, откако сме утврдиле што очекуваме од нив, во секој момент да знаеме дали се остваруваат или не нашите очекувања. За плановите кои мора да содржат прецизно утврдени цели, се одредуваат лица и средства потребни за нивната реализација.

Без планирање на односите со медиумите, одредена организација или институција не би можела да поведе внатрешна расправа за улогата и значењето на тие односи, која би требало да резултира со јасна политика спрема транспарентноста на организацијата во однос на околината т.е јавноста. Колку и да звучи неверојатно, во демократските општества дури и тајните(разузнавачки) служби мора да функционираат до одреден степен јавно. Ова се однесува и на приватните организации кои не се никаков исклучок од ова правило.

Планирањето на односите со медиумите е составен дел од целокупното планирање на општествената улога на организацијата или институцијата. Ниедна јавна или приватна институција не може да гледа само внатре во рамките на делокругот на сопствената работа, туку мора да работи на создавање своја "слика" во јавноста. На плановите за односи со медиумите треба да се работи истовремено, паралелно и усогласено со работата на другите планови кои се подготвуваат во организацијата или институцијата. Со други зборови, планирањето на односите со медиумите мора да биде вклопено во општиот циклус на планирање и само на тој начин ќе бидеме сигурни дека нашите планови нема да "висат во воздух" и ќе кореспондираат со вистинската состојба и живот во организацијата. Од друга страна, планирањето на односите со медиумите мора да влијае на другите водечки и управувачки функции, како што и самото тоа мора да биде под влијание на планирање на тие функции и заедно да сочинуваат една целина. Односите со медиумите нема да можат да си ја одиграат својата вистинска улога доколку се ограничени при презентирање на одредени одлуки, па дури тие и да бидат договорени. Многу од тие одлуки набљудувани однатре, од самата организација изгледаат добри и корисни, но гледани однадвор се двосмислени па дури и опасни. Двостраното гледање, со кое се воочуваат и уважуваат како внатрешните, така и надворешните аспекти, е еден од најважните придонеси на односот со медиумите во целокупното планирање. Ваквото планирање на односите со медиумите дава доза на неопходно внимание, а неспособноста на уважување на околината во текот на донесување на одлуките е многу опасна, ако се има предвид дека одредени институции поради тоа доживеале пропаст.

Планот за односи со медиумите е логична последица на фактите и заклучоците до кои доаѓаме со анализирање на одредена ситуација. Тргувајќи

од прецизни и реални слики за нашата моментална ситуација, планот се однесува на периодот кој следи, поткрепен со стратегија, со опис на поединечни чекори со кои се утврдуваат финансиските потреби за остварување на предложените одлуки. Плановите секако не се Библија и никогаш не можеме доследно да ги остваруваме и да се придржуваме до нив. Животот е секогаш полн со изненадувања, така што е подобро да уживаме во нив отколку да се плашиме од нив. Задоволствата често нудат прилики кои треба да ги зграбиме и искористиме. Поради тоа го нагласуваме планирањето на односите со медиумите како мошне важен процес, не само поради документите и материјалите кои настануваат и се продуцираат во тој процес, туку можеби многу повеќе поради начинот на размислување на кое планирањето не присилува. Организираниот процес на планирање не принудува да тргнеме секогаш од почеток и повторно да размислуваме за тоа што работи институцијата и зошто тоа го работи, што би можело подобро да се направи, од што треба да се откажеме. Со тоа организираниот процес на планирање на односите со медиуми нè принудува и ни наметнува, на некој начин да водиме сметка за отвореноста и транспарентноста со јавноста, што е особено важно за нас, без разлика дали сме свесни за тоа или не.

Во овој контекст важно е да се наведат трите вида односи со медиумите: ретроактивни, стратегиски и кризни. Под ретроактивни односи со медиумите ги подразбираме реагирањата, односно одговорите на новинарските прашања. Новинарскиот интерес за институцијата првенствено зависи од нејзината големина и секако од областа на која работи. Реакцијата подразбира и акција која некој мора да ја изведе. А и за самото одговарање на новинарските прашања треба да се постави некој кој има време, знаење, волја итн.

Повисок степен од реактивните односи се стратегиските. Овие односи се нарекуваат и проактивни, бидејќи не чекајќи на новинарските иницијативи, тргнуваме сами во желба да влијаеме на нашиот имиџ. Додека за квалитетните реактивни односи со медиумите едноставно може да кажеме дека се случуваат и нивното занемарување е одраз на ниска култура на институцијата, со стратегиските односи, со јавноста тежиштето е да се постигне предност пред конкурентите. Покрај реактивните и стратегиските односи, мора да се спомне и кризниот аспект на односите со јавност. За кризниот аспект мора да бидеме подготвени и да не дозволиме да бидеме изненадени. Секако, секоја подготвеност претпоставува и планирање и затоа мора да ги планираме организираноста и остварувањето на односите со медиуми во кризни ситуации.

Вредности и основни начела

Основното етичко правило во областа на односите со јавноста гласи: „Не планирајте ништо што утре не би сакале да го прочитате во весниците“. Всушност, во тоа се состои и една од најголемите вредности на односите со медиуми: да го донесат погледот кон светот на оние кои одлучуваат т.е како новинарите, а од нивните прилози и читателите, гледачите и слушателите гледаат на институцијата. Тој поглед кон светот може да биде и важен коректив при донесувањето одлуки.

Вредностите и начелата на кои се темели квалитетниот однос со медиумите, пред сè, се однесува на вредностите и начелата на самата институција. Реализирањето на односите со медиумите долгорочно не може да ја прикаже институцијата поуспешна и поефикасна од она што и навистина е. Во таа смисла, гледањето на односите со медиумите како на водење грижа за имиџот, добриот глас и углед, може да доведе само до грижа за добро однесување на организацијата. Доброто однесување е одраз на отвореност и транспарентност, односно одраз на искреност во сите облици на внатрешно и надворешно комуницирање. Според тоа, задачата на односите со медиуми не е да ја претставува институцијата подобра од она што е во реалноста. Таквите обиди, по правило, во практиката немаат среќен крај.

Од друга страна, пак, доколку институцијата се обиде да ја избегне јавноста тоа ќе предизвика уште поголемо внимание бидејќи многумина ќе се запрашаат што е тоа што сака да се сокрие. Европската политичка мисла низ вековите истакнува дека јавноста е најдобар лек против корупцијата. Јавноста е едно од најефикасните средства за заштита од злоупотреба на моќта и власта, па затоа и секое бегство од јавноста е прв сигнал за можна злоупотреба.

Неспособноста за отворено и чесно комуницирање со новинарите и нивната публика може во некои околности да го загрози дури и постоењето на институцијата, па дури и егзистенцијата на луѓето надвор од неа. Токму поради тоа институциите кои не се оспособени и не се организирани за работа со новинари, може да бидат опасни за средината во која дејствуваат. Квалитетот на односот со медиумите е еден од основните показатели за квалитет на самата институција. Или со други зборови, квалитетни односи со јавноста се етички императив за една модерна институција.

Императивот за транспарентност не значи дека институцијата не смее или не е должна да ги чува личните податоци, како и други деловни и службени тајни. Напротив, тоа значи дека институцијата треба точно да процени кои се а кои не се законски заштитени лични податоци, деловни, службени или други со закон заштитени тајни. Неоснованото повикување на тајност и прикривање на податоци е знак на слабост на институцијата.

Поголемиот број новинари ја знаат својата работа, така што знаат што им е дозволено а што не. Иако се случуваат и такви злоупотреби и под закрилата на професијата новинар се прави обид да се соберат информации за некои други намени или новинарот од незнаење инсистира да добие информација на која нема право.

Темелните вредности и начела на институцијата треба да се стават на хартија и да се презентираат пред вработените. Меѓу нив секако мора да бидат транспарентноста, отвореност и јавноста. Дури ни најзатворените институции не можат да си дозволат јавноста да не биде информирана за нивната работа. Доколку институцијата поради природата на работата, технологијата и други околности е принудена да работи тајно, исто толку е истовремено важно да обезбеди отвореност, транспарентност и јавност за својата работа.

Остварување на односите со медиумите

Ниту една сериозна организација нема да ги препушти односите со јавноста на случајноста, бидејќи овие односи се едни од најважните врски на организацијата со јавноста и затоа силно влијаат на квалитетот на нејзините односи со јавноста. Затоа организациите се оспособуваат за квалитетно остварување на односите со медиумите, а услов за тоа е изградба на соодветна инфраструктура и состав за остварување реактивни, стратегиски и кризни односи со медиумите.

Знаењето не е доволно за успешен настап пред медиумите. Потребно е и соодветно искуство, кое нормално се стекнува со практична работа. Лицата на раководни функции не можат да го препуштат остварувањето на односите со медиумите на други лица, па дури и тоа да се портпароли или советници за односи со медиумите или со јавноста. Задачата на портпаролот или на советникот за односи со медиумите е да им помагаат на раководните лица во организацијата и придвижувањето на работата на полето на односите со јавноста, а не да ги остварува наместо нив. Настапите во име на организацијата и нејзиното претставување во јавноста претставува чест и обврска на раководното лице во истата. Таа чест и должност едноставно не може да се избегне доколку не сакаме квалитетот и имиџот на организацијата да бидат нарушени.

Во поголемите организации и институции, односите со јавноста ги остваруваат соодветни одделенија или служби за односи со јавноста. Но, без разлика на големината на службата или одделението за односи со јавноста, и без разлика на бројот на вработените во нив, истите не можат сами да ги застапуваат и претставуваат своите организации во јавноста. Прв застапник на организацијата секогаш е раководното лице (министер, началник, директор, раководител и сл.)

Службите за односи со јавноста настојуваат самата организација да води соодветна политика кон новинарите и медиумите и да се подготви организациски и кадровски за спроведување на таа политика. Притоа се користат со соодветни инструменти за односи со медиумите (соопштенија за јавноста, материјали за новинари и сл.) кои, всушност, ја сочинуваат нивната инфраструктура.

Заклучок

Еден од световите во кој живееме е светот на медиумите. Тој свет од ден на ден заедно го создаваат новинарите, уредниците и професионалците за односите со јавноста. Како што е денес тешко да успее во работата оној кој не е информатички писмен, подеднаква потреба станува и медиумската писменост. Новинарите со својата работа, всушност, ја обезбедуваат транспарентноста и отвореноста на општеството во кое живееме, па секој кој ги преминува границите на приватното и влегува во просторот на јавното, мора да биде оспособен и да има волја за соработка со нив.

Управувањето и раководењето со односите со медиумите е составен дел на јавното живеење. Реакцијата на новинарските прашања, одговорната активност во кризни ситуации и стратемскиот пристап во создавањето на медиумскиот имиџ не се нешто што институциите можат да го одбираат по сопствена желба, туку обврска која мора да ја извршат. Вложувањата во оспособување на луѓето кои работат на односите со медиумите се повеќе од потребни. Соодветната грижа за медиумскиот имиџ е израз на сопствената свест која на вработените и на другите учесници, им порачува дека институцијата во својата суштина е здрава и дека ништо не прикрива. Спротивно од ова, одбегнувањето на новинарскиот поглед, побудува сомневања дека во прашање е некоја нечиста работа. Како и да е, вложениот труд во односите со медиумите ќе се исплати само доколку искрено веруваме дека пред новинарите не смееме да криеме информации или пак да им пласираме неистини. Ова се две едноставни правила кои, доколку се придржуваме до нив, ќе ни овозможат успешна работа и во голема мерка ќе ни ја олеснат работата со медиумите.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Маргарита Х.Саливан - "Одговорна канцеларија за информирање"
2. Франци Заврл-Петја Ријавец- "Односи со медиуми"
3. Македонски институт за медиуми - "Како да комуницирате со медиуми"
4. Sally Adams- Wynford Hicks - "Interviewing for journalists"
5. George Merlis - "How to make the most of every day appearance"
6. www.zika-cica.ch

6

Значајни рудбрики од областа на безбедноста, одбраната и заштитата

УЛОГАТА НА НАТО ВО ЗАШТИТАТА И СПАСУВАЊЕТО ОД ПРИРОДНИ И ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКИ НЕСРЕЌИ

Менде СОЛУНЧЕВСКИ
Министерство за одбрана

Апстракт: Природните и техничко-технолошките несреќи кои однесуваат човечки животи и нанесуваат огромни материјални штети често се случуваат во евроатлантската средина.

НАТО алијансата како најмоќен колективен систем за безбедност се чувствува одговорна и повикана и во оваа сфера, да го заштити населението и материјалните добра и од овие извори на загрозување.

Затоа се формираат повеќе тела во рамките на НАТО за заштита и спасување од несреќи, а постојните преземаат мерки и активности против овој вид загрозување. Истото така, НАТО презема иницијативи и осигурува соработка во оваа област и со останатите држави во евроатлантската средина.

Предмет на овој труд е да се прикаже улогата на НАТО структурите во заштитата и спасувањето од природните и техничко-технолошките несреќи и иницијативите што ги презема НАТО заедно со останатите партнерски држави во оваа насока.

Клучни зборови: НАТО, вонредни состојби, заштита и спасување, природни и техничко-технолошките несреќи.

NATO ROLE IN PROTECTION AND RESQUE IN NATURAL AND TECHNICAL-TECHNOLOGICAL DISASTERS

Abstract: Natural and technical-technological disaster often are happening in Euro-Atlantic area vech to take out humans lives and its done enormous material damages.

NATO as the strongiest collectivity securities system felt called and responsible in that area to protections peoples and material goods against that threatening source.

Therefore more in more boards in NATO are forming to protection and resque.

NATO measures and activities against this aspect at threatening.

NATO also as take over initiatives to realize collaboration in that area and with other countries in Euro-Atlantic area.

NATO role is to presents that object that worked in protection and resque in natural and technical-technological disaster and initiations that take out NATO vith other partnership countries in that direction.

Key words: *NATO, emergency, protection and resque, Natiural and technical-technological disaster*

Вовед

Со завршувањето на студената војна и блоковската поделеност, НАТО беше ставен пред нов предизвик. Новото време значеше и нови приоритети во начинот на дејствување кои ја отсликуваат денешната реалност предизвикувајќи трансформација во НАТО структурите и отворање на НАТО за нови иницијативи.

Како нови приоритети се наметнуваат: партнерство, соработка и дијалог со државите; заштита на трансатланските врски; развој на европскиот безбедносен и одбранбен идентитет; борба против тероризмот; превенција во конфликти; управување со кризи; разоружување, борба против пролиферација на оружјето за масовно уништување и др.¹

Еден од приоритетите на денешното НАТО, не помалку значаен од другите е заштита и спасување на населението и материјалните добра од природни и техничко-технолошки несреќи во евроатланската средина.

За таа цел во наведениот период НАТО формира бројни тела, ги прошири задачите на постојните тела, но исто така заедно со останатите држави во Евроатланската средина презеде бројни иницијативи. На се поголем број состаноци, семинари, симпозиуми, вежби итн, се разработуваат теми за цивилно планирање на вонредни состојби и спасување од несреќи.

Меѓу најзначајните тела во НАТО структурите кои преземаат мерки и активности за заштита и спасување од природни и техничко-технолошки несреќи се: Вишиот комитет за цивилно планирање на вонредни состојби и Одделението за безбедносни вложувања, логистика и цивилно планирање на вонредни состојби, а во Евроатланскиот партнерски совет, по иницијатива на НАТО е формиран Евроатлански центар за координација и одговор во несреќи. Исто така, НАТО за поддржување на заштита и спасувањето од природни и техничко-технолошки несреќи презема иницијативи со државите во партнерството за мир, со Русија, со Украина итн.

Тела формирани во НАТО кои учествуваат во заштита и спасување на населението и материјалните добра од природни и техничко-технолошки несреќи

Во поглед на заштитата и спасување на населението и материјалните добра од природни и техничко-технолошки несреќи, улогата на НАТО се состои во обезбедување на:

¹ Види пошироко на веб страницата: www.nato.int/

- поддршка на националните власти при вонредни состојби од невоен карактер;

- заштита на цивилното население;
- ракување со расположивите цивилни средства и објекти;
- одржување на нормален живот за време на вонредни ситуации како што се војна, кризи и природни несреќи.²

За остварување на оваа улога во рамките на НАТО најодговорно тело за заштита и спасување од природни и техничко технолошки несреќи е Вишиот комитет за цивилно планирање на вонредни состојби (the Senior Civil Emergency Planing Committee-**SCEPC**). Тоа е тело во Северно атланскиот совет (Nord Atlantic Council-**NAC**) одговорно за планирање на вонредни состојби и несреќи. За извршување на своите задачи (**SCEPC**) одржува пленарни и постојани сесии.

Пленарни сесии одржува два пати годишно под водство на помошникот на генералниот секретар на НАТО, на одделот за инвестиции и логистика и цивилно планирање на вонредни состојби (Division of Security, Investment, Logistic & Civil Emergency Planing-**DSIL & CEP**).

Постојани сесии одржува осум пати годишно под водство на директорот на директоратот на цивилно планирање на вонредни состојби (Civil Emergency Planing Directorate -**CEPD**).

На пленарните сесии претставници од државите се одговорни за цивилно планирање на вонредни состојби во органите на државите, додека постојаните сесии претставници од државите се членовите делегирани во НАТО штабот.

Исто така (**SCEPC**) одржува пленарни и постојани сесии и со државите партнери кои не се членки на НАТО но се членки на Евро-Атланскиот партнерски совет (Euro-Atlantic Partnership Council-**EAPC**). Во просек одржува 2 пленарни и 4 постојани сесии во текот на годината.³

Во борбата против несреќи под ингеренции на (**SCEPC**) се наоѓаат повеќе тела и комитети кои се одговорни за поедини видови природни и техничко-технолошки несреќи. Меѓу позначајните ќе ги наброеме:

1. Тело за планирање на океанскиот транспорт (Planning Board for Ocean Shipping-**PBOS**).

2. Тело за планирање на транспортот покрај островите (Planning Board for European inland Surface Transport -**PBEIST**).

3. Комитет за планирање на цивилната авијација (Civil Aviation Planning Committee-**CAPC**).

4. Комитет за планирање за земјоделство и храна (Food and Agriculture Planning Committee-**FAPC**).

² Митревска, М., Цивилната одбрана "Европа '92" Кочани, 2003 година, стр. 130.

³ NATO Handbook, Nato office of information and Press, Brussels, 2001, str.188.

5. Индустриски комитет за планирање (Industrial Planning Committee-**IPC**).
6. Нафтен комитет за планирање (Petroleum Planning Committee-**PPC**).
7. Медицински комитет (Join Medical Committee-**JMC**).
8. Комитет за планирање на цивилните комуникации (Civil Communications Planning Committee-**CCPC**).

9. Комитет за цивилна заштита (Civil Protection Committee-**CPC**).⁴

Одделението за безбедносни вложувања, логистика и цивилно планирање на вонредни состојби (**The Division of Security Investment, Logistics and Civil Emergency Planning- DSI & CEP**) се наоѓа во надлежност на помошникот на Генералниот секретар на одделот за инвестиции и логистика и цивилно планирање на вонредни состојби. Во оваа одделение влегуваат:

1. Директоратот за безбедносни инвестиции (**The Security Investment Directorate-SID**).

2. Директорат за цивилно планирање на вонредни состојби ((**Civil Emergency Planing Directorate –CEPD**).

3. Единица за логистика (**The logistics Unit-LU**) и

4. Единицата за координација на ресурсите (**The Resource Policu Coordination Unit**)⁵.

Директоратот за цивилно планирање на вонредни состојби, е одговорен за:

- координацијата и насочување на економиите во транзиција и мирновременските економии на државите на Алијансата во вонредни состојби;
- развој на договори за користење на цивилните ресурси и поддршка на Алијансата во одбрана и заштита на цивилното население;

- давање придонес во надлежниот комитет за цивилно планирање на вонредни состојби, како и на останатите тела за планирање на вонредни состојби и комитетите наменети за управување во кризи и дејство во кризи на море, во земјениот и воздушниот транспорт, енергијата, индустријата за храна, земјоделство, цивилни комуникации, медицинска грижа и цивилната заштита;

- надзор на Евроатланскиот центар за координација и одговор во несреќи кој ги координира меѓународните барања за помош при одговор на нацијата погодена од несреќи;

Директоратот за цивилно планирање на вонредни состојби исто така целосно се грижи за активностите на цивилното планирање на вонредни состојби во рамките на Евроатланскиот партнерски совет, Партнерството за мир и Групата за медитеранска соработка.

НАТО, покрај овие тела има и други кои извршуваат одредени задачи и активности во борбата против природни и техничко-технолошки несреќи.

⁴ Ibid, page 316.

⁵ Ibid, page 232.

Основна цел на активностите што ги презема НАТО во оваа област е што поефикасно справување со природните и техничко-технолошките несреќи, преку поорганизирано мобилизирање и искористување на своите човечки и материјални потенцијали.

Соработка на НАТО со останатите држави во областа на заштитата и спасувањето од природни и техничко-технолошки несреќи

НАТО структурите (организации, агенции и други тела) во последно време остваруваат интензивна соработка со останатите државии или сојузи на држави во оваа област заради зголемување на превенцијата во заштитата од природни и техничко-технолошки несреќи, но и поголема спремност за справување со истит, доколку сепак се случат.

Во оваа прилика накратко ќе ја споменеме соработката со земјите членки на Евроатланскиот партнерски совет (ЕАРС), Партнерството за мир-Партнершип фор пице (РФР), со Русија и со Украина.

Соработката со државите членки на Евроатланскиот партнерски совет (ЕАРС) во областа на заштитата од природни и техничко-технолошки несреќи се остварува, пред сè преку, Центарот за координација и одговор во несреќи (Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre -**EADRCC**). По иницијатива на земјите-членки на Евроатланскиот партнерски совет (Euro-Atlantic Partnership Council-**ЕАРС**) во рамките на НАТО пштабот е формиран Евроатлански центар за координација и одговор во несреќи (Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre-**EADRCC**).

Центарот е формиран во 1998 година. Негова основна улога е да дејствува во случај на вонредни состојби и да му помага на настраданото население во случај на несреќи во Евроатланската средина. Во Центарот има претставници од сите држави-членки на (ЕАРС) и офицер за врски на ОН.

EADRCC е одговорен за поблиска соработка и координација и со Канцеларијата на ОН за координација на хуманитарните работи - UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (**UNOCHA**).

Евроатланскиот центар за координација и одговор во несреќи во соработка со останатите држави на (ЕАРС) развива Евроатланска единица за одговор во несреќи -Euro-Atlantic Disaster response Unit (**EADRU**), која во случај на несреќи ќе користи претходно одредени ресурси од државите и дава помош во големи несреќи на погодените држави членки на (ЕАРС).⁶

Евроатлански центар за координација и одговор во несреќи до сега има дејствувано во:

⁶ Ibid, page 190.

- помош на бегалците од Косово;
- земјотреси во Турција и Грција; и
- поплави во Украина;⁷

Исто така, НАТО со државите-членки на (ЕАРС) организира бројни состаноци, симпозиуми, курсеви, семинари и слично во областа на заштитата и спасувањето од несреќи.

Соработката со Партнерството за мир се одвива преку посебна програма на активности во оваа сфера со партнерите. Оваа програма се очекува да биде меѓу најголемите невоени програми на НАТО со партнерите која вклучува: семинари, работилници, вежби, курсеви, размена на податоци и информации за оваа проблематика и др.

Сите партнерски држави се очекува да бидат вклучени во оваа програма на различни нивоа (регионално, национално и локално). Покрај владините институции се очекува да бидат вклучени и невладини организации (НВО).

Во оваа иницијатива се очекува да учествуваат и други меѓународни организации и институции како што се: Советот на Европа, Европската унија, Меѓународната агенција за атомска енергија (IAEA), Меѓународната федерација на Црвениот крст и Црвената полумесечина (IFRC), Меѓународниот комитет на Црвениот крст (ICRC), Канцеларијата на ОН за координација на хуманитарните работи (UNOCHA), Високиот комесаријат за бегалци (UNHCR) и др.

Вниманието и активностите на оваа иницијатива ќе бидат директно насочени кон заштита на населението од: хемиски акциденти, земјотреси, поплави, нуклеарно оружје, транспорт на опасни материи и др.⁸

Соработката на НАТО со Русија на ова поле е започната уште од 1991 година кога (SCEPC) помагаше во координација на транспортот на хуманитарната помош за Русија. Соработката на НАТО со Русија е воспоставена помеѓу структурите на цивилно планирање на вонредни состојби. Одговорно тело за НАТО во оваа област преку кое се остварува соработката е (SCEPC), а за Русија, Министерството на Руската Федерација за цивилна одбрана, вонредни состојби и елиминација на последиците од природни несреќи (EMERCOM of Rusija).

Како резултат на таа соработка во 1996 година EMERCOM и НАТО потпишаа меморандиум на разбирање во областа на планирање вонредни состојби и подготвеност за несреќи.⁹

⁷ Ibid, page 42.

⁸ Ibid, page 189.

⁹ Ibid page 190.

Целта на овој меморандум е да ги продолжат и интензивираат двете страни напорите за заеднички помош во подготвеност и одговор од несреќи.

Во оваа насока е формирањето на постојан заеднички совет (Permanent Joint Council-РЈС) и експертска група за цивилно планирање на вонредни состојби и спасување од несреќи.

Денес во рамките на Советот се работи пилот проект за користење на сателитската технологија за управување во несреќи.

Соработката на НАТО со Украина во областа на заштитата и спасувањето од несреќи започна во 1995 година. Во 1995 година како резултат на интензивни дождови реката Донецк ја поплави Украина, особено градот Краков и околните населени места. НАТО учествуваше во помош од поплавите на Украина. Помошта ја координираше Директоратот за цивилно планирање на вонредни состојби.

Соработката продолжи во 1996 година со одржување на состанок на Директоратот за цивилно планирање во вонредни состојби и одржување на заедничка вежба „**Безбедност во Карпатија-96**“, под водство на комитетот на НАТО за цивилна заштита во Лвов.

Во 1997 година во организација на Директоратот за цивилно планирање во вонредни состојби и Министерот за вонредни состојби и заштита на населението, во Киев се одржа семинар на тема: „Аеромедицинска евакуација и спасувачки операции во вонредни состојби“

Соработката во оваа област е клучна компонента и во меморандумот на разбирање потпишан помеѓу НАТО и Украина во Мадрид во 1997.¹⁰

Целта на сите овие преземени активности во последната деценија на минатиот век е да се подобрат заедничките способности за справување со несреќи во иднина.

Соработката и перспективи на Република Македонија и НАТО во областа на заштитата и спасувањето од природни и техничко-технолошки несреќи

Република Македонија ја верификува определбата за членство во НАТО во Собранието со консензус на сите политички партии во 1993 година. Во 1995 година стана членка на иницијативата на НАТО, Партнерството за мир (ПЗМ), а во 1996 година беше примена во Северноатланскиот совет за соработка. Со тоа Република Македонија презеде обврски кои произлегуваат од овие иницијативи и членства.

¹⁰ Ibid page 191.

Во поглед на заштитата и спасувањето од природни непогоди и техничко-технолошки несреќи, Република Македонија учествуваше на вежбите на НАТО/ПзМ во областа на заштитата и спасувањето: Спасител '97, Медицина '97, Најдобар координативен зафат '98 и др.

Според индивидуалната програма за партнерство (ИПП) една од перипритетните цели на одбраната во Република Македонија е: преземањето мерки и активности кои ќе овозможат подобрување на состојбата во областа на планирањето во вонредни состојби и кризи и учество во вежби и други активности кои се однесуваат на операции од хуманитарна природа, операции за пронаоѓање и спасување и слично.¹¹

Во таа смисла Република Македонија ги подготви следните сили и ја стави на распологање следната инфраструктура:

- медицинско одделение и вод за цивилна заштита специјализиран за барање и спасување од урнатини;

- центарот за обука во Криволак, и центарот за планинска обука на Шар планина како и аеродромите во Скопје и Охрид.¹²

Придонес во заштитата и спасувањето Република Македонија може да даде и со учество во мултинационалната миривна бригада (СЕЕРБРИГ) во чии рамки пак со поддршка на НАТО/ПзМ се формирани сили за инженерски задачи кои ќе извршуваат ограничени активности кои се однесуваат на:

- ограничена изградба и поправка на патишта;
- ограничена изградба и поправка на мостови;
- ограничена изградба и поправка на железници;
- ископини на земјиште

- ограничени активности во областа на разминување, расчистување на неексплодирани мини;

- други активности.¹³

Наведените активности, силите за инженерски задачи може успешно да ги извршуваат и во случај на природни непогоди и техничко-технолошки несреќи се со цел успешно евакуирање на населението и материјалните добра од загрозените реони од природни непогоди и техничко-технолошки несреќи.

Оваа можност е нормативно регулирана во Законот за заштита и спасување, според кој заради отстранување на последиците од настанатите природни непогоди, епидемии, епизотии, епифитотии и други несреќи од поголеми размери чии последици не можат да се отстранат со републичките сили за заштита и спасување, со одлука на Владата може да се ангажираат

¹¹ Индивидуална програма за партнерство, 1999 година,

¹² Министерство за одбрана во 1999, МО, Скопје, стр 18.

¹³ Исто, стр.26.

меѓународни сили за заштита и спасување или сили на колективните системи за безбедност и одбрана.¹⁴

Но Република Македонија, за да може објективно да прими таква помош треба да биде претходно подготвена.

Затоа една од целите и насоките на политиката на национална безбедност на Република Македонија, а која ја тангира и оваа проблематика е координација на мерките, активностите и безбедносните капацитети со примена на навремена и целесообразна употреба на способностите и ресурсите за справување со кризи како и можност за давање односно примање на помош и соработка.¹⁵

Тргувајќи од овие определби, во рамките на заштитата и спасувањето, Република Македонија треба да соработува во иднина со НАТО структурите. Соработката треба да биде од превентивен и оперативен карактер.

Во областа на превентивата, соработката треба да биде во делот на:

- планирање и подготвување на активностите за спроведување на мерките за заштита и спасување;
- обука на персонал и сили за заштита и спасување;
- работа на заеднички истражувачки проекти од областа на заштитата и спасувањето;
- материјално-техничка помош.

Оперативата соработката треба да се остварува во барање помош од ангажирање сили на НАТО, но и подготовка на капацитети и механизми кои ќе овозможат најефикасен начин на прифаќање и ангажирање на силите на НАТО структурите за заштита и спасување на населението и материјалните добра од природни непогоди и техничко-технолошки несреќи и отстранување на последиците од нив кога републичките сили за заштита и спасување не ќе бидат во можност сами да ги отстранат.

Заклучок

На активностите за заштитата и спасувањето од природни и техничко-технолошки несреќи му се придава особено значење во НАТО. Иако оваа материја не е разработена како посебен елемент во новиот стратегиски концепт на НАТО истата е разработена во повеќето од основните елементи.

За значењето на оваа проблематика потврда е формирањето на Вишиот комитет за цивилно планирање на вонредни состојби и Одделението за безбедносни вложувања, логистика и цивилно планирање на вонредни состојби каде се операционализирани задачите и активностите за подготвеност и одговор во несреќи.

¹⁴ Закон за заштита и спасување, Службен весник на РМ бр.36/04, член 147.

¹⁵ Национална концепција за безбедност и одбрана, Службен весник на РМ бр.40/03, т. 27-9,

Под нивна ингеренција работат бројни цивилни тела кои извршуваат поединечни активности во областа на заштитата и спасувањето и се одговорни за одделни видови природни и техничко-технолошки несреќи.

Во соработката што ја остварува НАТО со останатите држави и сојузи на држави, особено внимание им се посветува и на активностите за подготвеност и одговор од несреќи.

То се гледа во следните констатации:

Во рамките на Евроатланскиот партнерски совет по иницијатива на НАТО е формиран Евроатлански центар за координација и одговор во несреќи;

Во рамките на Партнерството за мир, се воспоставени и интензивирани (на регионално, национално и локално ниво) бројни контакти за превентивно дејство од несреќи и учество во спасувачките операции доколку до нив дојде.

Со Русија и Украина НАТО воспостави посебни односи на соработка во сите сфери, а согласно со тоа и во заштитата и спасувањето од несреќи. Резултат на тоа е потпишувањето меморандуми на разбирање за цивилно планирање на вонредни состојби и подготвеност за несреќи, а со Русија и формирање на постојан заеднички совет и експертска група за справување со несреќи.

Сите овие иницијативи на НАТО придонесоа за одржување на голем број заеднички состаноци, симпозиуми, курсеви и учество во заеднички проекти во оваа област, но и практична помош која НАТО ја дава во несреќите кои се случуваат во државите во евроатланската средина.

Во иднина се очекува интензивирање на напорите на НАТО за подобрување на подготвеноста за несреќи, превенција и во спасувачките операции.

Соработката на Република Македонија со НАТО во областа на заштитата и спасувањето од природни и техничко-технолошки несреќи се остварува преку Партнерството за мир (ПЗМ). Во таа насока Република Македонија има ставено на располагање сили и инфраструктура за извршување на одредени акции на НАТО за заштита и спасување на населението и материјалните добра од природни непогоди и техничко-технолошки несреќи.

Соработката на Република Македонија со структурите на НАТО во оваа област треба да продолжи во иднина и да се интензивира на превентивен и оперативен план, преку заедничко планирање и истражување во областа на заштитата и спасувањето, но и обука, опремување и ангажирање на сили во акциите за заштита и спасување.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон за заштита испасување, Службен весник на РМ, бр. 36/2004 година
2. Individualna programa za partnerstvo, 1999 godina,
3. Министерство за одбрана во 1999, МО, Скопје, 1999 година
4. Митревска М. Цивилната одбрана „Европа '92“ Кочани, 2003 г.
5. Национална концепција за безбедност и одбрана, Службен весник на РМ бр.40/03
6. International CEP Handbook 2002, The Swedish Agency for CEP, Avesta, 2002 g.
7. NATO Handbook, Nato office of information and Press, Brussels, 2001 g.
8. Современа македонска одбрана, бр. 8, Министерство за одбрана, Скопје, 2004 г
9. Internet:www.nato.int/

**МАКЕДОНИЈА РУБИКОВА КОЦКА НА
БАЛКАНОТ - ИСКЛУЧИТЕЛЕН ПРИМЕР
НА НАУЧЕН ТРУД**
(д-р Тони Милески)

Рина Киркова

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и
мировни студии

Додека светската научна јавност, односно истражувачите на престижните европски и американски универзитети се занимаваат да откријат кој мал сегмент во полето на нивниот интерес не бил опфатен од нивните претходници, во Македонија научните работници претежно се занимаваат со пополнување на огромните празнини во теоретските и емпириските истражувања кои се од големо значење за општествениот развој на нашата државата. Дури и во почетокот на 21 век често се случува одредени автори да се зафатат со обработка на тема која на крајот претставува прв труд во одредената област и пионер во развојот на таа научна дисциплина. Таков е случајот и со книгата „Македонија рубикова коцка на Балканот“ од д-р Тони Милески која неодамна излезе од печат. Имено, станува збор за прв научен труд кој на Македонија гледа низ призмата на политичката географија и геополитика и во кој на еден многу вешт начин успешно се аплицираат методите и пристапите од овие две научни области на една извонредно важна тема за Република Македонија. Оттука без никако сомнеж можам да констатирам дека станува збор за еден исклучителен пример на научен труд, кој иако почетно замислен како учебничко помагало има уште поголема вредност како научно популарно дело кое на академскиот кадар му ги дава основните смерници во развојот на оваа наука.

Од самиот наслов на книгата „Македонија рубикова коцка на Балканот“ веднаш може да се заклучи дека станува збор за еден извонредно провокативен труд. Оваа констатација не е едно од најискористуваните клишеа во приказите на научни трудови туку заклучок кој сигурно ќе го донесете откако ќе ја

прочитате целата логично поврзана содржина збиена на 268 страници текст, а поткрепена со 315 фусноти и 164 библиографски единици.

Композицијата на книгата е изложена во 6 глави и две завршни поглавја. Основна карактеристика на оваа книга по што сигурно сите оние што ќе ја прочитаат ќе ја запаметат е големиот број на прилози, како низ содржината така и одвоено на крајот. Станува збор за 23 табели 3 шематски прикази и 8 слики кои прикажани на премногу едноставен начин овозможуваат лесно меморирање на фактите од емпириските истражувања и геополитичките научни студии и воедно претставуваат извонредно надополнување на текстуалната експликација. Прилозите од 11 мапи сместени на крајот од книгата во голем степен на читателот му ја олеснуваат визуелизацијата на проблемот создавајќи јасна слика и прегледност за проблемот што се истражува.

Во првиот дел насловен како **“Теоретска рамка на политичко Ѓ географските истражувања”** авторот ги запознава читателите со теоретското значење на стручните термини и научните определувања на термините политичка географија, геополитика и геостратегија со што им дава простор и на оние читатели кои имаат интерес за оваа тема, а немаат стручни и научни предзнаења лесно да запливаат низ автентичната содржина на овој труд. Во овој дел авторот практично укажува на комплексноста на предметот на проучување на политичката географија, која во денешни услови се употребува како симплифициран поим во кој на најтесен начин партиципираат три фундаментални елементи: политичката географија во потесна смисла на зборот, геополитиката и геостратегијата.

Втората тематска целина насловена како **“Политичко-географскиот процес како детерминанта во формирањето на политичката карта”** ги разработува премисите кои укажуваат дека промените што се случија во светот, особено на евроазиското копно, кон крајот на осумдесеттите години (крајот на биполарната поделба на светот) и на почетокот на деведесеттите години од дваесеттиот век, повторно ги активираа и разиграа политичко-географските, геополитичките и геостратегиските постулати. Таквите промени условија создавање на поинаков систем на вреднување, адаптиран на постмодерните услови и, несомнено, предизвикаа поинаков теоретски и апликативно-регионален пристап кон старите политичко-географски проблеми. Во тие рамки, искуствата во изминатата деценија и половина ја наметнуваат потребата од подобро запознавање на политичко-географскиот процес, неговата релативност и конкретното влијание врз моделирањето на светската и на регионалните политички карти.

Шесте поглавја на вториот дел на еден јасен историски проследен начин ја претставуваат динамиката на политичко географскиот процес. Авторот,

гледајќи низ една глобална призма, укажува дека трендот на новите политичко-географски процеси условува процес на намалување на суверенитетот над територијата како предуслов за политички, економски и воени интеграции, при што се рedefинира и концептот на суверенитетот. Додека, според Вествалскиот договор, секоја држава неприкосновено владееше со својата територија, со развојот на меѓународните институции преку кои “силните” сè повеќе се наметнуваат врз “слабите”, глобализацијата како политичко-географски процес се заканува да ги релативизира концептот и суштината на државниот суверенитет.

На вториот дел преку еден логичен и издржан приод се надоврзува третата целина насловена како **“Балканскиот политичко-географски контекст”**. Авторот во третиот дел се фокусира на политичко-географскиот процес на Балканот. Изложувајќи ги факторите кои влијаат врз политичко географските процеси на Балканот, д-р Милески забележува дека одредени политичко-географски и геополитички процеси полека се трансформираат, но истовремено се креираат и нови. Во овој дел авторот на многу јасен начин географски ги определува и ги објаснува разликите меѓу термините Балкански Полуостров и Југоисточна Европа кои не ретко дури и упатените во оваа област знаат да ги поистоветат. Во последното поглавие од третиот дел како увертира за четвртиот авторот го анализира геостратегиското и геополитичкото окружување на Балканот.

“Локална, регионална и глобална политичко-географска положба на државите од Југоисточна Европа” е насловот на четвртата глава од делото “Македонија рубикова коцка на Балканот”. Анализирајќи ги територијалните спорови на Балканот, односно потенцијалните кризни жаришта во регионот на Југоисточна Европа и разработувајќи сценарија за решавање на истите, авторот укажува на можните, пред сè регионални безбедносни импликации, кои покрај поединечното во голем степен имаат и вкрстено дејствување. На крајот на четвртиот дел д-р Милески сублимирајќи ги надворешните фактори кои влијаат врз регионалната политичко-географска положба на Балканот и глобалната политичко географска положба на Југоисточна Европа доаѓа до проекцијата за идеалното сценарио за разрешување на потенцијалните кризни жаришта во регионот на Југоисточна Европа.

Во петтиот дел насловен како **“Регионални иницијативи за поврзување на државите од Југоисточна Европа”** фокусот на анализата преминува на регионалните иницијативи за политичко, економско и воено поврзување на државите од Југоисточна Европа. Авторот укажува дека иницијативите за соработка преку кои државите од Југоисточна Европа се поврзуваат ја покажува подготвеноста на овие држави за елиминирање на постојните анимозитети, разлики и диспаритети. Според д-р Милески, развојот на

регионалната соработка претставува значајна компонента за успешно интегрирање во евроатлантските структури. Поради предностите од географската близина на државите во регионот, регионалната соработка ќе биде покорисна за овие земји. Сите овие напори треба да создадат стабилен политичко-географски амбиент, кој ќе придонесува за унапредување на добрососедските односи помеѓу овие земји и ќе ги приближи кон интеграцијата во евроатлантските структури. Во овој дел се акцентира и фактот дека Југоисточна Европа сè уште има репутација на турбулентен и нестабилен регион со релативни, варијабилни политичко-географски процеси, што се потврди низ трагичните случувања во Босна и Херцеговина, Косово и Македонија. Разрешувањето на конечниот статус на Косово, зачувувањето на Босна и Херцеговина како мултиетничка, мултикултурна, независна и суверена држава со меѓународно признати граници и развојот на Република Македонија како унитарна и мултиетничка држава, се клучните елементи за мирот и стабилноста на регионот. Од брзината на изнаоѓање прифатлива солиција на сите инволвирани страни, ќе зависи и моментот на достигнувањето на потребните стандарди за политичко, економско и воено интегрирање на балканските држави во евроатлантските структури.

Квалитетот и квантитетот во содржината застапена во шестиот дел **“Анализа на детерминантите кои влијаат на политичко-географската положба на Република Македонија”** веднаш ќе ве наведат на помислата дека авторот е научник со продлабочена аналитичност, исклучителна темелност во работењето и математичка прецизност при обработката на предметот на истражувањето. Во овој дел од трудот, авторот посебно ги анализира сите детерминанти кои влијаат врз политичко-географската положба на Македонија и донесува релевантни заклучоци за нивното поединечно и заедничко влијание врз државата. Овој дел го прават мошне впечатлив бројниот избор на табели и слики преку кои на еден едноставен и прегледен начин е прикажано влијанието на детерминантите врз политичко-географската положба на Македонија.

Последниот дел **“Позитивни и негативни аспекти од политичко-географската положба на Република Македонија-препораки за позитивно валоризирање”**, претставува сублимат на сите претходни делови. Во овој дел сликите од сложувалката се спојуваат и на еден виртуозен начин авторот не воведува во логично изведените препораки и заклучоци базирани врз позитивните и негативните аспекти од политичко-географската положба на Македонија. Целата студија на крајот не ги дава сите конечни одговори меѓутоа ова дело има огромен придонес во развојот на политичката географија во Македонија бидејќи одредени резултати кои се базирани врз научна основа можат да се искористат во развивањето на оваа наука кај нас.

На крајот, можам да заклучам дека книгата “Македонија рубикова коцка на Блканот” од д-р Тони Милески е еден исклучителен научен труд, кој на еден оригинален начин ве воведува во светот на геополитиката и политичката географија. Јасно систематизирана и беспрекорно прегледна, напишана на разбирлив и елоквентен стил книгата ќе ве завлече да ја прочитате во еден здив. Од друга страна авторот се погрижил овој труд да биде исклучително впечатлив не само содржински туку и технички. Почнувајќи од атрактивниот дизајн на насловната страна преку естетската и техничката осмисленост до изборот на форматот и видот на хартијата.

Сето ова значи дека и покрај аудиторумот за кој е наменета оваа книга со задоволство и леснотија ќе може да ја прочита и секој обичен љубопитен граѓанин кој е заинтересиран за местото на Македонија во светските политичко-географски и геополитички процеси.

„СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“, теоретско списание
 Министерство за одбрана, „Орце Николов“ б.б., Скопје

УПАТСТВО ЗА АВТОРИТЕ

„СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“ (во понатамошниот текст Списание) е теоретско списание кое по правило излегува двапати годишно. Во Списанието се објавуваат:

- оригинални стручни трудови: научно стручни трудови, прикази на книги, куси соопштенија и др.

- континуирано или повремено во Списанието се објавува и библиографија, календари на научни манифестации во земјата и странство, позначајни датуми, рекламирање на фирми и претпријатија и др.

Оригиналните стручни трудови ги содржат резултатите на сопствените дотогаш необјавени научни истражувања кои претставуваат заокружена целина. Прифаќањето на оригинална научна статија во Списанието ги обврзува авторите да не ги објавуваат и во други списанија.

Научно-стручните трудови известуваат за корисни сознанија кои што помагаат во ширењето на знаењата и прилагодувањето на изворните истражувања кон потребите на науката и практиката.

Прикази на книги претставуваат концизни прикази на книги и сознанија до кои што дошле авторите во определена научна област, за која компетентноста на авторите во приказите е потврдена преку публикувањето - објавувањето на книгите.

Кусите соопштенија содржат резултати на помали, но завршени научни истражувања.

Доминантни рубрики на Списанието се:

1. Општо теоретски, доктринарно-стратегиски и други теми од областа на одбраната;
2. Геополитички, геостратегиски, военополитички и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната;
3. Евроатлантски интеграции;
4. Техничко-технолошки достигнувања, вооружување и опрема;
5. Странски автори;
6. Други рубрики од областа на безбедноста, одбраната и заштитата; и
7. Прикази на книги, стручни трудови и др. од областа на одбраната.

ПОДГОТОВКА НА РАКОПИСОТ

Ракописот треба да се доставува во **еден отчуван примерок** на ласерски печатар, без проред, на двете страни на хартијата, со формат Б5 и на дискета, за да се олесни печатењето на Списанието. Страниците и прилозите треба да бидат нумерирани.

Трудовите треба да бидат напишани на македонски или на англиски јазик, а на авторите им се препорачува насловот, апстрактот на трудовите, приказите и кусите соопштенија да ги пишуваат и на Англиски јазик.

Трудовите што не се земаат во печатење им се враќаат на авторите со образложувања.

При подготвувањето на ракописот задолжителна е употреба на Меѓународниот систем на единици (SI).

Ракописот треба да содржи: наслов, автори, институција, апстракт, клучни зборови, вовед, содржина на трудот, заклучок и литература.

Наслов: големина на масни (**Bold**) букви, 14 points, RG-MAC C Times, центрирано, прво на македонски, а потоа и на англиски јазик (пред апстрактот на англиски јазик). Насловот на трудот треба да биде кус, но да дава верен одраз на содржините и по можност да содржи што повеќе клучни зборови од опфатената проблематика.

Еден празен ред.

Автори: име и презиме, мали масни (**Bold**) букви, 11 points, RG-MAC C Times, центрирано.

Два празни реда.

Институција: ракописни букви, 11 points, RG-MAC C Times, центрирано.

Два празни реда.

Апстракт: прво на македонски јазик, 11 points, RG-MAC C Times, а потоа и на англиски јазик, 11 points, Times New Roman, единечен проред. Содржината на апстрактот треба да е суштинска и независна целина.

Еден празен ред.

Клучни зборови: максимум до 5 збора, 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред, на македонски и на англиски јазик.

Вовед: 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Во воведниот дел треба накусо да се наведе само најважното од поранешните истражувања поврзано со обработуваната проблематика, а потоа да се објасни целта и важноста на работата - истражувањето.

Еден празен ред.

Содржина на трудот: 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Содржината на трудот треба да ги опфати теоретските основи, експерименталниот дел и резултатите до кои што се дошло.

Трудовите кои што се однесуваат на теоретски истражувања, наместо експериментален дел, треба да имаат поглавје **теоретски основи**, во кои ќе бидат изнесени подробностите за проверка на наведените резултати.

Експерименталниот дел треба да биде издвоен и да содржи податоци за употребените материјали и опис на применетите принципи и методи на начин кој што ќе овозможи репродуцирање на постапките, но без детално опишување на веќе познатото.

Резултатите до кои се дошло и дискусијата треба да бидат дадени во едно поглавје. Дискусијата треба да содржи анализа на резултатите и заклучоците кои што можат да се извлечат.

Еден празен ред.

Заклучок: 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Заклучокот треба да претставува кусо резиме од трудот, а да ги опфати и резултатите до кои се дошло со истражувањето.

Еден празен ред.

Литература: 11 points, RG-MAC C Times, цитирана според светските стандарди. Литературата се наведува во посебно поглавје при што библиографските единици се нумерираат по оној ред по кој што се појавуваат како во фус нотите во текстот.

Маргини: - Б5 формат, трудовите отчукани на непровидна хартија од канцелариски формат А4 со работен простор:

- горна: 5 см	- Top: 1.89"
- долна: 5 см или Page Setup компјутерски	- Bottom: 1.89"
- лева: 4 см параметри во инчи (inch)	- Left: 1.58"
- десна: 4 см	- Right: 1.58"
	- Gutter: 0"

Печатар: ласерски принтер.

Примените ракописи уредувачкиот одбор ги испраќа на рецензенти. Рецензентите и авторите остануваат анонимни. Рецензираните трудови, заедно со евентуалните забелешки и мислења на уредувачкиот одбор, се доставуваат до авторите. Тие се должни, најмногу во рок од 15 дена, да ги извршат неопходните корекции.

7

Прикази на книги, стичични илудови и др. од обласќа на одбраната

Категоријата на трудот ја предлага авторот, но уредувачкиот одбор ја донесува дефинитивната одлука врз основа на мислењата на рецензентите.

Пробните отпечатоци по потреба им се испраќаат на авторите заради корегирање на печатарските грешки, а не за измена на текстот. Евентуалните нови сознанија можат да се дадат само како куса белешка после текстот. Коригираните пробни отпечатоци треба да се вратат на редакцијата во рок од 2 (два) дена.

Брзината на објавувањето на трудот, покрај останатото, зависи и од придржувањето кон ова упатство.

Трудот се доставува отпечатен според горенаведените пропозиции и на дискета.

Рокови за испраќање на трудовите: 30.04. и 31.10. во тековната година на

- АДРЕСА:
1. ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ
проф. д-р Трајан Гоцевски, главен и одговорен уредник
e-mail: trajang@freemail.org.mk
или
 2. ВОЕНА АКАДЕМИЈА НА РМ - СКОПЈЕ
проф. д-р Сокле Кочоски, полковник, заменик главен уредник
e-mail: kocoski@va.edu.mk

СК/СК
Скопје, 23.12.1999 година

**УРЕДУВАЧКИ ОДБОР
НА СПИСАНИЕТО
„Современа македонска одбрана“**